

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ІНСТИТУТ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КЕЛЬМАН РОСТИСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 340.12:34

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАБОРОНА ЯК МЕТОД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня
доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Р. М. Кельман

Науковий керівник **Токарська Антоніна Семенівна**, доктор юридичних наук,
професор

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Кельман Р. М. Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2025.

Дисертація є першим в українській науці теорії та історії держави і права комплексним дослідженням установлених законодавством правових заборон й обмежень, які постають важливими чинниками регулювання відносин у суспільстві і спрямовані на стримування, а також на попередження деструктивної діяльності та підтримання балансу інтересів. Надаючи людині певні права і встановлюючи межі прав, покладаючи обов'язки, забороняючи конкретні дії, закон з їхньою допомогою розмежовує сферу особистих бажань і прагнень, виходячи з інтересів суспільства.

Дисертація складається із трьох розділів, які стосуються монографічного рівня аналізу правових заборон та обмежень як чинників регулювання суспільних відносин у суспільстві.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади визнання заборони методом правового регулювання» містить два підрозділи. Підрозділ 1.1. «Заборонно-обмежувальна проблематика – актуальний предмет студій у сучасному правознавстві» встановлює, що основні цілі запровадження правових заборон і обмежень у будь-якому суспільстві на кожному етапі його розвитку збігаються із загальними цілями правового регулювання. У правовій державі ці юридичні засоби покликані забезпечувати безперешкодний рух інтересів суб'єктів до цінностей, гарантувати їхнє законне і справедливе задоволення. Вони слугують узгодженню інтересів суб'єктів правовідносин, підтриманню стабільності та правопорядку, виходячи з принципів справедливості, гуманізму, законності та демократії.

З'ясовано, що правові заборони досліджували багато науковців, і не лише теоретики права, оскільки ця категорія або прямо, або опосередковано корелює

такі фундаментально концептуально правові конструкції, як методологія права, методи права, механізми правового регулювання та інші. Визначаючи загальні умови заборон та обмежень прав і свобод людини, конституція у такий спосіб захищає людину та її права від свавільних дій з боку держави, оскільки обмежує державну владу в можливості зазіхати на сферу свободи особи.

Йдеться про збалансованість, співмірність публічних (зокрема, державних) інтересів та інтересів окремої особи в разі виникнення потреби в заборонному обмеженні повноти навіть її конституційно гарантованих прав. Власне кажучи, такі здебільшого зумовлені обмежувальні заходи мають бути адекватними конкретній ситуації, що потребує оптимального підходу, тобто перебуває у прийнятному співвідношенні до важливості значення основного права.

У підрозділі 1.2. «Методологія дослідження правових заборон як об'єкт методологічної рефлексії» зазначено, що проблематика методології у дослідженнях заборонно-обмежувальних засобів як методу правового регулювання не існує автономно, вона тісно переплітається з питаннями загальноправової методології, що розглядається, зазвичай, як теорія наукового пізнання, система методів, підходів і засобів пізнання або вчення про них. Особливе значення при цьому має світогляд, як цілісна сукупність домінантних уявлень про світ, місце і роль у ньому людини, а також відповідних переконань, ідеалів, ціннісних орієнтацій пізнавальної та практичної діяльності людей.

Розділ 2 «Загальнотеоретична характеристика правових заборон» налічує три підрозділи. У підрозділі 2.1. «Історичні передумови виникнення і запровадження правових заборон» зазначено, що використання правових заборон та обмежень у сфері впливу на державну владу визнано одним з основних засобів стримування свавілля влади, важливим елементом гарантій дотримання правового балансу державності (забезпечення демократичного устрою держави). Саме вони, як доведено, стали універсальним методом обмеження суб'єктивних прав та свобод у формі встановлення меж їх використання, водночас визначення саме таких меж,

які не дозволяють нікому, навіть державній владі втручатися у процес їхнього виконання та використання.

У підрозділі 2.2. «Правова заборона як метод захисту суб'єктивних прав та свобод» доведено, що правові заборони – це лише засоби, які можливо використовувати у різних цілях задля забезпечення тієї чи іншої мети, але при їх використанні необхідно враховувати всі «за» та «проти», щоб вони сприяли досягненню позитивної результативності. На сьогодні це пов'язано з особливою ситуацією, адже четвертий рік сили національної оборони України у повномасштабній війні героїчно відстоюють незалежність і суверенітет нашої Батьківщини. Всі життєдіяльні та життєзабезпечувальні процеси на підконтрольній державній владі території країни скоординовані і задіяні згідно із вимогами ухвалених ВРУ Законів «Про правовий режим надзвичайного стану» і «Про правовий режим воєнного стану», а також низки указів Президента, нормативно-правових актів РНБО, Кабінету Міністрів України, в яких зазначено запровадження правових обмежень і заборон без чіткого пояснення і поділу цих правових категорій. Саме тому практичний аспект використання цих засобів доводить те, що ці дві юридичні категорії фактично є єдиним цілим, оскільки вони характеризуються схожими цілями, що ставляться перед використанням правових методів, та фактично досягають одного й того ж результату.

У підрозділі 2.3. «Теоретико-прагматичні засади класифікації правових заборон», аналізуючи диференціацію правових заборон, стверджується, що правові заборони у практичному та теоретичному аспектах мають різну форму вираження, а також правову структуру, завдяки якій правові заборони можна поділити на групи та обґрунтувати певні класифікаційні вимоги. Особливістю правових заборон, завдяки яким можна їх поділити на групи, є подвійне встановлення у нормативно-правових актах різних галузей права, імперативність, функціональність, напрями дії, наявність механізмів застосування, структура та зміст правової заборони, характер та обсяг, суб'єктний склад тощо. Саме аналіз та можливість виділення тих

чи інших класифікацій правових заборон дозволяє ширше зрозуміти принципи їхньої побудови, встановлення та застосування.

Розділ 3 «Місце та роль правових заборон у забезпеченні ефективності праворегулювальних процесів» містить три підрозділи. У першому з них – 3.1. «Правове регулювання суспільних відносин у контексті правообмежувальних засобів» зазначено, що регулювання суспільних відносин є одним із основних видів діяльності держави та її органів. Правильний вибір методу правового регулювання дозволить зменшити негативний вплив, усунути колізії, що можуть виникнути або що існували до прийняття нових нормативно-правових актів. Основна мета вибору методу правового регулювання правовідносин полягає у становленні дієвого правового механізму, що дозволяє сприяти ефективному регулюванню суспільних відносин в умовах, у яких перебуває Україна (військові дії, боротьба із корупцією, євроінтеграція). Заборони, обмеження як засоби регулювання правовідносин на сьогодні стали одним із основних, реально доступних способів досягнення позитивних результатів.

Підрозділ 3.2. «Поняттєві різновиди та функціональні призначення правових обмежень» присвячений запровадженню аргументовано виправданих заборон та обмежень, що підтверджує свою дієвість не тільки теоретично, а й практично. Це пов'язано з тим, що заборони, обмеження дозволяють чітко встановити межі у правовідносинах, вихід за які тягне за собою передбачену відповідальність. А також саме такий підхід унеможливорює створення колізій і неточностей при використанні правових норм у здійсненні правовідносин, тим самим вказує на корисність тих чи інших активних (пасивних) дій зацікавлених суб'єктів.

Підтверджено, що аналіз загальних правил використання правових обмежень, як специфічного методу правового регулювання, дає підстави розглядати їх, поєднуючи три способи регулювання, а саме: дозвіл, обов'язок (припис) та заборона. Але саме заборона – основа цього комплексу засобів, оскільки без її використання неможливо встановити основні межі використання прав та свобод громадян.

У підрозділі 3.3. «Правові обмеження – об’єкт правоінструментальної методології дослідження» з’ясовано, що водночас правові обмеження необхідно розглядати як важливий елемент задіяння способів та інструментів для вирішення будь-яких соціально-правових завдань незалежно від цілей, які стоять перед їхнім вирішенням. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує встановлення меж та кордонів регулювання суспільних відносин, щоб виділяти за специфічними ознаками ті чи інші відносини у цілі сфери та галузі, а у майбутньому ефективно їх врегульовувати завдяки галузевим правовим обмеженням.

Доведено, що правові обмеження стають специфічним зовнішнім чинником, який впливає на інтереси суб’єктів через встановлення особливих правових засобів. Саме правові обмеження є необхідними інструментом обмеження певних видів діяльності. Без застосування таких гальмівних засобів існування та роль права у суспільстві стає майже нікчемною. Щоправда, це досягається за умови, що встановлені правові обмеження відповідають наявним у державі та суспільстві інтересам та запроваджуються тільки із дотриманням законного порядку відповідними повноважними органами.

Обґрунтовано, що заборонно-обмежувальні засоби є різними за своєю природою інституційними утвореннями, за допомогою яких реалізується потенціал права. Вони покликані забезпечити свободу (дозволи), чи навпаки, покласти на осіб пасивний обов’язок утримуватися від вчинення тих дій, які перешкоджають інтересам особи (заборони), передбачаючи певну поведінку, будучи гарантією використання суб’єктивних прав іншими суб’єктами (зобов’язання). Вони мають бути спрямовані на досягнення певного результату – забезпечення ефективності правового регулювання.

У правовій науці існують різні підходи до розуміння сутності і ролі правових заборон та обмежень. Це пояснюється інтегративним, узагальненим характером цих категорій. Однак, оскільки вони широко використовуються в законодавстві на всіх рівнях і в юридичній науці, виникає необхідність уточнення значення цих понять. Усі наведені обставини свідчать про необхідність вироблення єдиного

підходу до розуміння сутності, ролі та умов ефективності застосування правових заборон і обмежень на всіх рівнях, а отже, про необхідність їх повного та всебічного аналізу.

Встановлено, що правова гарантія реалізації правових заборон дозволяє говорити про якість правозастосування в державі. Але при прийнятті нових і застосуванні старих законодавчих заборон необхідно керуватися юридичною необхідністю. Тобто, не бездумно приймати якнайбільше правових заборон щодо відносин, що виникають, а збалансувати їх для забезпечення принципу верховенства права. Бездумне застосування правових заборон може бути використано конкретними суб'єктами, в тому числі державою або її апаратом, для узурпації влади і перетворення правової держави в таку, що буде містити ознаки авторитаризму. Вона перетворить демократію, віддзеркалюючи кількість прав на кількість обов'язків, на країну тоталітарних законів, країну Дж. Орвелла «1984 року», в якій закон сприймається як місія, як основний засіб забезпечення діяльності уряду.

Визначено правову заборону як спосіб правового регулювання, що означає використання сукупності всіх доступних засобів правового впливу, які поширюються на будь-якого суб'єкта правовідносин і покликані встановленням обмежень або чітких меж використання прав і свобод суб'єктів правовідносин забезпечити основне призначення, а саме реалізацію прав зазначених вище суб'єктів.

Виявлено взаємозв'язок між категоріями «правові заборони» і «правові обмеження», які є до певної міри однопорядковими, тотожними поняттями, оскільки встановлюються для досягнення однієї мети.

У дослідженні правова заборона розглядається значно ширше, як суто юридична подія, оскільки в самій своїй суті містить ознаки соціально-правового явища. Тож заборони тяжіють до державно-правових приписів через свої правові особливості (формальна фіксація, можливість використання механізму примусу тощо). Загальний характер заборон, їхня спрямованість на всіх суб'єктів права і

водночас на окремих конкретних учасників правовідносин, глибинні функції в інтеграції і розвитку правового регулювання – все це дозволяє розглядати заборони як найбільш ефективні важелі, способи державного управління, за допомогою яких позначаються межі юридичної свободи особистості і одночасно вказують на обмежені можливості державного втручання у сфери суб'єктивних прав і свобод.

Ключові слова: заборона, обмеження, правові відносини, право, держава, правові цінності, верховенство права, права людини, методи, правове регулювання, правовий вплив, праворозуміння, Конституція України, міжнародне право, європейські стандарти прав людини.

SUMMARY

Kelman R. M. Restriction as a method of legal regulation: theoretical and practical aspects. Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – "Law". Lviv Polytechnic National University, Institute of Law, Psychology and Innovative Education. Lviv, 2025.

The dissertation is the first in Ukrainian science of the theory and history of state and law to comprehensively study the legal principles established by law prohibitions and the limitations that arise from essential factors in regulation relations in society and are aimed at deterrence, as well as at warning destructive activities and maintaining a balance of interests. By providing a person with certain rights and establishing limits of rights, imposing duties, and prohibiting specific actions, the law helps delimit the sphere of personal desires and aspirations based on the interests of society.

The dissertation consists of three sections that relate to the monographic level of analysis of legal prohibitions and restrictions as factors regulating social relations in society.

Section 1, "Theoretical and methodological principles of recognizing prohibitions as a method of legal regulation", contains two subsections. Subsection 1.1. "Prohibition and restriction issues - a relevant subject of modern law studies" established that the main

goals of introducing legal prohibitions and restrictions in any society at any stage of its development coincide with the general goals of legal regulation. In a state governed by the rule of law, these legal means are designed to ensure the unhindered movement of subjects' interests in values, guaranteeing their lawful and fair satisfaction. They serve to harmonize the interests of subjects of legal relations to maintain stability and law and order based on the principles of justice, humanism, legality, and democracy.

Many scholars have studied legal prohibitions, not only by legal theorists, since this category directly or indirectly affects such fundamentally conceptual legal constructs as the methodology of law, methods of law, mechanisms of legal regulation, etc. By determining the general conditions of prohibitions and restrictions on human rights and freedoms, the constitution thus protects a person and his rights from arbitrary actions by the state since it limits the ability of state power to encroach on the sphere of personal freedom.

It is about the balance and proportionality of public (in particular, state) interests and the interests of an individual in the event of a need for a prohibitive restriction of the fullness of even his constitutionally guaranteed rights. Strictly speaking, such often forced restrictive measures must be adequate to the specific situation, which requires an optimal approach, that is, be in an acceptable ratio to the importance of the fundamental right.

In subsection 1.2. "Methodology of research on legal prohibitions as an object of methodological reflection" noted that the issue of methodology in the study of prohibitory and restrictive means as a method of legal regulation does not exist autonomously. It is closely intertwined with issues of general legal methods, usually considered a theory of scientific knowledge, a system of methods, approaches, and means of knowledge or the study of them. In this regard, the worldview is a holistic set of dominant ideas about the world, the place and role of man, and the corresponding beliefs, ideals, and value orientations of people's cognitive and practical activities.

Section 2, "General and theoretical characteristics of legal prohibitions", has three subsections. In subsection 2.1. "Historical prerequisites for the emergence and introduction of legal prohibitions" states that the use of legal prohibitions and restrictions

in the sphere of influence on state power is recognized as one of the primary means of restraining the arbitrariness of power, an essential element of guarantees of compliance with the legal balance of statehood (ensuring a democratic system of the state). It is they who, as it was proven, have become a universal method of restricting subjective rights and freedoms in the form of establishing limits to their use while at the same time determining precisely such limits that do not allow anyone, even state power, to interfere in the process of their implementation and use.

In subsection 2.2. "Legal prohibition as a method of protecting subjective rights and freedoms" is confirmed that legal prohibitions are only means used for various purposes to ensure one or another goal. Still, when we use this notion, it is necessary to consider all the "pros" and "cons" so that they contribute to achieving positive results. It is believed that legal prohibitions as a tool that affects the general interests of society should be introduced in a special order, for example, after a national referendum. Today, this is due to a special situation because for the third year, the national defense forces of Ukraine, in a large-scale war, have been heroically defending the independence and sovereignty of our Motherland. All vital and life-supporting processes on the territory of the country controlled by the state authorities are coordinated and implemented following the requirements of the Laws "On the Legal Regime of a State of Emergency" and "On the Legal Regime of Martial Law" adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine, as well as several acts of the President, regulatory legal acts of the National Security and Defense Council, and the Cabinet of Ministers of Ukraine, which indicate the introduction of legal restrictions and prohibitions without a clear explanation and division of these legal categories. The practical aspect of using these means proves that these two legal categories are a single whole since they are characterized by similar goals set before legal methods and achieve the same result.

In subsection 2.3. "Theoretical and pragmatic principles of the classification of legal prohibitions" we analyze the classification of legal prohibitions and argue that legal prohibitions in practical and theoretical aspects have a different form of expression, as well as a legal structure, thanks to which legal prohibitions can be divided into groups

and justify specific classification requirements. The peculiarity of legal prohibitions, thanks to which they can be divided into groups, is the double establishment in regulatory legal acts of various branches of law, imperativeness, functionality, directions of action, the presence of application mechanisms, the structure and content of the legal prohibition, the nature and scope, the subject composition, etc. The analysis and the possibility of distinguishing certain classifications of legal prohibitions allow a broader understanding of their construction, establishment, and application principles.

Section 3, “The Place and Role of Legal Prohibitions in Ensuring the Efficiency of Legal Regulatory Processes,” is split into three subsections. The first of them, “Legal Regulation of Public Relations in the Context of Legal Restrictive Means,” states that regulating public relations is one of the main activities of the state and its bodies. The correct choice of method of legal regulation will reduce the negative impact and eliminate conflicts that may arise or exist before the adoption of new regulatory legal acts. The main goal of choosing the method of legal regulation of legal relations is to establish an effective legal mechanism that allows for the effective regulation of public relations in the conditions in which Ukraine finds itself (military operations, the fight against corruption, European integration). Prohibitions and restrictions regulating legal relations have become one of the principal, truly accessible ways to achieve positive results.

Subsection 3.2. "Conceptual varieties and functional purposes of legal restrictions" is devoted to introducing reasoned prohibitions and restrictions, confirming their effectiveness theoretically and practically. It is because prohibitions and restrictions allow you to establish boundaries in legal relations, the violation of which entails the stipulated responsibility. Also, this approach makes it impossible to create conflicts and inaccuracies when using legal norms to implement legal relations, indicating the usefulness of specific active (passive) actions of interested subjects.

It is confirmed that the analysis of the general rules for using legal restrictions as a specific method of legal regulation gives grounds to consider them by combining three regulation methods: permission, obligation (prescription), and prohibition. Thus, it is confirmed that legal restrictions are a system of closely related components since neither

permissions, prescriptions, nor prohibitions can exist separately from each other. But it is precisely the prohibition that is the basis of this complex of means since, without its use, it is impossible to establish the main boundaries of the use of citizens' rights and freedoms.

In subsection 3.3. "Legal restrictions - the object of legal-instrumental research methodology" it is clarified that at the same time legal restrictions must be considered as an essential element of using methods and tools to solve any socio-legal tasks, regardless of the goals that are set for their solution. In this context, establishing boundaries and boundaries for regulating social relations deserves special attention to distinguish certain relations in entire spheres and industries according to specific features and, in the future, to regulate them thanks to sectoral legal restrictions effectively.

It is confirmed that legal restrictions become a specific external factor affecting subjects' interests through establishing special legal means. Legal restrictions are a necessary tool for restricting certain types of activity. Without such inhibiting means, the existence and role of law in society become almost insignificant. However, this is achieved on the condition that the established legal restrictions correspond to the interests existing in the state and society and are introduced only in compliance with the legal order by the relevant authorities.

It has been proven that legal restrictions become a specific external factor that affects subjects' interests by establishing specific legal means. Legal restrictions are a necessary tool for restricting certain types of activity. Without such inhibiting means, the existence and role of law in society becomes almost insignificant. However, this is achieved on the condition that the established legal restrictions correspond to the interests existing in the state and society and are introduced only in compliance with the legal order by the relevant authorized bodies.

As is known, prohibitive and restrictive means are different institutional formations through which the potential of law is realized. They are designed to ensure freedom (permissions), or *vice versa*, to impose on individuals a passive obligation to refrain from committing those actions that interfere with the interests of the individual (prohibitions), providing for particular behavior, being a guarantee of the use of subjective rights by

other subjects (obligations). They should aim to achieve a specific result - ensuring the effectiveness of legal regulation.

In legal science, different approaches to understanding entities and roles, legal prohibitions, and restrictions are enshrined. It explains the integrative, generalized nature of these categories. However, since they are widely used in legislation at all levels and in legal science, the necessity of the meaning of these concepts arises. All given circumstances testify to the need to make only one approach to understanding the essence, role, and conditions of the practical application of legal prohibitions and restrictions on all levels and, therefore, the need for their complete and comprehensive analysis.

It has been established that legal guarantee implementation legal prohibitions allow speak about quality law enforcement in the state. But we should be guided by legal necessity when adopting new and applied earlier legislative prohibitions. That is, do not mindlessly accept as many legal prohibitions as possible of relations that arise and balance them to ensure the principle of the rule of law. Thoughtless application of legal prohibitions can be used by specific entities, including the state or its apparatus, to usurp power and transform the legal state into one with signs of authoritarianism. It will transform democracy, reflecting several rights to duties, for the country totalitarian laws, country G. Orwell's "1984", in which the law is perceived as a mission, as the primary means of software government activities. law is perceived as a mission , as the main means software government activities .

It is determined legal prohibition as a method of legal regulation, which means using aggregates of all available means of legal influence, which apply to any subject legal relations and are called installation restrictions or clear boundaries of the exercise of rights and freedoms of subjects legal relationship to provide primary purpose, namely software exercise of the rights of the said above subjects.

Detected interrelationship between categories "legal prohibitions" and "legal restrictions" that are to some extent single-row identical concepts because they are set to achieve one goal. Here are highlighted primary forms of legal prohibitions and restrictions

on specific forms of expression that existed in the pre-state era. Their impacts on subjects' relationships, effectiveness, and application procedure are clarified here.

The study considers the legal prohibition significantly more expansive than purely legal events because, in the very essence, it contains signs of a socio-legal phenomenon. The legal prohibition is intended to create a contr-activity unlawful behavior and prevent such behavior, making it impossible for activity that may harm society and the state or separate subject of this legal relations. Therefore, prohibitions tend to be state-legal prescriptions through their legal features (formal fixation, possibility using coercion mechanism, etc.). The general nature of the prohibitions, their targeting of every subject of law and at the same time on individual specific participants' legal relations, deep functions in the integration and development of legal regulation – all this allows consider prohibitions as the most effective levers, methods of public administration, with the help of whose are marked boundaries legal freedom individuals and at the same time indicate the limited possibilities of state intervention in the spheres of subjective rights and freedoms.

Keywords: prohibition, restriction, legal relations, law, state, legal values, the rule of law, human rights, methods, legal regulation, legal influence, legal understanding, Constitution of Ukraine, international law, European human rights standards.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Кельман Р. М. (2021а) Судова практика як безпосередній прояв реалізації верховенства права. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2021. Вип. 9. С. 36–44.

2. Кельман М., Кельман Р. (2021б) Принцип верховенства права в діяльності органів судової влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2021. № 3. С. 67–70. (Особистий внесок: обґрунтовано інституційну та функціональну незалежність суду і суддів).

3. Кельман М., Кельман Р. (2021в) Верховенство права у сфері теорії і практики України. *НІВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право.* 2021. Вип. 12 (24) С. 57–67. (Особистий внесок: визначено соціальну спрямованість концепції верховенства права та відсутність єдності у його розумінні в Україні).

4. Kelman R., Tokarska A. (2021г) Semantic and etymological essence the concept of «prohibition». ISSN 2353-8406 Knowledge, Education, Law, Management. 2021. № 5 (41) vol. 2. P. 161. (Особистий внесок: досліджено семантико-етимологічну сутність поняття «заборона» в контексті правового регулювання).

5. Кельман Р. М., Токарська А. С. (2021д) «Заборона» як понятійний елемент правового регулювання. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету.* 2022. Вип. 11. С. 11–15. (Особистий внесок: визначено проблеми заборони як одного з методів правового регулювання у правозастосовній практиці).

6. Кельман Р.М., Кельман М.С. (2022а) Релігія – вагомий чинник правотворчого і правозастосовного процесів. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал.* Львів: ЛьВДУВС. 2022. Т. 5. № 2. С. 77–89. (Особистий внесок: визначено, що релігія й право попри різні цілі їх існування, виступають як ціннісно-нормативні системи у процесі регулювання відносин в суспільстві).

7. Кельман Р. М. (2023а) Природа правових обмежень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право.* 2023. Вип. 79. Т. 1. С. 52–58.

8. Кельман М.С., Кельман Р. М. (2023б) Доктринальні підходи щодо розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2023. Т. 10. № 3 (39). С. 13–20. (Особистий внесок: досліджено критерії виміру дієвості правового регулювання).

9. Кельман Р. (2023в) Заборона як метод правового регулювання під час пандемії коронавірусу в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2023. № 3 (39). С. 128–132.

10. Кельман М.С., Кельман Р. М. (2024а) Засади обмежень у правовому регулюванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №2. С. 583–588. (Особистий внесок: проведено класифікацію обмежень та заборон і запропоновано їх умовно поділити на відповідні групи).

11. Кельман Р. М. (2024б) Правові обмеження – специфічний метод правового регулювання. *Науковий вісник УжНУ. Право*. Вип. 82. 2024. Ч. 1. С. 71–79.

12. Кельман М.С., Кельман Р. М. (2024в) Підходи щодо розуміння сутності та ролі правових обмежень. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2024. Вип.15. С. 10–19. (Особистий внесок: визначено можливість обмеження прав людини в умовах воєнного або надзвичайного стану).

13. Kelman M., Kelman R.(2024г) Legal Prohibition as a Method of Limiting Political Power. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Частина перша. Юридичні науки*. 2024 №3(43). С. 65-73. (Особистий внесок: обґрунтовано створення синтетичної теорії ефективності правового регулювання, яка б включала всі правові засоби та всі варіанти процесу правового регулювання у їх взаємозв'язку).

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

14. Kelman M., Kristinyak M., Andrusiak I., Panchenko S., & Kelman R. (2021e). The Influence of the Ruling Elite on Political Activity in the Conditions of Destructuring the Essence of the Philosophy of Law.//WISDOM 2021, Vol. 1(1), P. 90–97. (Особистий внесок: визначено роль еліт у формуванні культурних норм та правових цінностей).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

15. Кельман М. С., Кельман Р. М. (2021є) Основна проблема методології як технічної науки. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя*: матеріали XI міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (Львів, 28 грудня 2021 року) / відп. ред. П. О. Куцик. Львів: Растр-7. 2021. С. 145–148. (Особистий внесок: обгрунтована проблематика методології як технічної науки в умовах сьогодення).

16. Кельман М. С., Кельман Р. М. (2021ж) Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності: матеріали *Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф.* (26 листопада 2021 року). Одеса : ОДУВС, 2021. С. 45–48. (Особистий внесок: охарактеризовані кримінально-правові, заходи запобігання правопорушенням).

17. Кельман М. С., Кельман Р. М. (2021з) Методика викладання правничих дисциплін бакалаврам, магістрам, аспірантам XXI століття має опиратися на цінності. «Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 18-19 березня 2021 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Видавничий дім «Гельветика». 2021. С. 23–29. (Особистий внесок: досліджено співвідношення методології, методики та способів у загальнотеоретичному правознавстві).

18. Кельман М.С., Кельман Р. М. (2021и) Генеза історичних передумов виникнення правових заборон. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Національний авіаційний університет (Київ, 26 лютого 2021 року). Тернопіль : Вектор, 2021. С. 78–82. (Особистий внесок: досліджено появу правових заборон у період формування державних інституцій).

19. Кельман Р. М. (2022б) Дискусійність у розумінні трактування поняття «заборона». *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та*

їх правового забезпечення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 2 червня 2022 року). Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2022. С. 45–46.

20. Кельман Р. М. (2022в) *Філософія обмежень. Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність* : матеріали 14-ої Всеукраїнської наукової конференції. Вип. 14. ІІПО НУ «Львівська політехніка». Львів : Л-Прес, 2022. С. 23–24.

21. Кельман Р.М., Кельман М.С. (2022г) *Нові підходи до юридичної методології. Евристично-правовий потенціал філософсько-освітніх ідей представників Львівсько - Варшавської школи (1895–1939 рр.) та Віденського гуртка (1922 р.)* : збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 27 жовтня 2022 року) / відпов. за вип. В. Б. Ковальчук ; упоряд. Н. А. Гураленко, І. В. Карівець, С. С. Сливка, А. С. Токарська. Львів: «Видавництво «БОНА»», 2022. С. 45–46. (*Особистий внесок: визначено місце та роль методології у науковому пізнанні*).

22. Кельман Р.(2022д) *Метод прогнозування та аксіологічний підхід у дослідженні правових заборон (а також правових обмежень). Конституціоналізм в умовах війни* : збірник матеріалів учасників Четвертої міжнародної науково-практичної конференції. Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, 23 вересня 2022 року). Львів, 2022. С. 34–35.

23. Кельман Р. М., Кельман М. С. (2023г) *Методологія як категорія науки та культури. Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 25 листопада 2022 року). Львів, 2023. С. 126–129. (*Особистий внесок: досліджено методологія як категорію науки та культури*).

24. Кельман Р. М. (2023д) *Право як масштаб, міра свободи, і водночас властивість та необхідність її обмеження в умовах війни. Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні*: збірник матеріалів

учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22. вересня 2023 року). Львів, 2023. С. 128–131.

25. Кельман Р. М. (2023e) Правові заборони та обмеження як гарантії захисту суб'єктивних прав та свобод. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : збірник матеріалів Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 12 квітня 2024 року). Національний університет «Львівська політехніка» / упоряд. проф. Л. В. Ярмол, Я. С. Олійник. Київ: КНТ, 2024. С. 238–240.

26. Кельман Р.М. (2024д) Зв'язок між правами та обов'язками людини в умовах глобалізації. *Сучасні загрози миру в Європі*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції.(Львів, 25 жовтня 2024 року) Національний університет «Львівська політехніка»; упорядн.: проф. Ковальчук В.Б., проф. Мельниченко Б.Б. Львів: ПП «Видавництво «БОНА»», С.109–110.

27.Кельман Р.М. (2024e) Право на охорону баз даних: європейська практика. *Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні*: збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22 листопада 2024 року). 2024. С. 223–227.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	Верховна Рада України
ВС	Верховний Суд
ЄКПЛ	Європейська конвенція з прав людини
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КМ РЄ	Комітет Міністрів Ради Європи
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПКУ	Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ	Конституційний Суд України
МВСУ	Міністерство внутрішніх справ України
МГП	Міжнародне гуманітарне право
МППЛ	Міжнародне право прав людини
МЮУ	Міністерство юстиції України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НПУ	Національна поліція України
ОГПУ	Офіс Генерального прокурора України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
РЄ	Рада Європи
САП	Спеціалізована антикорупційна прокуратура України
СБУ	Служба безпеки України
США	Сполучені Штати Америки

ЗМІСТ

Анотація.....	2
Вступ.....	22
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади визнання заборони методом правового регулювання.....	30
1.1. Заборонно-обмежувальна проблематика – актуальний предмет студій у сучасному правознавстві.....	30
1.2. Методологія дослідження правових заборон як об’єкт методологічної рефлексії.....	49
Висновки до першого розділу	61
Розділ 2. Загальнотеоретична характеристика правових заборон.....	63
2.1. Історичні передумови виникнення і запровадження правових заборон..	63
2.2. Правова заборона як метод захисту суб’єктивних прав та свобод.....	86
2.3. Теоретико-прагматичні засади класифікації правових заборон.....	119
Висновки до другого розділу.....	143
Розділ 3. Місце та роль правових заборон у забезпеченні ефективності праворегулювальних процесів.....	146
3.1. Правове регулювання суспільних відносин у контексті правообмежувальних засобів.....	146
3.2. Поняттєві різновиди та функціональні призначення правових обмежень.....	164
3.3. Правові обмеження – об’єкт правоінструментальної методології дослідження.....	186
Висновки до третього розділу.....	196
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	204
ДОДАТКИ.....	232

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Європейська інтеграція на сучасному етапі – це магістральний напрям розвитку континенту, який визначить ситуацію в самій Європі у третьому тисячолітті та її місце у світі. Зазначений курс є свідомим вибором України, її громадян та публічної влади. Зовнішньополітичні орієнтири країни мають мобілізувати українське суспільство й владу, тим самим сприяти зміцненню національної безпеки, її суверенітету і територіальної цілісності, що на нинішньому етапі розвитку державності є вкрай актуальним.

Цілком закономірно, що ці процеси вимагають якісного правового регулювання та досконалого законодавства, ефективно функціональної правової системи. На жаль, реформи, що час від часу ініціюються в нашій державі, а відтак надто повільно відбуваються через штучно подекуди створені бар'єри, не завжди відповідають запитам суспільства, реаліям сьогодення. Це вимагає посиленої уваги наукової спільноти до активізації пошуку заходів узгодження сфер визначення допустимих меж реалізації суб'єктивних права, оскільки вихід за ці межі може порушувати права і свободи інших осіб або суспільний інтерес. Зміст правових заборон та обмежень прав людини полягає у визначенні чітких меж легітимного втручання держави в приватну автономію індивіда для забезпечення загального блага.

У зв'язку зі складною ситуацією, яка склалася в Україні через перебування країни у воєнному стані, втрату частини її територій, а також спроби прискорити проведення реформ у всіх сферах суспільного життя, оскільки вони є умовою системного відновлення, з метою досягнення рівня правового забезпечення, який би відповідав рівню європейської країни, чим і обумовлено збільшення використання (встановлення) правових заборон у законодавчій діяльності. Саме, через врахування таких обставин тема обраного дослідження актуалізується задля розроблення відповідних правових заборон, які в процесі нового законотворення і проведення відповідних реформ забезпечували б дотримання прав, свобод людини і громадянина та відповідний розвиток громадянського суспільства.

Окреслена важлива теоретико-прикладна проблематика правових заборон як методу правового регулювання або навіть правового інструменту, досліджувалася та висвітлювалася ще з часів формування держав. Відтак, низка питань залишається об'єктом дискусій і потребує подальшого вивчення.

У наш час відсутність цілісного дослідження, попри висвітлення окремими вченими деяких аспектів проблематики (С.Бобровник, Т.Гарасимів, А.Денисова, М.Козюбра, М.Костицький, Ю.Ключковський, В.Кожевнікова, О.Куракін, Р.Луцький, О.Левада, О.Остапенко, Н.Оніщенко, М.Панов, С.Погребняк, І.Софінська, А.Токарська, В.Шаповал, О.Шимон та ін.), веде до невизначеності теоретико-методологічної бази, суперечливої правозастосовної практики щодо таких обмежень. Дослідження у цьому напрямі не розкривають всіх наявних проблем, втім окремі з них були висвітлені в багатьох працях. Проте, попри багатоманітність наукових джерел, до цього часу жодного комплексного дослідження з проблематики заборон як методу правового регулювання, засобів запобігання сучасної правової доктрини та законодавства не здійснено, що також підкреслює важливість обраної тематики дослідження.

Теоретичне дослідження правових заборон дозволить розвинути новий напрям в українському загальнотеоретичному правознавстві, що дасть можливість узгоджувати різні правові інститути з огляду на правообмежувальні конструкції. Це сприятиме впорядкуванню поведінки учасників суспільних відносин й охороні прав фізичних осіб.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Виконане дослідження відповідає цілям розвитку України на період до 2030 року, затвердженим Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. Робота виконується у межах напряму ІППЮ: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні », затвердженої Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24.06.2014 р., протокол № 5 та кафедри ТПК «Імплементация європейських стандартів

функціонування публічної влади в Україні» на 2020-2025 рр. (Державний реєстраційний номер 0124U000285).

Мета і завдання дослідження. Метою проведених дисертаційних студій стало аналітичне з'ясування сутнісних підстав теоретико-методологічного і нормативно-прагматичного використання поняттєвих категорій «правова заборона» і «правове обмеження» у сучасному українському правознавстві і на цій основі напрацювання рекомендаційних пропозицій щодо застосування отриманих результатів у законотворчій та правозастосовній діяльності. Досягнення поставленої мети вимагало вирішення таких основних завдань:

- критично-пізнавальне узагальнення науково-теоретичного стану досліджуваної проблематики;
- визначення методологічного сприйняття й інтерпретаційного трактування предмета дослідження;
- з'ясування основних історичних передумов виникнення й утвердження особливих форм правових заборон, які забезпечувалися державою задля встановлення меж правової свободи людини у суспільстві;
- обґрунтування підстав формулювань дефініцій понять право-заборонно-обмежувальних засобів і визнання їх категоріями права;
- характеристика теоретико-прагматичних засад класифікацій правових обмежень і заборон;
- розкриття співвідношення юридичних понять «правові заборони» та «правові обмеження»;
- визначення місця та ролі правових заборон й правових обмежень у забезпеченні ефективності праворегулювальних процесів;
- апробація правоінструментальної методології дослідження, завдяки якій забезпечується встановлення, дія і досягнення результатів правових заборон та правових обмежень;
- напрацювання науково-практичних рекомендацій, спрямованих на поліпшення та оптимальний розвиток механізму правового регулювання.

Об'єктом дисертаційного дослідження є вплив механізму правового регулювання на основі правових заборон та правових обмежень на упорядкування суспільних відносин.

Предметом дослідження є правові заборони як метод правового регулювання.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система концептуальних підходів, філософських, загальнонаукових, спеціально-юридичних методів, а також логічних прийомів і засобів пізнання, оскільки саме вони становлять фундамент науково – пізнавального процесу, забезпечують єдність та цілеспрямованість дослідницької діяльності.

Антропологічний підхід забезпечив дослідження генези правової заборони, зокрема, визначив межі її застосування, при цьому пізнання будувалося на потребі узгодження балансу індивідуальних та публічних інтересів (*розділи 1,2,3*); діалектичний підхід дав змогу виявити динаміку розвитку теоретичних та методологічних проблем теорії правових заборон, правових обмежень, прав та свобод громадянина, а також правового обов'язку (*підрозділи 1.1,1.2*); метод силогізму забезпечив послідовне, самостійне мислення як процес, суть та виведення нових суджень і понять (*підрозділи 2.2.*); класифікаційний метод дозволив віднайти критерії групування, а найважливіше – виокремити ознаки відповідного групування правових заборон та обмежень у правовій системі (*підрозділ 2,3*); системний метод дав змогу етимологічно здійснити зв'язок правових заборон та обмежень як цілісної системи правових норм, сприяв єдності елементів правових заборон, обмежень, прав та обов'язків (*розділ 2*); історичний метод пізнання застосований для аналізу становлення, еволюції теорії правових заборон (*підрозділи 1.1,1.2,2.1*); догматичний метод задіяний для обґрунтування нових тлумачень розуміння правових заборон, оскільки дозволяє обрати «відправну точку» дослідження та визначити певне поняття як істинне (правильне) (*підрозділ 2.*); порівняльний метод слугував для виявлення закономірностей розвитку загальної теорії правових заборон у правознавстві (*підрозділи 1.1,2.1*);

метод моделювання використаний з метою дослідження правових моделей поведінки суб'єктів правовідносин (розділи 1,2); аксіологічний метод дозволив виявити цінність правових заборон і, як наслідок, спосіб захисту прав людини від свавільних дій держави, у т.ч. через удосконалення нормотворчої діяльності (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); герменевтичний підхід використано для аналізу, інтерпретації монографічних видань, правових текстів, їх осмислення, що сприяло поглибленому розумінню правових заборон та правових обмежень (розділи 1, 2,3); оцінний метод використаний для характеристики правильності вибору джерел, понять та результатів, отриманих у процесі дослідження правових заборон як методів правового регулювання (розділи 1,2,3); індукція, дедукція, аналіз синтез як прийоми пізнання задіяні для узагальнення заборонно-обмежувальних норм (розділи 1,2,3).

Поєднання техніки юридичної методології та їх комплексне застосування сприяло дослідженню, осмисленню та обґрунтуванню наукових висновків як результатів цієї роботи.

Науково-теоретичним підґрунтям для проведення дисертаційних досліджень стали численні фахові публікації українських учених з актуальної проблематики загальної теорії права, конституційного права та галузевих правових наук, у тому числі зарубіжних дослідників. Нормативною основою дослідження є Конституція України, кодифіковані акти, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також чинні й міжнародно-правові документи, ратифіковані в Україні.

Наукова новизна полягає у тому, що подана на захист праця, як засвідчено інформаційно-довідковими джерелами, є першим в українському правознавстві комплексним аналітичним дослідженням сутності таких науково маловивчених категорій – «правова заборона» і «правове обмеження», які використовуються як у теорії права, так і на практиці.

У цьому сенсі об'єктивне визнання отриманих автором особисто найвагоміших результатів, що певним чином претендують на новаторську наукову новизну, зводиться до того, що:

уперше:

– запропоновано авторський понятійно-категоріальний апарат: дано визначення термінів «правова заборона» і «правове обмеження»: здійснено на новаторських засадах формулювання зазначених термінів як методу правового регулювання, під яким розуміється використання сукупності всіх доступних засобів юридичного впливу, що застосовуються до будь-якого суб'єкта правовідносин та покликані на основі встановлення обмежень або чітких меж використання прав та свобод суб'єктів правовідносин забезпечити своє основне призначення, а саме реалізацію прав зазначених суб'єктів;

– запропоновано комплексний нормативний підхід до формулювання вимог допустимих правових обмежень, що передбачає наявність необхідної легітимної мети, яка полягає у захисті прав інших осіб, суспільної безпеки, громадського порядку, здоров'я, моралі тощо; у підтримці балансу між суспільною необхідністю й інтересами носія права;

– підтверджено важливість урахування співвідношення названих категорій, правозастосовний потенціал яких практично тотожний, оскільки вони встановлюються з урахуванням конкретної ситуації для досягнення однієї і тієї ж мети, а також визнані передумовами інтеграції законодавства України, яке все більше адаптується до законодавства інших європейських країн через загальнолюдські цінності – демократію, права людини, верховенство права;

удосконалено:

– дефініцію понять «правова заборона» та «правове обмеження» з урахуванням їхнього кваліфікаційного співвідношення;

– правове сприйняття об'єктивності розуміння забезпечення ефективності застосування заборонно-обмежувальних засобів у регулюванні конкретних правовідносин;

– наукове обґрунтування доцільності застосування правових заборон у відносинах, що виникають на міждержавному рівні та покликані забезпечити внутрішню правову й загальну безпеку громадян та держави загалом;

дістали подальший розвиток:

– положення про форми правових заборон та правових обмежень, які існували у додержавний період і були основними регуляторами правовідносин у додержавному суспільстві;

– теоретичне положення про особливе місце правових заборон у системі засобів забезпечення дотримання принципів верховенства права та співвідношення правових заборон з іншими методами регулювання суспільних відносин;

– трактування методології дослідження правових заборон;

– здійснення правотворчої діяльності у законопроектній сфері.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем особисто та є самостійним комплексним дослідженням правових заборон. Викладені у дисертації наукові положення, висновки, а також рекомендації, що виносяться на захист, сформовані автором самостійно. Для аргументації окремих положень роботи, у тому числі на визначення основних понять та категорій, використовувалися праці інших учених, на які зроблено відповідні посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати репрезентовані та обговорені на кафедрі теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка». Окремі положення дисертації були оприлюднені на всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя (Львів, 28 грудня 2021 р.); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (Одеса, 26 листопада 2021 р.); «Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті» (Рівне, 18-19 березня 2021 року); «Сучасне право в епоху соціальних змін» (Київ, 26 лютого 2021 року); «Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення» (Львів, 2 червня 2022 року); Всеукраїнська наукова конференція (Львів, 14 липня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція (Львів, 27 жовтня 2022 року); Четверта міжнародна науково-практична конференція (Львів, 23 вересня 2022 року); Шоста міжнародна науково-практична конференція (Львів, 25 листопада

2022 року); П'ята міжнародна науково-практична конференція (Львів, 22 вересня 2023 року); Четверта міжнародна науково-практична конференція (Львів, 12 квітня 2024 року); Шоста міжнародна науково-практична конференція (Львів, 22 листопада 2024 року).

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані й обґрунтовані у дисертації висновки та пропозиції сприятимуть подальшому теоретичному обґрунтуванню розглянутих категорій, а також сприятимуть поглибленню знань про правові заборони та обмеження загалом. Наукові здобутки орієнтують на практичне застосування:

– у *науково-дослідній сфері* – для подальших поглиблених наукових досліджень сучасного стану та розвитку використання правових заборон у механізмі правового регулювання суспільних відносин;

– у *законодавчій сфері* – для закріплення та формулювання нових форм правових заборон у різних сферах права задля зміцнення правового стану держави;

– у *практичній юридичній діяльності* – для доповнення й корегування наявних нормативно - правових актів, що містять правові заборони та обмеження (акт впровадження Вищої ради правосуддя);

– у *навчальному процесі* – для підготовки лекцій, семінарів, спеціальних курсів, а також практичних занять із загальнотеоретичного правознавства (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 25. 09. 2024 р. № 147-оп; акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 30. 09. 2024 р. № 50).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основного тексту 182 сторінки. Список використаних джерел розміщений на 28 сторінках і містить 317 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАННЯ ЗАБОРОНИ МЕТОДОМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

1.1. Заборонно-обмежувальна проблематика – актуальний предмет студій у сучасному правознавстві

Юридична наука на всіх етапах свого становлення, розвитку, функціонування займається пошуком, обґрунтуванням, законодавчого практикування, наукового запровадження засобів, способів, методів правового регулювання суспільних відносин. В арсеналі таких чинників одним із найдавніших, на усіх рівнях апробованих найбільш ефективних – вважається заборона, що утвердилася ще у додержавний період розвитку людства і активно використовується досі. Істориками права відзначено, що протягом останніх двох століть спостерігається тенденція зростання кількості норм заборони як у національній українській системі права, так і в правових системах багатьох зарубіжних країн. Водночас підкреслимо, що сфера застосування цього поняття істотно розширюється і значно урізноманітнюється. Тепер заборону розглядають як різновид норм права (норми, які забороняють), як правовий режим, як міру покарання і т.п. Оскільки це поняття, як бачимо, постає визначальним елементом правового дискурсу [126, с.42], необхідно комплексно підходити до проблеми дослідження категорії «правова заборона», наявні напрацювання у цій сфері.

Очевидна термінологічна недостатність дефініції цього поняття підтверджується неоднозначністю семантики слова «заборона» (зазначимо, певною мірою з деяких кон'юнктурних міркувань). Звертаючи увагу на термінологічні особливості поширення використання самого поняття «заборона» як у загальнотеоретичному правознавстві так і у галузевих науках усталеного визначення нормативно не закріплено. Саме тому видається варто нам розглянути етимологічну сутність, цього поняття.

Знаковою пам'яткою української лексикографії «Словнику української мови» (упорядкованому громадським діячем і письменником Б. Грінченком) заборона трактується як: « 1) захист, 2) заборона» [49, с.7], як бачимо початково «заборона» пов'язувалася власне із захистом, із сучасним аналогом дієслова «боронити». В одинадцятому академічному «Словнику української мови» термін заборона розуміється «наказ не робити чого-небудь». Мовознавці пропонують «заборону» розглядати як відсутність морального або правового дозволу на здійснення чого-небудь [237, с.26].

Зауважемо і те, що заборони, окрім юридичного змісту, набувають морального змісту – це моральні забезпечення прав. Гідність людини – джерело прав, мораль – джерело їх обмежень. Перша ж моральна дилема була поставлена перед людиною у вигляді заборони: не їсти з відповідного дерева. Це було утвердженням базового принципу свободи: дозволено все, що не заборонено [234, с.926].

Певною мірою із наведеним корелюється й досить часто використовуваному в правознавчих студіях «Великому тлумачному словнику сучасної української мови». Варто зацітувати частину цієї довідки: «Заборона. (1). наказ не робити чого-небудь» (2) інститут – варіації фінансів, бірж» [29, с.376], що стосується фінансового, економічного права.

Узагальнюючи наведену інтерпретацію категорії «заборона» можемо зазначити, що це пряма вимога, імператив, наказ не здійснювати певних дій. Окрім того, сама етимологія слова поширена у різних сферах науки (політології, економіці, соціології, математиці, фізиці тощо) [44, с.56].

Публікації вітчизняних та зарубіжних науковців свідчать, що поняття «заборона» у переважній своїй більшості набуває статусу правової категорії. Тому варто визнати слушну думку І. Ткаченка, який наголошує на тому, що є потреба щодо розмежування понять «категорія права» і «правова категорія», при тому правова категорія є компонент правової нормативної структури, або точніше кажучи, інструмент правового регулювання, використання якого забезпечує успіх.

Правову категорію він визначає як інструмент наукового мислення, а це система теоретичних знань про слово, смисл, думку, мову. Якщо візьмемо твердження – логіка є наука про мислення, – то в ньому можна виділити, принаймні два моменти. Перший стосується поняття логіка, а другий поняття мислення. Таку, цілком логічну сентенцію, учений посилює думкою відомого українського теоретика права академіка НАПрР М.Панова, який в одній із своїх доробок зазначає, що правові категорії є найбільш глибокими, загальними правовими поняттями і це є межею наукового узагальнення у загальнотеоретичному правознавстві та системі юридичних знань та практиці, зокрема. Така позиція є найбільш вдалою і сприймається науковим співтовариством [25, с.389].

Властиво, тут постає запитання, чи простежується прямий зв'язок між правом, як феноменом, з одного боку, і встановленням заборонно-обмежувальних засобів, з іншого. Тут варто звернути увагу на розуміння поняття «право», механізмі соціальної дії права, його місце у системі регуляторів соціальних процесів, соціально-психологічних аспектах правового регулювання.

Право є важливим засобом регулювання взаємовідносин індивідів, соціальних груп, всього суспільства загалом, у ньому закріплюються права і свободи особи, воно виступає як соціальна цінність. Основне призначення права – організувати відносини громадян, їх поведінку, враховуючи їх індивідуальні потреби, спрямувати дії членів суспільства в лоно суспільних інтересів.

Саме правовий вплив є частиною системи соціального регулювання суспільних відносин. Основним елементом системи, що управляється є люди, а саме управління зводиться до того, що одні з них впливають на свідомість інших.

Тому, правовому впливу у системі правового регулювання суспільством належить особливе місце, оскільки є одним із важливих факторів, спрямованих на забезпечення ефективності практичної діяльності людей. Завдання соціального, і в першу чергу державного, управління не може бути вирішено без аналізу специфічного впливу у на суспільні відносини – нормативно-правового регулювання. І тут, варто, зазначити, що цьому сприяє системно-структурний

аналіз державно-правових явищ, який успішно застосовується у сфері права, маємо на увазі заборонно-обмежувальні засоби.

Дослідження правових заборон та правових обмежень вимагає уточнення поняття «регулювання» оскільки існують певні розбіжності у теорії права. Термін «регулювання» означає «правило» а, саме упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність з чимось. Якщо візьмемо термін «вплив» то це розуміємо як вплив на щось при допомозі системи дій. Саме поняття «вплив» за обсягом більш ширше, ніж «регулювання», оскільки вплив включає як регулювання використовуючи відповідні правові норми, так і інші правові засоби та форми впливу на поведінку людей. Як бачимо, що не варто зводити правові засоби та форми впливу права на суспільні відносини тільки до правового регулювання.

В юридичній літературі одні дослідники включають у правове регулювання всі види впливу права на свідомість і поведінку людей, інші виводять їх за його межі ідеологію, виховання.

Перші під правовим регулюванням розуміють правовий вплив, тобто сукупність різних видів та форм впливу права на суспільні відносини, на поведінку і свідомість людей. Ми, схильні підтримати думку тих, які вважають, що правове регулювання – це вплив права на суспільні відносини при допомозі спеціальних юридичних засобів, тому, що не кожна правова категорія безпосередньо регулює суспільні відносини, але ствердно можна зазначити, що будь-яка з них не може здійснювати на конкретний інститут загального впливу. Цей висновок важливий не тільки у теоретичному, а й у практичному сенсі, оскільки такий підхід дозволяє чітко визначити місце і функціональну роль того чи іншого елемента у системі юридичної надбудови суспільства і використати його по призначенню та з найбільшою користю [77, с.25-45].

Звертаючись до неоднозначності та складності як самого поняття «право» так і його складових, слушним є ствердження професора М. Козюбри у юридичній літературі є сотні визначень права. Проте ні одне з них не сприймається

правниками та практиками. Натомість зарубіжні науковці наполягають взагалі відмовитися від дефініцій, віддавши перевагу саме характеристиці права як феномена [77, с.25].

Слід зауважити, що нормативність права складається з таких складових як дозволів, велінь та заборон. Дозвіл надає можливість особі діяти на свій розсуд. Веління як правило має імперативний зміст. Заборона як складова нормативності вимагає від особи утримання від тієї чи іншої поведінки [76, с.159].

Підсумовуючи зазначимо, що заборона не тільки правова категорія, а й елемент нормативності, системності. І для вітчизняної системи права важливим є також поділ на публічне і приватне право, матеріальне і процесуальне право [76, с.151].

Отож, зазначимо, що запровадження заборон та обмежень у галузевому законодавстві і у праві зокрема є важливим щодо запобігання, а також вирішення конфліктів через використання відповідних механізмів.

Загальнотеоретичне правознавство категорії заборони і обмеження розглядає в аспекті правового статусу особи. Тому потреба щодо обмеження прав людини у суспільстві насамперед зумовлена тим, що абсолютно безмежного здійснення людських прав бути не може [77, с.59].

Назагал, правове обмеження це правове утримання від протиправного діяння, яке створює умови для задоволення інтересів контрsub'єкта та суспільних інтересів з метою їх захисту; це встановлені у праві кордони, у межах яких особи мають діяти, це виняток відповідних можливостей у їх діяльності.

Загальні ознаки правових обмежень полягають у наступному:

- 1) їх пов'язують із несприятливими умовами (погрозами позбавлення відповідних цінностей);
- 2) наголошують про зменшення обсягу можливостей, свободи, а відтак, і прав особи, що досягається при допомозі обов'язків, заборон, покарань тощо;
- 3) негативна правова мотивація;
- 4) зниження негативної активності;

5) спрямовані на захист суспільних відносин, виконують функцію їх охорони.

Щодо класифікації то залежно від елементу структури норми права можна виокремити юридичний факт-обмеження (гіпотеза), обов'язок, заборона, призупинення тощо (диспозиція), покарання (санкція).

Фактами- обмеженнями є стримуючі обставини, встановлені у гіпотезі норми права.

Правовими обмеженнями в диспозиції виступають юридичні обов'язки, оскільки вони стримують зобов'язану особу від задоволення власних інтересів і спонукають її діяти в інтересах правомочної.

В диспозиції фіксуються і заборони, які виступають свого роду пасивними обов'язками. Встановлюючи заборони на здійснення відповідних дій, законодавець цим самим покладає на громадянина обов'язок утримуватися від заборонених дій. Заборона, перешкоджає задоволенню інтересів індивіда, по відношенню до якого він діє, спрямований на реалізацію інтересів притилежної сторони. За своєю суттю заборони – такі державно-владні стримуючі засоби, які під загрозою відповідальності мають запобігти небажаним, протиправним діям.

Серед правових обмежень, виділяють призупинення, які виступають свого роду тимчасовими і конкретними заборонами з метою використання посадовими особами, підприємствами, організаціями своїх функціональних обов'язків. Призупинення не є юридичною відповідальністю, оскільки відсутня кінцева оцінка, а лише передбачає розширення цього питання. Разом з тим призупинення вміщує примусові елементи з боку наглядового чи судового органу. Вони тимчасово призупиняють правовідносини, стримуючи настання можливих суспільно шкідливих наслідків.

Наступним елементом у структурі правової норми виступає санкція. Яка встановлює різні види покарань Правові покарання є формою та мірою юридичного осуду винної, протиправної поведінки, в результаті якої су'б'єкт у чомусь обов'язково обмежується, чогось позбавляється.

За галузевою приналежністю правові обмеження поділяються на конституційні, адміністративні, кримінальні тощо; за обсягом – повні та часткові; за часом – постійні та тимчасові; за змістом – матеріально-правові та морально-правові.

Практика деяких європейських країн (ФРН, Естонія) передбачає низку вимог щодо конституційності обмеження прав людини, зокрема: чітко визначена мета; права інших осіб мають бути захищені; забезпечений належний громадський порядок; захищена суспільна безпека, мораль, здоров'я.

Орієнтуючись на викладені концептуальні теоретичні положення, в основному прийнятні в українському правознавстві, зазначимо, що у тій чи іншій мірі до зазначеної проблематики (заборон та обмежень) приділялася відповідна увага (ще одне підтвердження того факту, що в умовах бездержавності України тисячі видатних українців вимушені були працювати на імідж імперії). У дореволюційних працях провідних фахівців термін «заборона» розглядалася як спосіб запобігання шкідливій, неприйнятній поведінці. Знаний теоретик кримінального права, автор численних законодавчих актів, батько відомого українського теоретика права Олександр Кістяківський – одного із засновників УАН Богдана Кістяківського, професор Московського університету, акцентував увагу на тому, що закон має дві складові: диспозитивну і санкціоновану, доречі остання поєднує заборону або покарання [269, с. 128].

Трохи пізніше, вже на початку ХХ ст., авторитетний професор Чернівецького університету, який плідно працював на теренах Буковини, що у той час входила до складу іншої могутньої імперії Австро-Угорської, за сприяння Товариства українсько-руських правників видав одну із визначальних праць під символічною назвою «Про живуче право», в якій між іншим заборону трактував як обов'язок утримуватися від дії – негативного обов'язку [68, с. 14].

Перша світова війна, кілька революцій, громадянських війн протягом трьох десятиліть істотно змінили світовий правопорядок. На міжнародній мапі утвердилися замість імперій, розпад яких значно прискорився, потужні тоталітарні

утворення, уряди яких відверто заявили про переділ світу, про запровадження «нового правопорядку», рушійною силою якого має стати не верховенство права, а право сили.

Однією із таких потуг, що сформувалася в результаті об'єднання у т. зв. «союз» колишніх колоніально-залежних від російської імперії та агресивно приєднаних згодом колоніальних територій став срср, очолюваний протягом 30-40-х рр. загальновизнаним у цивілізованій історії людства найжорстокішим тираном (до речі, культ його згодом засудили приспівники – соратники). І хоч за той період на основі марксистсько-ленінської ідеології «виплекали» специфічне право, двічі ухвалювалися «найдемократичніші конституції», творилися найогидніші злочини (геноцидний голодомор, масові переселення представників корінних народів, зокрема кримсько-татарського), існування «імперії зла», так влучно названої президентом Р. Рейганом цю квазі-державу, справжню тюрму народів (на велетенській території - десятки гулагів), безумовно, не можна вважати досягненням світової цивілізації, навпаки швидше слід зарахувати до великого трагічного виклику в історії людства. Щоправда, дехто із сучасних спадкоємців прісно пам'ятного Торквемади (за Д.Павличком) диктаторів нового покрою (пам'ятаймо зловісне нагадування путіна про розпад срср як «найбільшу катастрофу ХХ ст.», не лише ностальгує за цим минулим, а й «править криваву тризну», прагне світової гегемонії, зневажаючи приписи міжнародного права.

Розмірковуючи над такими проблемами (цікаві праці присвятили їм видатні історики Т. Снайдер, С. Плохій та ін.), маємо зазначити, що будь-які наміри врятувати срср у 80-ті рр. минулого століття були приречені. Глибока соціально-економічна криза, відчайдушні псевдореформи політичної системи (так звана гласність і перебудова) фундаментом якої все ж залишався дещо лібералізований авторитарний режим, призвели до закономірного результату. На території колишньої імперії заявили про свою незалежність шістнадцять колишніх союзних республік, і за останні тридцять років по-різному розбудовують свій суверенітет. Натомість головна спадкоємниця митрополії-російська федерація після невдалих

спроб стати на шлях демократичного цивілізованого розвитку, отримавши чекістсько-більшовицьке керівництво обрала парадигму «руського міра» як месіанську ідею світового панування московитів.

На просування цієї маніакальної догми, що своїм корінням занурена ще в часи російського самодержавства, спрямовані величезні матеріальні ресурси. Цьому ж підпорядкована й система. Сучасна юриспруденція сусідньої держави фактично побудована на засадах радянського права, до формування теоретичних засад якого долучився у 30-ті рр. одіозний генпрокурор а. вишинський, права рука вождя-тирана, садист, практикуючий теоретик масових репресій.

Звичайно, згодом (в основному в повоєнні роки та за період ліберелізації автократичної системи) те, що тепер прийнято називати «радянським правом» істотно очистилося від догматичних марксистсько-ленінських нашарувань. З огляду на це, й враховуючи доцільність не оминати у нашому контексті фахових напрацювань, зазначимо, що до досліджень проблематики правових заборон підходили представники загальної теорії держави і права у своїх ґрунтовних наукових доробках, варто зазначити, низку статей І. Вавилова, З. Іванова, І. Ледах, Н. Матузов. У цих статтях зроблено аналіз генези заборон та обмежень у праві. Проте, зважимо на таке. Для отримання дозволу на кожну публікацію видавець повинен був представити підготовлений до друку рукопис, який уважно читав цензор-співробітник спеціального управління (щоправда, посада його називалася редактор, хоча до літературно-мовного опрацювання поданого тексту ніякого стосунку не мав). Зате був озброєний відповідними циркулярами і стежив за тим, щоб обов'язково були цитовані класики партійні вожді, виступили керманічі комуністичної партії з'їздах чи інших заходах і, щоб не було допущено інакодумства чи якигось інших вольностей, або не розкривалася заборонена інформація чи справжній стан економіки тощо. Після проходження передбачених циркулярами процедур на титульній сторінці рукопису ставився штамп з грифом «дозволено», а у вихідних даних видавництва, яке друкувало майбутню книгу чи

іншу інформацію, зазначалося: «підписано до друку з відповідною назвою і відповідною датою».

Видана у 1979 р. невелика за обсягом монографія О. Братка де автор досліджує проблематику заборон у праві. Цілком закономірно, наш погляд, викликає інтерес з досліджуваної нами проблематики, в якій, незважаючи на присутність в тексті обов'язкових у той час ідеологічних штампів, авторові вдалося обґрунтувати ряд теоретичних правничих узагальнень. Так, зокрема, зазначено категорія заборона вміщує положення щодо утримання від дій, які є протиправними. Сам зміст зазначеної категорії визначає чіткі правила поведінки за невиконання яких передбачені правові наслідки [21,с.19]. Аналіз зазначених наукових доробок свідчить про те, що звернено увагу на генезу правових заборон, їх місце у механізмі правового регулювання. Особливу увагу приділено заборонам у первісному суспільстві де в основі регулювання заборона займала домінуюче становище.

Певною мірою ці думки О.Братка корелюються з позицією українського діаспорного правника Л. Бича, який у повоєнному Франкфурті опублікував курс лекцій під назвою «Загальна наука права» у кількох окремих частинах. «заборона це по суті санкція на неправомірну поведінку» вважав автор, докладно розкрив соціальну і юридичну природу загальних заборон, проаналізував як теоретичну та і практичну складові [12, с.17]. Деякі дослідники інтерпретували заборону у контексті правових режимів роблячи акцент на типах правового регулювання. Натомість, український правознавець Л. Окіншевич зробив акцент на забороні як різновиді норми права. Для отримання позитивних результатів своїх досліджень правник використовував і аналізував приклади з різних правових систем.

«За своєю суттю являють собою імперативні норми, які встановлюються та забезпечуються уповноваженими інститутами. Вчений докладно досліджував структуру правових заборон, їхню класифікацію, співвідношення заборон та обмежень. Значну увагу Л. Окіншевич приділяв питанням реалізації правових заборон у соціумі «... зміст норми має бути глибоко моральним. Суб'єкт має

усвідомлювати свою поведінку з вимогами норм права у яких прописані заборони [16, с. 48], – зазначав автор. Небезпідставним є таке застереження: яке притаманне для держав цивілізаційних в яких право ставало дедалі живучішим (за Є.Ерліхом), позитивно впливаючи на вдосконалення механізмів впорядкування суспільних відносинж.

Визначаючи значущість напрацювань цитовані нами О.Братко, О. Ейхельман, Л. Бич, Л. Окіншевич, досліджуючи структуру правової норми, заборони в основному відводили місце у диспозиції, яка є її стрижнем, адже саме вона впорядковує поведінку суб'єкта. Завершуючи аналіз обґрунтованості їхніх тверджень, сучасний український правознавець Б. Ярош зазначає, що «...у правових документах категорія заборона формулюється як правопорушення, що передбачає санкції. Скажімо норми кримінального, адміністративного кодексів передбачають охорону (через заборону) санкціями.[300, с.118-119].

У дискусійному середовищі представників сучасного правознавства (до речі, і це варто зауважити) свідчить про актуальність обраної теми та її практичне значення в умовах інтеграційних процесів. Щоправда, переважна більшість публікацій стосується або генези заборон, а також проблематиці застосування в окремих галузях права.

Скажімо низку своїх попередніх статей Ю. Воронцова присвятила дослідженню кримінально-правових заборон у галузі кримінального права, щоб сформулювати декілька базових положень (зазначимо, певною мірою контраверсійних) в останній (нам відомій публікації) перекинула місток своїх наукових зацікавлень до проблем сучасності. Назва статті заслуговує на те, щоб її навести у цьому дискурсі – «Кримінально-правові заборони щодо проведення та організації азартних ігор і лотерей на тлі змін регулятивного законодавства» [34, с.207]. Акцентуючи увагу на актуальній для нашого суспільства проблемі, Верховна Рада України ухвалила відповідний законодавчий акт. Роблячи акцент про відповідні злочини учена обґрунтовує ідею щодо того, що кримінологія якраз і має сприяти галузі кримінального права щодо тих негативних явищ, що необхідні

і зрештлюю сприймаються соціомом. І на підставі цього відповідним чином має бути вибудовані елементи кримінально-правової заборони. При цьому як повніше відобразити потреби суспільства. Що спостерігаємо сьогодні, набагато простіше заборонити, ніж сказати забороні «ні», оскільки на них лягає відповідальність за належне виконання тієї ділянки роботи, яка дасть бажаний результат, не використовуючи категорії заборони [с.207-208].

Якоюсь мірою у такому сенсі викладала свої роздуми про мобінг (цькування), на кілька років раніше в опублікованій статті кийська науковиця Л. Гаращенко, яка трактує заборону з різних обставин, але при цьому наголошує, що зазначена категорія спонукає до серйозних професійних роздумів. «Інститути влади та правоохоронні органи із задоволенням - дещо саркастично зазначає авторка, – слідує «побажанням переважної більшості громадян особливо в умовах сьогодення розширюють заборонно-обмежувальні норми. Але виникає питання, чи не призведе це до непередбачуваних наслідків. І далі дихотомія: «чи варто вводити заборону на кожен неправомірну поведінку? Поза сумнівом, будь-яка заборона має мати вагомні підстави. Адже у суспільстві є й інші не менш впливові засоби та важелі впливу на протиправну поведінку» [41, с.96].

Отже, правникові, який досліджує кожен окрему ситуацію чи конкретне правопорушення, видається цінним для критичного осмислення твердження: воно неоднозначне, насамперед тому, що Л. Гаращенко наважується (і це сприймається не як заувага, а як цілком потрібна й актуальна річ) написати: «На превеликий подив у нашому суспільстві майже не досліджуються проблематика правової та моральної заборони (Р.К). Насправді коли у суспільстві запроваджують відповідні заборони, то громадяни або сприймають їх або, нехтують цими заборонами. Як буде вести себе особа залежить від низки обставин» [с. 95-97].

У цьому сенсі слушною є позиція дніпровського науковця В. Леня, автора статті «Алкоголізм як соціальне підґрунтя злочинності». У ній йдеться про таку важливу проблему як надмірне (вживання алкоголю) або пияцтво. І ставить запитання: алкоголізм це зло? Звісно ж так. Проте профілактичні заходи мають

бути ефективним [158, с.201].

Як засвідчує аналітичний огляд публікацій досліджуваної проблематики, найбільший обсяг правознавчих праць у доробку українських вчених пов'язаний з поглибленим з'ясуванням сутності і науково-прикладного значення адміністративно-правових заборон у сфері адміністративного права. Один із провідних українських фахівців з цих проблем професор О. Остапенко зазначає:

«Заборони у сфері адміністративного права покликані забезпечити основні сфери суспільного життя зміцнюючи правопорядок та законність. Без дієвих заборон вести боротьбу з правопорушеннями не можливо. Дослідження заборон дозволяє формувати практичні рекомендації спрямовані щодо вдосконалення адміністративного законодавства» [185, с.51].

Саме ці положення стали метою однієї з 2018 р. ґрунтовних праць ученого де здійснено аналіз щодо заборон та обмежень в галузі адміністративного права, надрукованої у фаховому юридичному віснику НУ «Львівська політехніка» [185, с.51-59]. Акцентуючи на тому, що для розбудови незалежної Української держави і громадянського суспільства важливим є формування і розвиток правової державності (а, це як пріоритетна і визначально значуща стратегічна ціль, закріплена в Конституції України), О. Остапенко наголошує, на тому, що заборони є дієвим засобом захисту фундаментальних прав громадянина. Заборони та обмеження у нормах адміністративного права є дозволеними і отримали схвалення державними інституціями...» [185, с.54-59].

Об'єктивно охарактеризувавши прагматично застосовне значення теоретичних положень, що закладені в основу адміністративно-правових заборон, слушно відзначивши, що практика їх застосування великою мірою обумовлена вдосконаленням адміністративного законодавства, учений навів кілька вдалих прикладів законодавчої діяльності. Таким, на думку професора, став закон в якому засуджено комуністичний та тоталітарні режими та заборони пропанди їх символіки, який був ухвалений Верховною Радою 2015 р., що стало серйозним поштовхом до проведення вкрай важливої і необхідної для нашої держави

політико-правової компанії з декомунізації. А це, по суті, стало превентивним реальним контрзаходом, що фактично передувало маніакальній ідеї авторитарного кремлівського правителя здійснити широкомасштабне вторгнення в суверенну державу з метою здійснення т.зв. «спеціальної воєнної операції», а насправді розпочати криваву довготривалу агресивну війну, мріючи про ймовірний «бліц-кріг».

Безперечно, високий рівень цієї публікації, на нашу думку, однієї з кращих, що з'явилися протягом останнього десятиліття у нашій фаховій правознавчій періодиці (маємо на увазі видання журнального типу), обумовленим ще й тим, що вона (ця стаття) розрахована не лише на правників, а й ширший читацький загал. Автор влучно зазначає: «Заборон не повинно бути багато, їх повинно бути стільки, скільки необхідно для ефективного розвитку українського суспільства та Української держави... Узагальнене визначення адміністративно-правових заборон можна позначити як систему закріплених в адміністративному законодавстві норм, призначенням яких є захист основоположних прав у сфері людської життєдіяльності» [186, с.56].

Аналізуючи стан наукового дослідження в сучасному загальнотеоретичному правознавстві означеної нами проблематики, ми цілком усвідомлено (враховуючи певним чином лімітно обмежений обсяг представленої до захисту праці) дещо докладніше зупинилися на розглянутій публікації, що, безперечно, заслуговує на таку підвищену увагу, однак у загальному комплексі представляє винятково важливий аспект. І що є суттєвим – додає чимало правових ідей до загальної характеристики. Зазначимо, що майже вся друга частина згаданої статті присвячена правовим обмеженням, про що йтиметься у третьому розділі нашого дослідження, то ж оминати в дискусії ці положення не можна.

А наразі – до ґрунтовної за своєю спрямованістю статті Н. Буроменської, присвяченої правовим заборонам, а також питанням взаємозв'язку моральних та кримінальних норм, аналізу проблем морального обґрунтування кримінально-правової заборони в умовах занепаду моральних цінностей. Моральні складові є

зміцнюючим елементом змісту закону і є неабияким фактором, що стримує небажану поведінку і профілактичним інструментом [23, с. 171-179].

Натомість у монографії про межі та обмеження права власності О. Розгон обгрунтовує заборони у галузі цивільного права. Учений зазначає, що « у нормах цивільного права правове регулювання важливий компонент, натомість заборонам у цивільно-правових нормах приділено значну увагу» [223, с.18]. Отже, цілком закономірними стають запитання, що являють собою цивільні – правові заборони. Відповіді на них намагається дати науковець, орієнтуючись насамперед на потреби цивілістики, цілком слушно визнаючи: питання звісно не прості «Слід визнати, що зазначеній проблематиці у механізмі правового регулювання як у загальній теорії права так і у теорії цивілістики уваги приділяється недостатньо і не цілком з'ясоване [223, с.33].

Підтримуючи висловлені цілком справедливі і значною мірою обгрунтовані в монографічному дослідженні застереження, зазначимо, що вони свідчать про значну актуальність означеної проблеми не лише в окремих галузях права, а й у загальнотеоретичному правознавстві. У цьому контексті особливе значення мають конституційно-правові заборони й обмеження, яким приділили значну увагу українські правники-конституціоналісти В. Погорілко, В. Федоренко, а також О.Андрієвська – авторка кількох статей, монографії, а у 2018 р. захистила кандидатську дисертацію [4, с.23].

Як відомо, у чинній Конституції України налічується п'ять статей заборонного характеру. У ст. 14 Основного Закону заборона стосується «своєрідного політико-правового монстра» - цензури (як зазначалося вище, особливого засобу репресій тоталітарних чи авторитарних режимів). До речі, аналогічної норми в конституції рф не передбачено.

Крім зазначеної, ст.17 КУ містить заборону щодо створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом; ст. 19 стосується заборони примусової праці, що не передбачена законом; ст.22 КУ – про заборони скасовувати гарантовані Конституцією права і свободи людини і

громадянина; ст.24 КУ – про заборону привілеїв чи обмежень громадян перед законом, адже громадяни мають рівні конституційні права і свободи [136]. Маємо зазначити, заборони та обмеження встановлюються на підставі закону, їхнє порушення тягне за собою санкції передбачені у конституційних нормах.

Держава, якщо вона правова, визнає, закріплює, гарантує та забезпечує пріоритет прав людини, принцип верховенства права, розмежування функцій між гілками влади. Властиво існування заборонно-обмежувальних норм забезпечує недоторканість природних прав людини [135 с.84].

Розмірковуючи над гарантованими Конституцією регулюванням трудових відносин, О. Старчук пише: «Правове обмеження у сфері правового регулювання мають неабияке значення, недивлячись на те, що вони дещо посідають підпорядковане становище щодо заборонно-обмежувальної проблематики. Цілком справедливо, що право як регулятор суспільних відносин суттєво впливає на них. Правовий вплив, що притаманний заборонам та обмеженням через функції, зокрема: регулятивну, охоронну, динамічну сприяють налагодженню відносин у галузі трудового права»[286, с.88-89].

Запропоновані О. Старчуком положення, на наш погляд, заслуговують деякої кореляції й уточнень, що слід зробити, залучивши до контексту низку слушних зауважень, висловлених відомим фахівцем з фінансового права академіком НАПрН М. Кучерявенком: «Правові заборони пов'язуються з оцінною поведінкою особи, на підставі чого застосовуються несприятливі наслідки щодо правопорушників. Стаття 19 Конституції України закладає фундаментальні засади щодо з'ясування правової природи публічного сенсу заборони» [155, с.128]. Це, як видається, необхідно враховувати за будь-яких обставин. І далі учений констатує: «Встановлення таким чином того, як саме має організувати свою поведінку суб'єкт владних повноважень, законодавець запроваджує чіткі обмежувальні кордони, що виключають мінливості дії такого суб'єкта іншим чином. У сенсі цього виокремлюються три складові правової заборони для суб'єкта владних повноважень: а)участь у правовідносинах має відбуватися виключно на підставі

законодавчої норми; б) межі поведінки владного суб'єкта обумовлюються закріпленими в законі повноваженнями, що унеможливають поведінку його через реалізацію повноважень, що не визначені законом; в) діяльність суб'єктів владних повноважень...має здійснюватися у режимі відповідних процедур, без порушень встановлених норм » [155, с.128].

Таку позицію загалом підтримує й Д. Лук'янець, наголошуючи на пріоритетності правового регулювання як способу, який буде ефективно задіяний шляхом напрацювання відповідного механізму, в якому юридична заборона стає дієвим засобом регулювання відносин [162,с.289]. У цьому сенсі категорія «правове регулювання» має непересічне значення для науки правознавства, оскільки творить вагомий підґрунтя для кожної з галузей права зокрема і визнається логічним, класичним поняттям в арсеналі загальної теорії правничої науки.

На наш погляд, обґрунтованим є твердження О. Куракіна відносно того, що «поняття «правове регулювання» є сталою теоретичною основою для заглиблення у таємниці правового регулювання як у сфері галузевого законодавства і права зокрема [153, с. 67]. Цілком справедливо «правове регулювання» є тим інструментарієм, який дозволяє інтегрувати, систематизувати властивості, що притаманні праву. До речі харківський учений ґрунтовно досліджував цю важливу наукову категорію, захистивши докторську дисертацію на тему « Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель» [152, с.40].

Аналізуючи цю частину доробку українського правознавства, зазначимо, що слушну думку висловила Т. Тарахонич, заявивши, що звернення уваги на проблематику правового регулювання являє собою дуже «перспективний та вкрай необхідний пласт дослідження права як особливого засобу регулювання відносин та обмеження влади на загал» [247, с.105].

Як відомо, правове регулювання, є одним з видів соціального регулювання і воно пройшло не простий, досить неоднозначний період свого розвитку. До цього етапу долучалася ціла плеяда науковців як вітчизняних так і зарубіжних, що дозволило на сучасному етапі євроінтеграції нашої держави вести мову про

еволюцію типів соціальних відносин і зрозуміло про відповідні засоби їхнього оформлення (тут варто зазначити заборони, обмеження, покарання, стимули).

До прикладу учень професора В. Горшенєва Л. Лепех наголошує: «Власне правові заборони і обмеження поряд з іншими правовими засобами є частиною механізму правового регулювання, а отже, забезпечують організованість і стабільність внутрішніх зв'язків системи права, виконуючи тим самим системоутворювальну функцію. Вони виступають як засіб протилежно спрямований до правових стимулів. Взаємно забезпечуючи один одного в процесі правового регулювання, ці два засоби створюють специфічний баланс, надаючи єдність, цілісність і логічність усій системі. Таким чином, заборони як особливий вид правових засобів посідають значне місце у сфері правового регулювання, сприяючи ширшому впливу на суспільні відносини. Вони можуть виступати не лише як заборони, а й як вилучення, призупинення, чи інші такого типу запобіжні заходи. Але незалежно від виду правові заборонно-обмежувальні засоби є зв'язувальним фактором для протиправної поведінки і спрямовані на утримання будь-якого явища, дії або відносини у певних рамках для впорядкування суспільних відносин і запобігання діям, що можуть заподіяти шкоду інтересам особистості та суспільства [159, с.70].

Головні цілі встановлення і використання цих правових заборонно-обмежувальних норм у будь-якому суспільстві на будь-якому етапі його розвитку збігаються із загальними цілями правового регулювання. У правовій державі ці юридичні засоби покликані забезпечувати номальне функціонування тих загально визнаних цінностей та цілком справедливу їхню реалізацію. Вони слугують узгодженню інтересів суб'єктів правовідносин, підтриманню стабільності та правопорядку, виходячи з принципів справедливості, гуманізму, законності та демократії. Із певних підстав реалізованої дослідницької концепції вибірково обмежений огляд праць українських правознавців, дає підстави зробити висновок про те, що правові заборони досліджувалися багатьма науковцями, і не лише теоретиками права, оскільки ця категорія або прямо, або опосередковано

стосується таких фундаментально-концептуально-правових конструкцій, як методологія права, методи права, механізми правового регулювання та інші. Професор М. Козюбра, характеризуючи цю проблематику, зазначає, що без правових заборон та обмежень неможлива повноцінна і законна самостійність, оскільки, у кінцевому підсумку, вони є засобами забезпечення свободи. Є перешкодою монополізму та іншим порушенням правових і ринкових законів, правові заборони та обмеження виконують свою роль в організації політичних, економічних зв'язків на багатоукладній основі [77, с.60].

Як же можна у цьому випадку обмежити державну владу? Видається, що державну владу (хоч і побічно) обмежують:

- 1) перш за все права та свободи людини і громадянина;
- 2) серед правообмежувальних засобів особливе місце займає проблема поділу влад;
- 3) правовладдя як підвалина цивілізованого суспільства;
- 4) взаємна відповідальність держави та особи.

Усі зазначені способи легітимності політичної влади здійснюються, у кінцевому рахунку, не інакше, як через встановлені у Конституції та законодавстві конкретних правових обмежень, обов'язків, призупинень, засобів покарань тощо. Механізм їх дії, як і будь-яких інших правових заборон та правових обмежень, пов'язаний з інформаційно-психологічним середовищем і без неї неможливий.

Мова йде про баланс як приватних так і публічних інтересів. Власне кажучи, такі нерідко вимушені обмежувальні заходи насамперед повинні враховувати конкретну ситуацію, що власне потребує адекватного підходу, тобто перебуває у розумному співвідношенні відповідно до ваги і значення основного права.

1.2. Методологія дослідження правових заборон як об'єкт методологічної рефлексії

Проблема запровадження модернізаційних засобів розвитку сучасного українського загальнотеоретичного правознавства, як зазначають провідні філософи й теоретики права, полягає у фундаменталізації його методології. Такою методологією вважається відповідний інструментарій підходів, методів, прийомів, засобів дослідження її предмета, а також ефективність їх застосування у процесі пізнавальної діяльності. Нам необхідна така методологія дослідження, яка не є цілком нейтральною від соціально змістовного аспекту, але впливає на результати пізнавальної діяльності.

Методологічний простір, на тлі якого розгортається авторська думка, формували ідеї плюралізму, об'єктивності, комплементарності, конструктивності, актуалізації контексту. Ідея методологічного плюралізму засвідчує рішучий відхід від світоглядно-філософського монізму та врахування множинності інструментарію пізнання, багатоманітності смислів і вимірів права як такого та заборон і обмежень у праві зокрема. Що надало можливість використати пошуки науковців з метою уникнення неадекватних підходів. При цьому варто зважати на зміни, ефективність нових правових реалій, які повинні базуватися на новітній системі теоретичних уявлень, сформованих в результаті модернізації методів наукового пізнання, про що наголошував академік НАПрН П. Рабінович [213, с.24].

Ідея об'єктивності щодо заборони та обмежень полягає в аргументації суперечливих питань враховуючи при цьому різні точки зору, контроверсійні судження та критичні зауваження.

Ідея комплементарності полягає у взаємному доповненні теорії правових заборон та обмежень.

Для дослідника уважливлюються знання про методологію як вчення, світогляд, науку і пізнання від початку написання наукової роботи, оскільки найбільше виникає питань щодо методологічного характеру реалізації ідеї. А ці

питання досить складні, оскільки навіть саме поняття «методологія» тлумачиться по-різному. Зазначимо, що методологія виконує низку функцій, зокрема: акцентує увагу на способах здобуття нових знань; визначає особливі шляхи досягнення поставленої мети; інформативна забезпечуваність щодо досліджуваних явищ; створення нової наукової інформації; зв'язок з практикою.

Звісно, складність та багатовимірність методологічної проблематики у контексті нашого дослідження зумовлює значну роль таких її елементів, як підходи, принципи, методи пізнання. Такий комплекс необхідно об'єднати у понятті «методологія дослідження». Методологічне самостійне мислення – це основна умова дослідження (метод концентрації, контрасту, метод зміни напрямку думки, ментальний метод). Раціональна думка у сентенції: «якщо вчений намагається вирішити якусь проблему, і відчуваючи, що марно понадіявся на свій обмежений розум, згадає Імя Боже (мудрий підхід, метод), то відчує раптове прояснення, яке сколихне його душу, і перед ним відкриється завіса таємниці (отримає цінні факти) [112, с.32]. І. Кант зазначав, що: «метод – це спосіб діяння згідно з новими засадами» [281, с.134]. Безумовно, завдяки аналізу методу правового регулювання, проведених у межах окремих галузей права досліджень, можна дійти висновку, що поняття методу завжди розкривається через «спосіб», і дане розкриття є виправдане, оскільки «спосіб» та «метод» співвідносяться за лексичним значенням. Варто зазначити, що у переважній більшості досліджень властива недооцінка того, що мислення окремої людини є складовою грандіозної гносеологічної систем суспільної свідомості[234, с.20]. Підсумовуючи, зазначимо, що є позиції, згідно з якими необхідно розмежовувати поняття методу та способу, але особливості та відмінності їх визначаються саме при їхньому застосуванні у процесі правового регулювання. Отже, метод науки - це спосіб, за допомогою якого видобувається нове знання. Це - прийоми і способи, використовуючи які, вивчається предмет науки. Метод науки – це спосіб вивчення, на якому базується конкретна наука. У теорії права застосовуються філософські, загальнонаукові, спеціальні методи [113, с.25].

У найзагальнішому вигляді у методології загальнотеоретичного правознавства виокремлюють чотири групи методів: філософські концепції; загальні діалектичні категорії та закономірності; групові методи соціальних наук; спеціальні методи пізнання правової науки.

Критерієм розмежування методів правознавства на ці групи є ступінь узагальнення, тому прийнята за основу філософська концепція вплине на інтерпретацію та застосування і групових методів соціальних наук, і спеціальних методів правознавства [181, с.44]. Є й інші трактування методу, скажімо Ю. Сурмін зазначає, що це вчення, яке охоплює принципи, діяльнісні методи та практичну методологію [245, с. 8]. Як вважає М. Костицький, «якісність методу виражається в тому, що, по суті кожному методу властиві позитивні та негативні сторони. Тому до завдання методології насамперед входить виявлення цих сторін у кожному методі. Але якісність методу передбачає використання у дослідженні комбінованих методів» [138, с.6].

У численних працях видатний німецький філософ і соціолог К. Поппер наголошував логіка має на меті навчити логічно, правильно мислити, а методологія – знайти способи до пізнання істини як явища [37, с.87]. Це підтверджується тим, що етимологічний склад слова «методологія», саме поняття про неї передбачає в її природі такі елементи: науку, шлях до неї, спосіб використання цього шляху, як дії (роботи), з метою встановлення істинності. До структури методології входить, окрім цього, і сам дослідник (той хто пізнає). Перед нею стоять два основні завдання: по-перше, сформулювати зв'язок теорії з практикою відповідно до чітко встановлених принципів, а згодом вийти на його кінцевий результат. «Метод, як зауважує С.Щерба, передбачає використання методологічного інструментарію щодо конкретного предмета дослідження. Загальний характер методології – це саме мистецтво (техніка). Правильний метод не дає правильного результату через нестачу майстерності в його використанні» [293 с. 346].

Поділяючи цю позицію автора фахового підручника, аналізуючи когнітивні основи науки, Т.Білоус зауважує, що методологічні підходи в науці як правило

визначають загальну спрямованість, характер щодо об'єкта, який досліджується. Використання методів, які закріплюються у відповідних принципах, нормах та методиках дослідження, як правило реалізуються через уміння конкретних дослідників, а також їх забезпечення відбувається завдяки інструментальним засобам. Таким чином дотримуючись відповідних методів ми забезпечуємо відповідний контроль та регулювання діяльності, дотримуючись логічних законів [14, с.248].

Зазначимо, що підтримується водночас слушна думка С.Щирби, відповідно до якої розробити загальний метод пізнання в принципі неможливо, тому слід постійно шукати новий шлях, новий метод, нову методологію [293, с.346].

Враховуючи наявні ціннісні підходи до визначення сутності складних наукознавчих понять, професор М. Козюбра наголошує на тому, що методологія - потужний соціокультурний феномен, світогляд постільки, поскільки у нього включено ставлення дослідника до навколишнього світу. Професор, відомий учений зазначає, що поняття світогляду як усе людське мислення, що реалізує себе в науці та практиці, а відтак для повноцінного визначення методології, необхідно застосувати як професійні юридичні знання, так і знання класичної філософії [129, 23-25]. Це застереження видатного теоретика права спонукає до аналітичного поділу методології в сенсі розуміння у вузькому та широкому значеннях. У широкому розумінні методологія - це теорія людської діяльності, а також діяльності пізнання, мислення або, якщо висловитися конкретніше, та прагнення охопити всю діяльність, включаючи не лише пізнання, а й виробництво, тобто методологія є теорією людської діяльності. У вузькому розумінні методологія – сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження. Саме таке ставлення до методології переважає у зарубіжній науковій думці. Так, за визначенням С. Гусарева, видатний філософ Р. Декарт розглядав методологію як вчення про метод та обмежував методологію лише кордонами аналізів методів. Український вчений додає, що до вузького тлумачення також можна віднести визначення методології через прийоми дослідницької діяльності, що

використовуються у різних науках, а також відповідні методи пізнання, з метою реформування світу, [51, с.135-136]. Або ще один приклад вузького тлумачення методології, за яким вона розкривається як система визначених способів і прийомів, а також вчення про цю систему, що застосовуються у тій чи іншій сфері діяльності, у тому числі науці, політиці, мистецтві [283, с.78].

З - поміж цих прикладів тлумачення важливо знайти, так би мовити, «золоту середину», тобто універсально компромісний варіант, мається на увазі використання багаторівневого підходу до розгляду методології можна використати весь наявний багаж знань про методи, у тому числі про загальні (аналіз, синтез тощо), міждисциплінарні методи (системного та організаційного аналізу), кібернетичний та синергетичний підходи; застосувати теорію й способи галузевих знань тощо.

Основною метою методології є використання такого інструментарію, за сприяння якого накопичуються нові знання у науці [122, с.101]. Але маємо добре засвоїти, що методологію не слід розглядати як науково-дослідницький інструментарій, оскільки вона – перш за все теорія, вчення, світогляд про ті чи інші явища, які вивчаються як з теоретичної так і з практичної сторони, оскільки реформування без цих складових буде у кращому випадку не доцільним.

Аналіз джерел з проблематики методології, саме поняття, тлумачиться, по – різному. Враховуємо ще один аспект: у зарубіжних наукових джерелах, як правило поняття методологія і методи не розмежовують, а розглядають їх як єдине ціле [27,294,322,302]. А от наші науковці методологію розглядають по різному: насамперед як вчення про наукові методи, його теоретичну та філософську основу пізнання та модернізації світ; а потім систему методів, які дослідник застосовує в будь-якій науці для пізнання об'єкта [213, с.22-25]. Зазвичай методологію інтерпретують як відповідну теорію методів дослідження, систему знань або систему методів, принципів дослідницької діяльності, форми мислення. Методику тлумачать як спеціальні прийоми, техніку і різноманітні операції з дослідницьким матеріалом [139,с. 15].

Наукова методологія також може бути поділена на два типи: дискретивну (описову), тобто методологію, спрямовану на вивчення структури наукового знання та закономірностей наукового пізнання, а також прескриптивну (нормативну), безпосередньо спрямовану на регуляцію діяльності, яка являє собою рекомендації та правила виконання наукової діяльності [172, с.67]. Але, на думку М. Кельмана, така позиція не є виправданою, оскільки веде до роздвоєння та неоднозначності розуміння предмета методології, тому доцільно говорити не про типи методології, а про функції (описову та нормативну) [112, с.92].

Завдання методології, як вважає професор М.Кельман, «... пов'язані з якісністю: 1) самого дослідника; 2) у зв'язку з предметом дослідження; 3) його методом і назагал з 4) технікою дослідження [112, с.42]. Методологія як спосіб виконання людиною будь-якої діяльності існувала до виникнення науки як особливої, історично перехідної, форми організації знань і мислення. Тому на думку професора М.Кельмана, остання виникає всередині цієї методології, а не сама собою, причому з'являється досить пізно – у XVII ст., коли створюється онтологічна картина природи й Галілео Галілей відкриває дві науки механіки. Але в логіці реального історичного поступу людства все було навпаки: лишень після «Роздумів про метод» Р.Декарта і «Нового Органона» Ф. Бекона методологія стала обов'язковим компонентом спочатку наукових пошуків, а поступово й усіх інших форм людської діяльності. Методологія сьогодні специфічна, вочевидь надскладна і багатопредметна, професійна діяльність. І це зрозуміло чому, адже будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, а й методологічний зміст, тому що спричиняє критичний перегляд наявного понятійного апарату, інноваційних підходів, норм і засобів інтерпретації досліджуваного матеріалу [112,с.43].

Враховуючи сутність і значення поняття методу та методології, необхідно зосередити увагу на конкретних методах, які були використані у нашому дослідженні. Отже, до таких насамперед необхідно віднести діалектичний метод щодо пізнання наукових явищ, зокрема, правових заборон та обмежень, що відносять в науці до фундаментальних. Цей метод визначає основні підходи, шляхи

теоретичних та практичних взаємозв'язків у їх історичному розвитку. У даному випадку саме досвід та факти стають основним джерелом, фундаментом досліджуваної проблематики заборон та обмежень у сучасному непередбачуваному суспільстві. Властиво діалектика як наука, вчення про всезагальний розвиток і зв'язок, як теорія розвитку передбачає людиновимірний зміст, і несе величезну інформаційно-пізнавальну здатність.

Силогізм як метод послідовного мислення теж був використаний у дослідженні, оскільки завдяки цьому методу надається можливість формулювати нові судження та поняття. Силогізм, по суті, є умовиводом. До прикладу, використання цього методу, апріорі можна прийняти наступний умовивід: якщо заборона є обмеженням права, то правові обмеження є забороною [244, с.114].

Класифікаційний метод сам по собі є логічним прийомом. Суттєвими ознаками цього методу, завдяки якому уможлиблюється здійснення певних класифікацій тих чи інших правових категорій, в тому числі і тих, які стосуються правових обмежень та заборон, є те, що: 1) можна визначити мету класифікації; 2) можна здійснити поділ (групування); 3) виокремити групи (класи); 4) встановити підстави або ознаки поділу. У методології сучасного правознавства класифікаційний метод має свою цінність, оскільки завдяки йому встановлюється уніфікованість норм, розташування їх у певному порядку, зручному для проведення дослідження. Також цінність являється у тому, що цей метод полегшує можливість розрізнення норм та категорій, які видаються схожими з іншими [112, с.307].

Історичний характер правових обмежень та заборон як методів правового регулювання правовідносин у суспільстві, які пов'язані із їх існуванням ще до появи сучасних держав, зумовлює необхідність використання методу історизму у дослідженні. У загальнотеоретичному правознавстві доведено, що правові заборони існували у додержавний період розвитку людства, але реалізовувалися та закріплювалися у специфічних формах, таких як табу, міфи, звичаї, правила поведінки та ін. У цьому зв'язку метод історизму уможлиблює розгляд правових

заборон як історичного явища, для з'ясування еволюції поняття та особливостей застосування правових заборон (а також їх ефективності). До історичного методу дослідження заборон також можна віднести історико-юридичні методи, сукупність яких і складає поняття історичного методу дослідження. Отже, історико-юридичні методи – це сукупність прийомів вивчення права, при цьому враховуючи еволюційність процесів, цей метод концентрує увагу на вихідних даних його позитивних і негативних ознак, що дасть змогу ґрунтовно осягнути техніку історико-юридичного методу [112, с.329-330].

До історико-юридичних методів можна віднести: 1) генетичний метод (у якому право розглядається як життя і процес його появи та еволюції); 2) метод періодизації (поділ історії на періоди, завдяки яким можна дійти до особливостей вивчення правових категорій та понять у певний період розвитку держави як правової інстанції); 3) метод пізнання правових літературних джерел (дозволяє відтворити і дослідити визначення та поняття, у нашому випадку про правові заборони, в історичних джерелах та наукових працях); 4) числовий метод (є важливим для істориків права, оскільки завдяки йому можливо органічно пов'язати право у числову систему); 5) метод юридико-історичних залишків (завдяки йому надається змога визначити та побачити історичну цінність певного роду правової заборони, яка існувала до її закріплення у праві) [112, с.331-341].

Частково використаний догматичний метод, суть якого полягає у прийнятті певної позиції або визначення її як догми, тобто такої, що є непорушною та береться за основу. Догма – це думка, рішення, постанова, декрет, особливе філософське учення, положення [233, с.5].

У дослідженні було використано метод моделювання. Завдячуючи методу моделювання категорію правових заборон можливо розглянути як модель суспільної поведінки, визначити основні риси даної моделі. Метод моделювання використаний з метою дослідження правових моделей поведінки суб'єктів правовідносин.

Досліджуючи категорії правових заборон та обмежень звернено увагу на

метод прогнозування задля формулювання висновків та уточнення змісту окремих наукових понять. Метод прогнозування пов'язаний з використанням інформації для уточнення змісту окремих наукових понять заборон та обмежень, а також проблем, які виникають [210]. Цей метод дає можливість передбачити ефект у процесі встановлення правових заборон та обмежень.

Аксіологічний (ціннісний) метод дозволив виявити правові цінності заборон та обмежень.

Щодо ціннісного методу у механізмі правового регулювання суспільних відносин у порівнянні з іншими методами та підходами то він є новітнім напрямом і своє втілення отримав у баденській школі у Німеччині. Вони розглядали цінності як предмет філософії [294, с.6-7]. Таким чином, аналізуючи той чи інший історичний період, матеріал ми зможемо наблизитися до світу цінностей.

До безумовних цінностей буття ми можемо віднести такі цінності як: право, мистецтво, мораль, культуру, науку, релігію, права. Представляють зацікавленість саме такі цінності, які збуджують людину до прекрасного та значимого у сфері культури, оскільки тільки через культуру розкривається різноманіття матеріальних та духовних цінностей [322, с.463-465]. Дослідник використовуючи зазначений метод відбирає факти минулого, які звісно дотичні до культурних цінностей і сприймаються ним [50, с.34].

Отже, як бачимо, використаний нами метод дозволив ґрунтовніше дослідити заборонно-бмежувальні категорії їх сутність функції, класифікацію та правомірність застосування у демократичному суспільстві [104, с.14]. Це дало можливість довести, що правові заборони є методом правового регулювання, оскільки саме через їх чітке формулювання ми захищаємо фундаментальні права та свободи людини. Правові заборони та обмеження також є важливим елементом правового регулювання.

Застосування методу порівняння у дослідженні правових заборон має особливу цінність, бо правові заборони є простими у розумінні для всіх суб'єктів правовідносин, які у процесі своєї правової діяльності підпадають під вплив

встановлених правом та державою правил. Фактично розуміння «заборони» є притаманною рисою свідомості людини, так само й порівняння, яке притаманне людському мисленню. Отже, метод порівняння займає центральне місце у дослідженні визначається як порівняльне правознавство та передбачає різноманітні види порівняння. Цей підхід заангажований на певну світоглядно-філософську ідею. Його центральний компонент – метод порівняння, на основі якого будуються інші складові методології пізнання. Водночас навіть такий різновид підходу може уподібнюватися до розгорнутої компаративної стратегії, формувати особливу пізнавальну конструкцію у сучасній світоглядній реальності та здатний слугувати потужним чинником розвитку методології пізнання правових заборон та обмежень [11, с.57].

У роботі над дисертацією використовувався герменевтичний підхід (із грецької – «ἐρμηνευτική», від «ἐρμηνεύω» - пояснюю, інтерпретую, тлумачу) [286, с.108-109]. Властиво герменевтичний підхід базується на уявленнях знакових смислів, структур, а також розуміння змісту цілого і його частин [162, с.12]. В. Кондратенко зазначає, що тут дуже важливим є розуміння лінійності знаків, знання мови, досвід, вміння моделювати, теоретично узагальнювати сам текст [134, с.44].

Герменевтичний підхід дав можливість підтвердити, що терміну «правова заборона» властива певна полісемантичність (багатозначність).

Це дає підстави погодитися із твердженням професора П. Рабіновича про те, що наше наукове пізнання простягається лише настільки, наскільки ми можемо вловити реальність у наших категоріях та методах [264, с.86].

У цьому сенсі доцільно наголосити на важливості в теоретичних науках системного підходу як методу пізнання, який теж використовувався у дисертаційному трактуванні питань, пов'язаних із правовою заборonoю, як методу регулювання суспільних відносин. Він займає особливе місце серед плюралістичних підходів, власне, науковці у своїх дослідницьких розвідках звертаються до нього, оскільки у методології загальнотеоретичного правознавства він є базовим [38, с.44; 39, с.60; 54, с.9,45; 228].

Отже, практично усі науковці, які спеціалізуються на теорії права, наголошують на ефективності та доцільності використання його у наукових розвідках. Найцікавішою у цьому контексті видається точка зору М. Костицького, який вважає системний підхід одним із методологічних принципів, який відноситься до загальнонаукових, і призначення його полягає у розгляді відповідного об'єкта системно [140, с.7].

Тому є всі підстави вести мову про те, що у сучасному правознавстві ефективність системного підходу очевидна, оскільки він сприяє виявленню взаємозв'язків між категоріями заборон та обмежень у сучасному суспільстві [140, с.41-42].

Безперечно, системний підхід дозволяє розглянути правові заборони та правові обмеження як систему встановлених норм у великій системі права [140, с.121].

Крім того, правові заборони та правові обмеження необхідно та доцільно розглядати у площині метаантропологічної методології. Соціальні філософи зазначають, що у своїх працях виокремлюють, що зазначена методологія спрямована на буттєвість людського спілкування на основі культури [295, с.207].

На їх думку, метаантропология має два рівні: верхній та нижній. Метаантропология має наступні компоненти: нігітологію (буття, небуття, інобуття, ніщо), екзистенціологію (страх, турбота, любов, віра, свобода) [232, с.33].

Власне, у взаємозв'язку компонентів метаантропологии розкривається важливість правових заборон та обмежень, оскільки вони встановлюють певні межі у поведінці та свободі людини, але окреслення таких меж покликане не лімітувати людину у правах, а захистити права суспільства загалом. Правові заборони як регулятор правових відносин можливо аналізувати через персоналістичну та комунікативну складові метаантропологии. Виходячи із теми нашого дослідження, нам раціональнішою видається комунікативна метаантропология, оскільки вона вивчає та розкриває логіку взаємодії (комунікації) між людьми, групами, зокрема етноантропологічними [265, с.202].

Комунікативна метаантропологія права бере свій початок з етнології, на основі якої формується розуміння менталітету. Певною мірою менталітет має вплив на особливі форми встановлених законів, на встановленні особливих заборон та обмежень, які використовуються у регулюванні суспільних відносин як у середині країни, так і у зовнішніх відносинах. Своєчасне встановлення правових заборон та обмежень у процесі державотворення дозволяє ефективно налагодити суспільні відносини та унеможливити правові колізії, а також допустити (нехай і тимчасово) факти вчинення правових операцій, що у зв'язку із їхньою нерегульованістю становлять суспільну шкоду. Отже, правові заборони та обмеження мають метаантропологічну цінність у формуванні сучасного права та держави, оскільки саме при ефективному їх встановленні можлива побудова ефективної форми реалізації та існування права і держави [232, с.133].

В арсеналі здійснюваного дослідження задіяно оцінний метод, який вважається критичним, а точніше методом судження про отриманий результат. До загальних умов його застосування, які апробувалися у процесі аналітичних напрацювань, а відтак й узагальнень віднесена низка фактів: 1) предметом оцінки стає насамперед вибраний метод, його правильність, яка буде перевірятися та санкціонуватися отриманим правильним вибором; 2) предметом оцінки також стають самі джерела, оскільки вони при отриманому результаті відповідають йому як справжні джерела або такі, які не підлягають сумніву; 3) перевіркою, у цьому сенсі оцінок, яким підлягають й дані літератури, правильність розуміння авторів публікацій у їхніх висновках; 4) перевіркою самого плану, його органічності та правильності, отриманих через результат; 5) перевіркою самої необхідності, виправданості постановки проблеми в сенсі вираження її і в плані цілої роботи як дослідження; 6) перевіркою та оцінкою значення роботи як чогось нового; 7) перевіркою та встановлення зв'язків попередніх даних науки із новими фактами, отриманими унаслідок дослідження [195, с.55-56].

Безумовно, у дослідницькій роботі не обійтися без загальних логічних методів, прийомів (аналіз, синтез, індукція, абстрагування, дудукція).

Підсумовуючи характеристику цих методів, доречне зауваження висловлює професор М. Кельман, підкреслюючи, що, загальні логічні методи застосовуються тільки у тісному зв'язку, з метою розкриття особливостей правових заборон та обмежень як основних регуляторів суспільних відносин [112, 303].

Висновки до 1 розділу

Заборонно-обмежувальна проблематика як особливий юридичний метод або ж правознавчий інструмент використовувани задля регулювання суспільних відносин, досліджувалася та висвітлювалася у різних джерелах ще на ранніх етапах формування людської цивілізації. Фактично вони ставали дієвими чинниками суспільства та функціонували як перші соціальні норми гуртування спільнот, завдання яких полягало у запровадженні обов'язкових правил поведінки, дотримання яких супроводжувало процеси захисту прав, свобод громадян, членів суспільства. Згодом це трансформувалося, вдосконалювалося в умовах тривалих державотворчих пертурбацій, під час яких війни, революції впливали на зміни суспільно-політичних режимів, які потребували законодавчих закріплень свого становища, отже, кон'юнктурно зумовлена за таких умов інтенсивна законотворчість спричиняла масштабне залучення заборонно-обмежувальних засобів.

1. Встановлено, що основні цілі запровадження правових заборон і обмежень у будь-якому суспільстві на будь-якому етапі його розвитку збігаються із загальними цілями правового регулювання. У правовій державі ці юридичні засоби покликані забезпечувати рух до інтересів як суб'єктів та к і цінностей, гарантувати їхнє справедливе та законне задоволення. Вони слугують узгодженню інтересів суб'єктів правовідносин, підтриманню стабільності та правопорядку, виходячи з принципів справедливості, гуманізму, законності та демократії.

2. З'ясовано, що правові заборони досліджувалися багатьма науковцями, і не лише теоретиками права, оскільки ця категорія або прямо, або опосередковано

зачіпає такі фундаментально концептуально правові конструкції, як методологія права, методи права, механізми правового регулювання та інші.

3. Зауважено, що коли йдеться про збалансованість, співмірність приватних та державних інтересів, конституційне гарантовання прав індивідуума має пріоритетне значення. Власне кажучи, такі нерідко вимушені обмежувальні заходи вимагають конкретики, оптимального підходу відповідно до основоположних принципів права.

4. Зазначено, що використання універсальних, цивілізаційних, правосімейних, національних принципів, на яких будується дослідження категорії заборони як новаторського методу регулювання, їхня інституціалізація, безперечно, становить значний теоретико-практичний інтерес і стимулює подальші наукові дослідження у цій царині, та певною мірою обмеження суб'єктивного впливу на процес застосування правових заборон і обмежень відповідними державними інституціями.

5. Підтверджено, що специфіка дослідження проблем заборони як методу правового регулювання дає підстави розглядати методологію як сукупність дослідницьких процедур, технік і методів, у тому числі й прийомів збирання та опрацювання нагромаджених даних. Таке її розуміння гарантовано сприятиме отриманню максимально об'єктивних результатів здійсненого дослідження.

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора: Кельман Р. (2021г), Кельман Р. (2021д), Кельман Р. (2022б), Кельман Р. (2022г), Кельман Р. (2022д), Кельман Р. (2023а), Кельман Р. (2023в), Кельман Р. (2023г).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВИХ ЗАБОРОН

2.1. Історичні передумови виникнення і запровадження правових заборон

Термін «заборона» поняття складне і використовується у багатьох сферах життєдіяльності. Дискурси гуманітарного знання, що розвинені як синоніми заборон концептуалізовані нам у релігійних законах, юридичній догмі, моральному імперативі, естетичній нормі і т. д. Серед них заборона поняття родове, оскільки інші означають «заборона, писана для жителів певної території», «заборона на надмірності, визнані потворними, низькими і нудними», «заборона, освячене авторитетом пророка», «неписана, але суб'єктивно важлива заборона» і т.п. З огляду на зміст настільки ж широке і ведичне поняття «*rta*», яке можна трактувати як «те, що визначено, приведено в порядок, прикладне одне до одного [116, с.43].

Християнські канони термін заборона пов'язують з всеосяжним поняттям гріха. Заборона – результат помилки (гріха) існування, натомість благодать спонукає до виправлення цієї помилки. У Бозі – уся благість. Його благість містить Його милосердя, заборону і прощення грішників. Релігійна ж заповідь-заборона, обгрунтовується тільки вірою у Благодатне джерело цього знання. Знаний теолог середньовіччя св. Августин зазначав, що благодать одна може врятувати особу від гріховної інерції. На переконання Отців Церкви, «розумне роблення», негативна діяльність розуму, яка спрямована на створення єдиної заборони для так званого тваринного світу.

Представники епохи Просвітництва (Ж. -Ж. Руссо, Г. Гроцій, Ш. Монтеск'є та інші) заборону вважали дієвим інструментом соціального життя та вислів про поняття закону як вияв «розуму людського» (закони моралі, розмежування природних та позитивних законів, способу творення останніх тощо).

Ідея закону як «неменучого, але меншого зла» наголошується у трактатах Т. Гоббса, Дж. Локка, пріоритет віддається «природному праву» перед правом юридичним. З І.Кант сформулював моральний імператив або, інакше кажучи, заборону за втурішньою переконаністю, поставивши його в основу своєї етичної концепції.

Заборони, як насильство стали основою ідеологій прихильників радикальних соціальних перетворень. Так, К. Маркс закликав заборонити приватну власність шляхом встановлення диктатури пролетаріату [147, с.356]. Саме насильство, за К. Марксом, у ранніх його формах (від класової боротьби до світової пролетарської революції) є рушійною силою історії. Знаряддя забезпечення такого поступу згідно з марксистсько-ленінською ідеологією в руках держави є право із його санкціонованим на різні класові потреби величезним арсеналом заборонно-обмежувальних засобів. «Притаманний марксизму погляд на нерозривність зв'язків держави і права, - зазначає у праці «Практична філософія права» професор М. Козюбра, - єдність їхніх цілей і загальних закономірностей аж до спільності історичних доль, ґрунтується на лінійно стадійному прогресивному підході до історії, за яким історія людства подається як єдиний стадійно-поступальний процес, у якому ця єдність не є органічною цілісністю, в якій кожен елемент суспільного процесу, включно з державою і правом, розвиваючись, зберігав би свою неперервність і тісний зв'язок з іншими складниками» [130, с.201-202].

Чимало спільного з марксизмом у гегемонізації насильства у досить популярній у середині ХІХ ст. і пролонгованій у практиці нацизму філософії насильства. Ф. Ніцше, зокрема, зазначав: «усе, що у суспільстві вважається негативним, фактично виростає з обмежень. Обмежена індивідуальна ідентичність, особистості, виявляє «я» в порівнянні з «іншими». Саме цей простір самооцінки констатує обмеження негативізму. Тобто прагнення до критичного самообмеження – це застороги від різноспрямованих негативних тенденцій. Людству необхідно звільнити життя, а не встановлювати контроль над ним. Від обмеження до звільнення – ось наш шлях» [180, с.43].

Обґрунтовується, що одержимість і обмеження постають власним вибором. Якщо уможлиблюється те, що необхідно в конкретній ситуації, - це свобода. Але обмежувати себе тільки тим, що вам подобається, - «це достобіса компульсивний спосіб життя [209, с.56].

Отже, навіть декілька дефініцій заборони спонукають з цілком обґрунтованим зацікавленням звернутися до постулатів аналітичного з'ясування історичних передумов виникнення й утвердження в науковому дискурсі. Оскільки сучасні правові генези стануть у процесі дослідження для нас відправною точкою для розуміння природи правових заборон, то, на наш погляд, їх слід вважати встановленими державою, імперативними вимогами, щоб утримуватися від дій, які не сприймаються суспільством. Властиво, тому правову заборону варто розглядати та досліджувати як категорію, що є сферою права.

Маємо усі підстави стверджувати, що встановивши правову заборону тим самим ми визнаємо вимогу не здійснювати дій, які перебувають під юрисдикцією держави, а також дій, які безпосередньо визначені законодавцем як такі, що у загальносуспільному сприйнятті є негативними. Звідси виходить, що будь-який покладений на особу обов'язок у висновку стане «потрібним з точки зору закону або моралі» [144, с.48].

Аналізуючи різні точки зору щодо інтерпретації заборони варто звернути увагу на те, що це як правило покладання на індивіда обов'язку не вчиняти протиправних вчинків. Отже заборона це певний імператив, владне веління державних органів, а також накладення відповідальності з метою профілактики та захисту суспільних відносин від протиправних дій [72, с.13].

Поза сумнівом правова заборона це одна із форм впливу права на суспільні відносини. Цікавою є позиція П. Яковлева, який розкриваючи сутність зазначеної категорії звернув увагу на евантуальний обов'язок будь-кого не порушувати встановлені правові заборони [298, с.232.]. Для чіткішого розуміння такої інтерпретації правових заборон доцільно з'ясувати значення слова «евантуальний». У багатотомному академічному словнику воно пояснюється як можлива даність

[237, с.452]. До цього додамо, щоб виконати заборонно-обмежувальні норми, що встановлені, це має бути у межах відповідних обставин. Поглиблюючи цю думку, українські дослідники О.Дзьобань та Б.Жданенко зазначають: «... Правові заборони, як правило мають загальний характер, але у суспільстві низка правових заборон, які мають безпосереднє відношення лише до окремих верств соціуму (посадові особи). Логічно такі правові заборони не можуть мати відношення до пересічних громадян»[59, с.9-23].

У літературі ми зустрічаємо й інші підходи, скажімо, коли йдеться про заборону як спосіб правового регулювання, чи правову норму. Назагал автори підкреслюють єдину позицію, яка зводиться до того, що правова заборона встановлюється з метою захисту прав, інтересів як особи, так і суспільства. І громадяни мають утримуватися від протиправних проступків, це їх обов'язок [59, с. 9-11].

Слушна думка, на наш погляд, у С. Кравчука, яка полягає у тому, що, звернено увагу на соціальну складову правових заборон де вони мають, насамперед, бути дієвим засобом захисту визнаних цінностей, а також забезпечувати невідчужені права і свободи людини та громадянина. Учений підкреслив, правові заборони є дієвим та ефективним засобом, а також профілактичним інструментом суспільних інтересів та відносин[143, с.31].

Досліджуючи генезу «правових заборон» варто зупинитися на ряді специфічних проблемних аспектів. Насамперед йдеться про обґрунтування понять, пов'язаних із набуттям відповідного наукового статусу поняття «заборона» у первісному суспільстві при цьому звернути увагу на їх доцільність та значимість. І тут видається варто погодитися з думкою Р. Демківа, який акцентує увагу на дуже складних питаннях походження права як феномена і зазначає, що « природно-правова концепція базується на моральних засадах (свободи, рівності, справедливості), обумовлених самою природою людини і не є залежними від соціальних інституцій »[56, с.20].

Зрештою зазначені цінності є вихідним пунктом ідеї формування держави як політичної організації суспільства і народу. Категорія правового є однією з найскладніших у соціальному осмисленні суспільного буття. З огляду на таку особливість соціальних норм (правових заборон, зокрема) зауважимо, що у первісному суспільстві вони мали дуже примітивний спосіб регулювання. Автори «Загальна теорія держави і права» підкреслюють, що будь-яке судження про соціальні норми у додержавний період є оцінним. Основою цього є опосередкування соціальних норм вольовою, активною, усвідомленою діяльністю людей у суспільстві – їх соціальною практикою і співпрацею» [114, с.28].

Однак для більш ґрунтовного та поглибленого з'ясування сутності правових норм як соціальних норм та як одного із соціальних явищ необхідно обґрунтовано визначити їх категоріальну поняттєвість. На наш погляд, їх слід кваліфікувати як свтоглядну проблему, яка має ознаки елемента соціальної реальності наділена соціальними властивостями, що полягають у будь-якому вияві взаємовідносин події чи випадку. Усе це відповідає тому, що будь-яка соціальна категорія є не більше ніж формою мислення, у якій відображаються об'єктивні закони природи чи суспільства, це врешті-решт явища, що фіксуються у соціумі та покликані регулювати найрізноманітніші відносини.

Аналіз літератури дає підстави стверджувати щодо різноманітності явищ соціального спрямування те, що насамперед це людські утворення, які між собою дуже переплітаються і комунікують. Оскільки соціальні явища не існують інакше як у системі (думка про соціальну норму передбачає її наявність – і навпаки, а норма права не діє без механізму правового регулювання) [241].

Як висновок, зазначимо те, що соціальні норми пронизують всю правову систему, визначають її фундаментальну природу, це свого роду спільний знаменник, сутність другого порядку системи, яка, на наш погляд, об'єднує всі перелічені явища і тільки в ній вони можуть існувати.

У первісному суспільстві роль правових заборон відігравав інший специфічний метод регулювання відносин під назвою «табу». Загальний аналіз

цього слова, що опирається на історичну та етимологічну основу, показує, що «заборона» та «табу», по суті, у багатьох аспектах співпадають, але попри це, ці поняття не є тотожними. [160, с.66]. Виходячи із позицій науковців, які стверджують, що табу не створює ні моралі, ні звичаю, а лише закріплює звичай, а тому взагалі не є самостійною соціальною нормою, а також із позиції, яка, на наше переконання, більш точна та визначає табу як систему звичаїв, що набувають форми релігійної заборони [26, 39], маємо констатувати, що із самого початку з'являються заборони (табу) і тільки потім – обов'язки та дозволи [267, с.35].

Фактично подібна заборона стає найпростішою формою, через яку можна показати та примусити особу зважати на зазначені межі у процесі спілкування між собою подібними. Цілком переконливим є те, що у первісному суспільстві не дотримуватися встановлених заборон було необхідною умовою виживання.

Тобто йшлося про речі, які у цьому суспільстві були вкрай затребовані оскільки за великим рахунком суспільство не в змозі функціонувати без зазначених категорій [267, с.36]. Тому первісні норми, а точніше їх змістовна складова були вкрай жорсткими [114, с.25].

Людина у первісному суспільстві займала позицію, яка із різних сторін обмежувалася заборонами щодо своїх дій, чи поступків. Без перебільшення, все її життя пронизували різні форми табу [89, с.57]. У цей період розвитку первісна людина та її поведінка були схожі на поведінку тварини, оскільки людина керувалася примітивними потребами та примітивними інстинктами для збереження (насаперед) життя, забезпечення себе харчуванням та відчуттям схоронності (безпеки). За таких обставин право творилося несвідомо [25, с.57].

Табу не пропонували свідомого (логічного) пояснення своєї необхідності та значущості, отже, їх виконання не потребували мотивації, вони підкріплялися жорсткими санкціями. Табу не несли у собі прояснення, із якою метою вони існують [26, с.39]. Неусвідомлений механізм дії табу та підкріплення його дії жорсткими санкціями не дають приводу стверджувати, що табу потрібно трактувати тільки як встановлення особливого роду заборон на здійснення тих чи

інших дій, оскільки його можна трактувати і як встановлення санкцій, які покликані забезпечити виконання обов'язково встановлених дій [26, с.40]. Саме тому простота первісних заборон пояснює особливість їхніх дій. Особлива їх жорстокість, твердість засвідчують безваріантність виконання встановлених правил, які були і функціонували у життєдіяльності первісних людей [114, с.26].

Істотні доповнення до вище викладеного доцільно взяти із цілого збірника табу авторства Дж. Фрезера «Золота гілка», де описано різні види заборон, які виділено у різні категорії: а саме – заборонені дії; табу на людей; табу на предмети; заборонені слова. Багато з цих заборон у процесі еволюції та розвитку суспільства суттєво трансформувалися, але, незважаючи на це, зберегли свою сутність і досі використовуються. Отже, про деякі з них докладніше. Найбільш поширені – заборонені дії. До них належать у першу чергу табу на спілкування з людиною, яка є потенційним носієм «шкідливої» магії, здатної завдати шкоди тим, хто стикається із ним. У багатьох народів існував звичай закривати обличчя, особливо жінок, оскільки вважалося, що душа покидає тіло саме через відкриті частини обличчя. Багатьом правителям було встановлене табу на вихід із житла, тим самим надаючи зазначеній особі містичного значення, до того ж правитель не повинен був ступати на землю (змішуватися з простими смертними).

Поширеним було також табу на залишки їжі: згідно з магією існує зв'язок між поглиненою їжею та її залишками, тому нанесення шкоди недоїдкам шкодило і їдцю; недоїдки слід спалювати або закопувати.

Табу на людей поширювалося щодо вождів та правителів: людям заборонялося на них дивитися, щоб уникнути «прокляття», пов'язаного із зазначеною вище ізоляцією Боголюдини. Як приклад – табу правителю чіпати їжу руками, його обов'язково хтось мав годувати. При тому кухар обов'язково мав контролювати процес годування та стежити, щоб залізною виделкою ненароком не зачіпали зубів царя, оскільки це вважалося проступком та каралося смертною карою [266, с.138.].

Другу групу, яку виділяв автор книги, є табу, котрі мали включати: табу на спілкування із людьми, які перебувають у жалобі, бо вважалося, що вони підтримують постійний контакт з покійними; співзвучним йому на жінок у стані вагітності, під час менопаузи. Чоловіки теж піддавалися табу: існували заборона на контакти з чоловіками-воїнами, які повернулися з військового походу, бо їхні душі, переслідувані душами убитих ними ворогів, можуть перебувати певний час в атмосфері небезпеки. Воїни піддавалися свого роду карантину: не повинні були їсти з усіма, вступати в інтимні зв'язки і т.п. Дуже суворі табу накладалися на убивць або катів, адже, за переконанням спільноти, душі убієнних ними переслідували їх.

До категорії заборон на речовини і предмети, належали: табу на гостру зброю, на залізо, на кров, на волосся або нігті при підстриганні, на виявлені на тілі вузли та кільця тощо. Значний масив заборон стосувався слів, висловлювань. Це були заборони на недоречні згадування власних імен, імен хворих родичів, імен небіжчиків, імен правителів та інших осіб [266, с.140].

Із наведених вище тезових розмірковувань сучасних правознавців складається певним чином поверхове узагальнене уявлення про табу. Однак у контексті нашого дослідження, як видається, цього недостатньо для повноти характеристики генези передумов виникнення й запровадження правових заборон. Тому докладніше зупинимося на семантично-етимологічному значенні слів «заборона» і «табу».

У словниках «заборона» позначена як імператив, веління, наказ не вчиняти, не робити чого-небудь [29, с.376]. Дуже вузьке трактування синонімізується з словом «табу» мова насамперед йде про заборони у первісних суспільствах [29, с.1426]

Очевидно такі поняття як «заборони» формувалися на етапі формування людських цивілізацій використовуючи слово «табу». Тому варто свою увагу зосередити щодо етимології табу [116, с.42]. Саме слово табу (tapu) або (tabu) в перекладі з полінезійської мови означає заборона (категорична заборона) на будь-

які дії людей, відповідно за ці порушення настає покарання. Поява (табу) насамперед пов'язана із регламентацією родо-племінних союзів, які формувалися у первісному суспільстві на основі релігії, міфів [116, с.43].

Навіть перелічена частина табу з книги Дж. Фрезера засвідчує, що існування й поширення їх у життєдіяльності давніх суспільних спільнот – як первісний та найдавніший тип або навіть форма правової заборони, за висловом В. Васильєва був у певному розумінні «генотипом інших нормативних регуляторів» [26, с.40].

Наступним важливим етапом нашого дослідження генези історичних передумов запровадження регулятивних чинників, на наш погляд, повинен бути розгляд заборон як соціальних явищ у період формування держави. Як відомо, людина у додержавному суспільстві була здатна розпоряджатися (власністю, свободою) лише у межах визначених соціумом. Джон Локк відомий англійський філософ-просвітитель, вважав, що саме це і є «законом природи, який здійснює управління над всіма суб'єктами відносин та є обов'язком для всіх» [161, с.11].

У своєму трактаті філософ робить акцент на тому, що природний закон є запорукою сталого порядку у стосунках між людьми, оскільки перебуваючи у такому становищі люди перебувають в ореолі добра, волі та взаємодопомоги. Зазначена позиція «природного права», яка обґрунтована автором, перебуває у повному протистоянні до стану «війни проти всіх». Варто зазначити, що вчений акцентує увагу на повному свавіллі у зазначений період щодо порушення прав людини, оскільки вони не обмежувалися якимись заборонами (визначити де починається право одного та починається право іншого неможливо) [161, с.72].

Логічно, що заборони як соціальні явища, були цілком зрозумілими усім без винятку, оскільки встановлені природним правом, але є й певні недоліки вони необ'єктивні або суб'єктивні для людини. І вони можуть стати такими і там де зазіхають на його особисті інтереси, стверджував Дж. Локк [161, с.76]

Він вважав, що оскільки природний закон не є вродженим, а натомість вимагає від нього відповідного досвіду або практики (розуміння його), то вони не дотримуються, бо не знають, не вчили, не визнають, як закон, якому вони

зобов'язані у конкретних ситуаціях дотримуватися. На переконання філософа, у таких ситуаціях люди є суддями у своїх справах. Природний стан хоча й робить індивіда паном своєї особистості, але натомість у використанні своїх прав є ненадійною, бо її правам з боку інших індивідів є постійна загроза. Тому то позбавляючи людину (життя, свободи, здоров'я) всупереч природному закону й розуму є злочином проти людства [161, с.78].

У такому випадку, на думку Дж. Локка, формування держави є найоптимальнішим рішенням, правильною формою щодо позбавлення можливостей запобігти посяганню на права людини. Виходячи з того, що завданням зазначеної інституції насамперед є правове регулювання відносин як у сфері політики, економіки, релігії і.т.д. з метою їхнього захисту. Зазначене завдання з одного боку, спрямоване наданням природним правам, свободам та обов'язкам юридичної ваги, а з іншої законотворчої діяльності держави. Це свого роду гарант захисту, реалізації зазначених прав людини і громадянина. Підданство людини означає, що вона перебуває під юрисдикцією держави та зобов'язана дотримуватися встановлених норм. Незнання закону людиною, тобто вже підданої, не є підставою унеможливити її провини [161, с.123-125].

Саме за таких обставин відбувалося становлення заборон як правового методу, завдячуючи якому реалізується правове регулювання. Така обумовленість появи її в середовищі правових норм, тобто юридичне закріплення, ґрунтовно розмежовує правові заборони від заборон соціальних, які використовувалися з метою регулювання відносин у первісному суспільстві. Зазначимо, що поява первісних держав підтверджує використання ними заборон, але лише тією мірою, і насамперед задля збереження своєї владної монополії. Властиво, цим фактом пояснюється, по-перше, жорсткість покарання, яка обумовлена (передбачена та встановлена) державними органами якщо порушувалися встановлені правила поведінки, а з другого боку – прагнення до повної монополізації державою своїх інтересів.

Слід зазначити, що суспільство поділене на відповідні угруповання запроваджує вибіркоче застосування встановлених заборон. Така вибіркочівсть спостерігається у перших державах де раб був позбавлений будь-яких прав, порівняно з вільним громадянином. Тобто якщо зважати на сьогодніня раб був річчю, проте права він мав виходячи з певних ситуацій. Як приклад, доцільно назвати параграф Законів царя Хаммурапі то ми віднайдемо заборону щодо порушення волі пана раба [93, с.122].

Отже, перед тим, як перейти до аналітичного осмислення основних періодів появи правових заборон та правових обмежень, на наш погляд, варто деяку увагу приділити правовим системам країн одного із найбільших континентів Землі із винятковим розмаїттям ставлення до проблем права – Азії. До речі, у більшості з них також широко використовувалися заборонно-обмежувальні засоби, а їхній досвід певною мірою прислужився істотними досягненнями у розвитку світової правознавчої науки. Надбанням цивілізованого поступу людства, стали письмові пам'ятки правової літератури. Якщо, наприклад, взяти до уваги Стародавню Індію, то передусім варто назвати збірник правил поведінки під назвою «Закони Ману», характерним для якого був релігійний характер усіх його норм. Закони Ману – це правила поведінки індійця у побуті та суспільстві, а також настанови щодо управління державою і про правосуддя. Закони Ману мали зрозумілий на той час для всіх зміст та складалися з відповідних розділів (про людське суспільство, життя господаря, релігійні канони, сімейні стосунки тощо).

Як приклад заборон, що використовувалися у процесі регулювання суспільних відносин, слід назвати такі, що відповідно трактуються у згаданому збірнику:

- та, яка, хоча їй було заборонено, п'є п'янкі напої, навіть на святах, або відвідує видовища і збіговиська, повинна бути оштрафована шістьма;
- нехтування Ведою, осуд Веди;
- викрадення вкладу або людей, коней та срібла, землі, алмазів і (інших) дорогоцінного металу;

- заборона на знеславлення дівчат, лихварство, ставна на дружину та / або потомство;

- заборона на ворожіння;

- заборона на незапалення осв'ячених споруд, неповернення боргів та інші.

Закони Ману пронизані правилами поведінки, але для дисертаційного дослідження вони становлять цінність саме у застосуванні заборон та обмежень у тій чи іншій діяльності, а також становлять цінність для з'ясування певних тенденцій загального розвитку права, оскільки у цій пам'ятці літератури містяться норми, які на той час визначали правові способи виникнення такого права як поява права власності. До них належали: давність, лихарство, завоювання, купівля, спадкування, милостиня (глава X, ст. 115).

У літературі відомий і такий спосіб набуття права власності, як давність володіння (глава VIII, стаття 147). Разом з тим зазначувалося, що за умов законного підтвердження людина із суб'єкта володіння перетворюється на власника [150, с.67-72].

Окреме місце у заданій проблематиці займає регулювання відносин у праві Стародавнього Китаю. Правда слід зазначити, що праву як явищу культури, свободи, рівності відводиться другорядна роль. Натомість право Китаю найдавніше і з рештою найвідоміше і світі. Джерелами права були і залишаються звичаї. При цьому конкуренція найвідоміших шкіл у Китаї призвела до появи - легізму (відсоювання монополії закону в системі права), домінування закону (ототожнення права та моралі). У такій ситуації позиції правового звичаю зичайно послабдювалися [311, с.75]. Різні джерела засвідчують, що у Стродавньому Китаю правові звичаї розвивалися дуже бурхливо і звісно мали неабиякий вплив на правову систему країни та довели, що регулювали різкі сфери відносин та ефективно регулювали суперечки, які виникали [314, с.7].

Таким чином, у Китаю розуміння права відбувалося під впливом найвідоміших течій – конфуціанства та легізму. Як бачимо конфуціанство та легізм різняться один від одного, водночас вимагаючи урядової ієрархії. Однак вони мали

і мають суттєвий вплив на розвиток практично усіх сфер (права, культури, економіки, мистецтва, науки, суспільства загалом). Можна стверджувати, що зазначене впливає і на внутрішній світ китайців.

Аналіз підходів зазначених шкіл вважали, що сформульовані ними поведінкові стереотипи потребують підтримки державної влади. І ті й інші переслідували одне і те ж завдання: ввести в упорядковані, стандартні рамки функціонування соціальних зв'язків. Але легістська рівність усіх перед законом означала, що правове визнання отримувала лише одна вертикальна, тобто ієрархічна ланка, яка мала наступний зв'язок: правитель - підданий (або, що те ж саме, група підданих, колективно відповідальна перед правителем); і лише одна горизонтальна, яка не має ієрархічного характеру: один підданий - інший підданий.

Задати стандарти функціонування цих зв'язків, ввести їх у прокрустове ложе правильності, тобто корисності для держави, покликані були правові стереотипи поведінки Фа. Те чи інше порушення подібної правильності, те чи інше нестандартне спрацювання будь-яких із цих зв'язків завжди мало тягти за собою одну і ту ж реакцію права, яка ніколи не змінювалася.

Конфуціанці поряд із вертикальними та горизонтальними зв'язками визнавали у праві і безліч різних діагональних зв'язків (чоловік - дружина, старший родич - молодший родич, начальник - підлеглий, учитель - учень, дієздатний член товариства - недієздатний член суспільства), які мали ієрархічний, субординаційний характер, але не такий абсолютний, як зв'язок «правитель - підданий» або її короткий внутрішньо сімейний відрізок «батько - син», теж є суворою вертикаллю, але вертикаллю локальною. Нерівність перед законом випливала зі складного, комплексного впливу на кожну людину різних зв'язків, які постійно обплутували її і часом буквально розривали на частини. Одні й ті ж порушення будь-яких з численних зв'язків могли тягти за собою різні реакції права у силу того факту, що на ситуаційну оцінку злочину впливали всі інші зв'язки, крім тих, які були порушені. Задати стандарти функціонування цих

різноманітних зв'язків, ввести їх у прокрустове ложе правильності, тобто традиційної соціальності, покликані були моральні стереотипи поведінки Лі.

З позицій конфуціанців, як і легістів усі члени суспільства були відповідальні перед законом, але рівність перед законом аж ніяк не означала рівності один перед одним. І тому за вчинений злочин порушник обов'язково повинен був понести належне за законом покарання, але за одне і те ж злочинне діяння конфуціанський закон передбачав різні покарання для різних людей. Збірники, в яких містився комплекс заборон та обмеження (а також заохочень) щодо вчинення тих чи інших дій, які регулювали відповідні суспільні відносини, називалися «Кримінальні настанови Тан» та «Кодекс Тай люй шу і». У другому був цілий розділ про охорону та забезпечення заборон, який містив відповідні заборонні методи впливу на суб'єктів суспільних відносин. У цьому кодексі прямо вказувалося, що покарання були введені лише із закінченням «золотого століття», коли мораль різко ослабла і виникла необхідність у насильницьких стримуючих факторах. Однак метою використання цих факторів проголошувалося відновлення високого морального рівня, при якому потреба у кримінальних покараннях знову відпаде.

Згідно з цим кодексом «охорона» означає закони про варту, а «заборони» позначають ті заборони, які забезпечуються на заставах. Заборони встановлювалися внаслідок поваги до найвищого і необхідності захиститися від неправильного, оскільки справи ці дуже важливі, тому їх захист чітко передбачений у розділах кодексу, та встановлена у нормах про покарання та нормах їх застосування. Оскільки вищезазначені джерела є фактично кримінальним кодексом, то відпадає потреба наводити велику кількість прикладів статей, оскільки кожна з них несе у собі право, яке забезпечується через заборону його порушення. Наприклад: «Всякий, який проник за міську стіну (адміністративного центру) округу, військового округу або прикордонного гарнізону або ж стіну військового складу карається 1 роком каторги, а за міську стіну (адміністративного центру) повіту – 90 ударами важкими палицями» [261, с.334-337].

Вважається, що у період Чжоу (XI -III ст. до н. е.) китайське суспільство регулювалося за допомогою двох практично не пов'язаних між собою методик – моральними стереотипами поведінки Лі та покараннями. Покарання у даному випадку є формами відповідальності за порушення заборон та обмежень у відносинах (ситуаціях), що виникали у суспільстві [9, с.321]. Імперативних норм щодо відповідності покарання і проступку не існувало. Покарання, коло якого, найімовірніше, було якось все ж окреслено, застосовувалося кожним представником панівної верстви до підвідомчого йому простолюду на його власний розсуд, оскільки в умовах багатогранної делегованої влади низове управління реально могло здійснюватися лише безпосередньо низовими ланками еліти, причому останні застосовувалися лише до простолюду. Від самих же членів еліти моральна поведінка, тобто поведінка належна, сприймалася оточенням як адекватна ситуація (повсякденна). Очікувалося, що вона - єдино можлива, і застосування конкретних покарань лише б погіршувало престиж еліти. Єдиним покаранням еліти ззовні при вчиненні неналежних, протиправних проступків, було лише констатацією факту невідповідності такої поведінки моральним засадам поведінки. Зазначений факт розглядався як «моральна повинність» (але таке покарання могло привести потім навіть до самогубства покараного) [97, р.173].

Отже, панувала доктрина, згідно з якою трактувалося положення, я соромлюся скоєного, а тому не підлягаю покаранню. А хто не сприймав моралі, повинен зазнати впливу ззовні. Тобіш на початках правове регулювання сприймалася як вимушена міра. У монографії Д. Бодде і К. Морріса «Право в імперському Китаї», зокрема, прямо вказується на корінну відмінність китайських поглядів на походження права від уявлень, що існували, наприклад, у Стародавній Месопотамії. Якщо в останньому випадку закони були освячені божественним авторитетом, то у Китаї перекази відносять початок правотворчості на варварську периферію, в середовищі населення, яке їй не розуміє та є моральними дикунами, які змушені були весь час вдаватися до таких насильницьких дій, з метою єдності;

правда згодом, коли «звичаї стали псуватися» і це спонукало і у самому Китаї взяти цю аморальну і за всіма мірками методику варварську на озброєння» [р.10-14].

З цього приводу досить категорично висловлюються автори підручника для студентів-юристів: «Як в Стародавній Греції, так і в стародавній Іудеї, а також і у країнах ісламу, закону приписували божественне походження. Релігійна основа закону була незаперечною догмою». А, пишучи про Китай, вони ж зазначають: «Закон, повністю позбавлений моральної та релігійної санкції, - щось виняткове у світовій історії» [99, с. 68].

Як бачимо, правова система Китаю формувалася на основі звичаїв, які поетапно долучали нормативні акти та ідеї вчень легістів і конфуціанців. Неабияку роль відіграла у цьому процесі і народна правотворчість. Однак зазначимо, що це мало й у деякій мірі і негативну складову оскільки обмежувало права громадян, возвелиуючи державу та керманічів. Але не зважаючи на це, довели ефективність застосування правових заборон та стали історичним прикладом застосування такого типу методу правового регулювання [119, с.140].

Отже, регулювання суспільних відносин внаслідок застосування заборон та обмежень як спеціальних засобів регулювання таких відносин впроваджувалося та розвивалося також у різні історичні періоди у провідних країнах Азії. Враховуючи розвиток правових заборон у процесах формування їх державностей, зауважено, що велике значення проблемі дотримання та виконання правових заборон приділялося також у античній політико-правовій думці. Для адекватної реконструкції античної думки про місце та роль правових заборон у механізмі правового регулювання необхідно враховувати декілька моментів. Перший, який властивий стародавнім народам, полягає у переконанні, що «особистість – це частина суспільства, суспільство включено у природу, а природа – це прояв божого». Другий, пов'язаний із феноменом античного полісу, який являє собою громадську общину, яка уявлялась стародавнім грекам як єдина можлива форма людського спілкування [174, с.206].

Слово «Поліс» у давньогрецькій мові мало три значення: 1) місто; 2) держава; 3) окрема громадська громада. У свідомості греків всі ці визначення, як правило, зливалися у єдине визначення міста-держави. Античний поліс класичного періоду мав чітко фіксовані державно-адміністративні кордони, необхідні для існування сільськогосподарської та культурної галузей, системи державно-адміністративних установ, а також виражену форму політичного устрою та правління. Поліс як типова форма античного суспільства мав характеристику відносної самостійності та суверенності, попри те, що деякі із полісів все ж таки перебували у залежності від домінуючих полісів. Державна організація античного полісу мала різні форми вираження, наприклад: 1) тиранічний (Сиракузи); 2) аристократичний (Спарта); 3) демократичний (Афіни).

Особливість використання правових заборон у життєдіяльності античного полісу полягала, безпосередньо у тому, що правові заборони використовувалися насамперед для обмеження самої державної влади, для того, щоб чітко розмежувати кордони можливостей використання влади. Наприклад, при встановленні спартанської форми античного полісу Плутарх, аналізуючи державний устрій, наголошував, що надаючи державному управлінню цілковито змішану форму, при тому його наступники, які бачили, що олігархія була ще досить міцною... Лікурґ, казав...накидають на неї, мов узду [52, с.187-189].

Вже Аристотель, характеризуючи політичний та державний устрій Афін, акцентував увагу не тільки на правових заборонах, які обмежують владу держави, а й вказував на шляхи взаємодії, які виникають у процесі відносин держави і суспільства, а також дії суспільства на державу, яка виражалася у формі нагляду за державою з метою недопущення порушення встановлених нею заборон. Наприклад, у випадку, коли громадянин не допускається до процесу голосування, та йому надано право захиститися у суді, і якщо він виграє суд, то його зобов'язані записати у списки голосування [103, с.2-5]. Аналізуючи твердження Аристотеля, переконуємося, що така ситуація є прикладом непрямой заборони, яка не допускає позбавлення виборчого права громадянина, із закріпленням можливості

громадянина права на захист, захист себе та свого права у суді, у випадку його порушення зі сторони держави.

До тогочасних особливостей можна додати те, що паралельно із законами, які встановлювались полісами (державами), існувала низка інших норм, що встановлювали заборони, які у тій чи іншій формі регулювали відносини, що виникали. До таких норм можна віднести звичаї, міфи, норми поведінки, табу. Міф, наприклад, був продуктивною формою духовного освоєння дійсності, у ньому закладені вихідні традиції в розумінні і трактуванні всіх основних сфер життя людини, які були орієнтиром для дослідників в процесі еволюції соціуму. Міфи є основними джерелами уявлень про минуле та майбутнє.

Спадкоємними елементами в переході від первісного права до закону була націленість на підтримку мирного соціального гуртожитку, порядку і справедливого вирішення конфліктів особистого або майнового характеру, покарання за порушення заборон різного призначення (побутового, обрядового). Міф був авторитетним зводом правил поведінки і, як підкреслив оксфордський професор Peters John Rhodes, «продуктом діяльності людської фантазії, уяви, що направляється і контролюється, з одного боку, релігійними віруваннями, а з іншого – імпульсами до художньої творчості» [312, р.2].

Станом на сьогодні під поняттям міф розуміють уявлення про довкілля як справжню реальність, де природне і надприродне перебувають у стані нерозчленованості. Не випадково одну з рис сучасної культури називають неміфологічною свідомістю. Міф – це справжнє, сакральне, зразкове оповідання, наділене специфічним змістом, передбачає можливість початку традиції. Функція міфів – викликати і підтримувати сформований у свідомості світ, відмінний від земного, світ божественний [142, с.406]. Міф та міфотворчість супроводжують людину на всіх етапах її розвитку, живлячи й надихаючи різні сфери її життя. Як правило, міфи в історії народу, держави були як фактор розвитку, життєдайний імпульс. Міфологічна свідомість є однією з первісних форм суспільної свідомості. Характерною особливістю міфологічного мислення, порівняно з мисленням

неміфологічним (логічним, філософським), є синкретичність. Міф є фундаментальною формою побудови дійсності. Міф формує життя як єдність, забезпечуючи, з одного боку, єдність суб'єкта і об'єкта, а, з іншого – уявлення і дії, символи і реальності. Отже, міф став повноцінною формою (однією із форм) функціонування правових заборон у додержавний (мається на увазі державу у сучасному розумінні) період [142, с.408].

Наступним після Грецького періодом, який продовжив розвиток правових заборон та обмежень, був Давньоримський. Саме у той час давньоримські юристи змогли надати правовим заборонам класичного виразу як юридичних засобів та способів, що дієво регулювали правові відносини. Виходячи із позиції римського права, правова заборона – це засіб вирішення майнових та господарських спорів, а також особливий гарант забезпечення прав та свобод громадянина. Так, у Законах XII таблиць наведено низку таких заходів, а саме:

- заборонено поховання та спалення мертвих у межах міста;
- заборона марнотратнику управляти належним йому майном;
- заборона придбання за давністю межі шириною в 5 фунтів;
- заборона придбання за давністю крадених речей;
- заборона купівлі за давністю місця захоронення, а також місця спалення трупа;
- заборона на пожертвування храмам тих речей, що є предметом судового розгляду тощо.

З цих прикладів видно, що заборони широко використовувалися вже у правовій формі, і зокрема, для врегулювання майнових відносин. Римське право містило заборонні норми, що врегульовували й інші відносини, навіть після смерті громадянина, наприклад: заборона класти золото із небіжчиком при похованні тощо.

Окрім спроб надати визначення правовим заборонам, а також окреслити основні їх риси, у процесі розвитку римського права також приділявся час для аналізу і розвитку й інших, досить схожих до обмежень та заборон інститутів.

Такою новелою стало введення у юридичну літературу і термінологію поняття «іmunітет» та його тлумачення. Під іmunітетом розумілося не поширення правових заборон і обмежень на певне коло осіб або територію, тобто правові заборони і обмеження не діяли у конкретно передбачених випадках [106, с.78]. Сам термін «іmunітет» походить від латинського слова «immunitas», що означає «незалежність», «позбавлення», «несхильність»; «звільнення від чого - небудь, пільга, свобода, звільненість». У даному випадку під іmunітетом розумілося не поширення правових заборон та обмежень на певне коло осіб або територію, тобто правові заборони та обмеження не діяли у конкретно передбачених випадках. Найбільше поширення іmunітету відбулося саме в процесі розвитку торгових та дипломатичних відносин, оскільки з'являється розуміння дипломатичного (представницького) іmunітету. Є певні застереження щодо відношення вітчизняної правової науки до цього визначення, вона його не дає. Зазначемо, що існують окремі позиції дослідників права щодо визначення цього поняття, наприклад, О. Ткаля пише, що іmunітет – це привілеї, різновидність пільгового способу регулювання суспільних відносин [257, с. 58].

Те, що правові іmunітети є відповідні привілейовані пільги дотримуються більшість вітчизняних учених, зокрема, Н. Шелевер відносить їх до особливого виду [285, с.778]. К. Юдкова веде мову про відповідний вид привілеїв [295, с.59]. На думку А. Кобрини, це не що інше, як увільнення від обов'язку або надання відповідних гарантій щодо притягнення до відповідальності [120, с.29].

Аналізуючи ознаки іmunітету як специфічного різновиду варто зосередити увагу на «їхніх спільних рисах (відповідний режим, стимулювання до належної поведінки) і як резюме – він є своєрідною перевагою...» - відмічають автори монографії [108, с.92]; по-третє, вони є гарантіями соціальнокорисної діяльності та вони є формами належного впорядкування соціальних комунікацій.

Отже, іmunітет, постає певною формою правової заборони, поява якої повноцінно відбувалася в процесі формування Римської імперії аж до її розпаду у IV -V ст., коли її столицю було перенесено (330 р.) з Риму до Константинополя.

У Ранньому Середньовіччі поняття розуміння заборон трактувалося більше з позиції богослов'я. «Християнська теологія, - зазначає доктор філософії В. Любащенко, - потребувала віри в авторитет писання, віри, яка часто вступає у протиріччя із висновками розуму. Розум втрачає роль головного арбітра у питаннях істини, яке йому відводила антична наука та філософія» [163].

Саме на ранній період (III–V ст. н.е.) припадає формування, розвиток, поширення й домінування такого потужного напрямку філософсько-теологічної думки як патристика, пов'язаного з діяльністю ранньохристиянських мислителів Татіана, Тертуліана, Августина, а згодом Боеція, Іоанна Дамаскина та інших, яких називали «Батьками Церкви». Цей період був пов'язаний з боротьбою з єресями (наприклад, аріанством, гностоцизмом та ін.) та з набуттям християнством статусу державної релігії і офіційним формуванням християнського Символа віри на Нікейському Вселенському Соборі (325 р. н.е.) [163], а це 1700 років відтоді, коли відбулася ця подія. Безперечно, весь християнський світ урочисто визначатиме цю дату. І при такій нагоді важливо на кожному рівні очікувати не лише від церковної ієрархії, а й свідомої чесної всесвітньої християнської спільноти розвінчування й засудження новітньої єресі т. зв. «русского мира».

Як і тепер для сучасного християнина, так і тоді вирішальним критерієм у проблемі застосування заборон поставало питання відношення до Творця середньовічної людини та суспільства загалом. У цьому контексті, очевидно, показовим є вчення видатного богослова-схоласта Томи Аквінського, який, зокрема, допускав, слід визнати, що покликання заборони полягає в обмеженні абсолютної влади людини, оскільки людина є істотою недосконалою та подекуди й зіпсутою. Він також стверджував, що всі правові заборони, які у будь-яких формах закріплюються людськими законами, поширюються на всіх людей, але при тому «забороні як певному правилу цивілізованого співжиття підпорядковуються всі без винятку члени суспільства, а забороні у розумінні примусового засобу обмеження прав та свобод людини - тільки зіпсуті (грішники), бо праведні сприймають заборону як внутрішню потребу» [2].

Основні завдання регуляторів правовідносин, регулювалися і через встановлення заборонних норм були покладені на вічні закони, закони Бога. Прикладом може бути Грамота Карла Великого настоятелям Трирської церкви, в якій зазначається: «Ніхто з державних посадових осіб не може входити у церковні маєтки та в церкви та задавати там будь-яку шкоду, ніхто не може викликати церковних людей на судові збори та не може злим умислом звинувачувати їх, а також вимагати від них сплати судових штрафів та податків, доставку якихось кормів, але посадові особи церкви мають виробляти для кожного із вище перерахованих церковних людей правильне вирішення справи і натомість отримати у користь їх задоволення від інших людей на своїх приватних судових засіданнях, а також в тих випадках, коли ці посадові особи або інші люди будуть брати на поруки, судові штрафи повинні йти у храм, який є під покровительством Христа» [148, с.60].

Отже, Божі закони, як вважалося, в особливій формі були певним регулятором відносин у суспільстві, тобто були наділені, за богословською наукою, правдами віри. Так, у християнській вірі такі заборони, застереження і настанови сконцентровано викладені у заповідях Божих, а саме:

1. Не знай інших богів крім Мене.
2. Не взивай марно Імені Господа Нашого.
3. Памятай день святий святкувати.
4. Шануй вітця свого й матір свою, щоб тобі було добре й щоб довго прожив ти на землі.
5. Не вбивай .
6. Не чужолож.
7. Не кради.
8. Не свідчи ложно на ближнього свого.
9. Не пожадай жінки ближнього свого.
10. Не пожадай ніякого добра, що є твого ближнього [94].

Ці заповіді вміщені у катехизмі – книжці життя, в якій зібрано й доступно пояснено науку християнської віри.

Ще в одній світовій релігії – ісламі також культивується низка заборон й обмежень, що записані й проповідуються у Корані («Небесній Книзі»). Віровчення ісламу базується на неподільності релігії, права, догматики і ритуалів. Важливим онтологічним, водночас і соціально-ідеологічним принципом є монотеїзм (строгий), - а це віра в єдиного Бога Аллаха. У 114 сурах (главах) цієї священної книги певним чином тлумачаться заборони, які поділяються на групи, що прирівнюються до гріхів; а це – гріхи тіла; гріхи очей; гріхи язика та ін. Наприклад, до гріхів тіла віднесено: нанесення татувань; уподібнення протилежної статі та гомосексуалізм («Четверо постійно знаходяться під гнівом Всевишнього: чоловіки, подібні на жінок, і жінки, подібні на чоловіків, що займаються скотоложеством і гомосексуалізмом»); зміна тіла; носіння чоловіком золотих виробів і шовку; самогубство («Про ті, які увірували! Не пожирайте свого майна між собою незаконно, а тільки шляхом торгівлі за обопільною вашою згодою. Не вбивайте самих себе (один одного), адже Аллах милостивий до вас») та ін. [49].

Перша за часом виникнення світова релігія – буддизм, початкові осередки якої з'явилися у IV до н.е. на терені північно-східної Індії, згодом поширилися в десятках країн Азії, у багатьох з них – державна релігія. Буддизм – це віра у перевтілення, вчення про шлях визволення й досягнення Нірванни, найвищого духовного стану через праведні знання. У складній системі проповідей й повчань передбачено наступні заборони та обмеження, як засоби регулювання відносин: Насамперед, правильна поведінка (шлях спасіння) передбачає такі заборони (не вбивати, не красти, не обманювати, утримуватися від перелюбства і не вживати п'яних напоїв). Щодо монахів то існують такі заборони (не їсти після обіду, не бути присутнім на танцях, не прикрашати себе, не спати на широкому чи високому ліжку, не тримати золота і срібла) [22].

Отже, навіть станом на сьогодні суспільство керується не тільки встановленим правом (заборами та обмеженнями), а й критеріями,

передбаченими релігіями, незалежно від конфесій. Подальший розвиток правовідносин у всіх сферах життя, в тому числі соціальних, політичних, економічних, військових – вів до поступової трансформації правової заборони зі способу (методу), який забезпечує існування чітко організованої ієрархічної системи, що виступала у вигляді «держава - піддані», у засіб, який надавав людям можливість урегулювати та побудувати власне життя, створював можливість вибору з великої кількості форм поведінки у соціальному житті.

Очевидно, на наш погляд, найкращим резюме наших розміркувань стануть слова видатного філософа й економіста, одного із класиків сучасного лібералізму Ф. Хайєка: «Відносини, які з'явилися у торгових містах північної Італії, поширилися по торгових шляхах на захід та північ, через Францію, південно - західну Німеччину у Нідерланди, на Британські острови, та міцно закріпилися всюди, де не було політичної деспотії, яка здатна придушити ці відносини. У Нідерландах та Британії вони широко утвердилися, та вперше змогли розвиватися вільно протягом довгого часу, стаючи основою суспільства та політичного життя у цих країнах» [268, р.89].

2.2. Правова заборона як метод захисту суб'єктивних прав та свобод

Поява на карті світу держави вимагає від неї виконання низки завдань, які вона має забезпечувати. Насамперед це захист основоположних прав людини, оскільки вона є головний суб'єкт різноманітних відносин. Авторитет держави її статус насамперед залежать від того як захищаються права людини. Адже від того як реалізуються, гарантуються фундаментальні права громадянина ми можемо вести мову про те, чи така держава є правовою чи ні. Справді правова держава через демократичні інститути формує громадянське суспільство, не втручання у його розвиток визнає європейські цінності та без застосування заборонно-обмежувальних норм. Ми свідомі того, що такі обмежувальні засоби можуть застосовуватися до тих дій, які не сприймаються суспільством і є єдиним способом

забезпечити право на гідне життя. Такі держави у світі є це очевидні факти насамперед європейські країни, США.

Але антиподами правовим державам вважаються держави імперії, або скажімо державу «Левіафан» [40,с. 87-88]. Мета політики таких держав в обмежені прав і свобод громадян, домінування мафіозних структур та ігнорування прагнень людини до цивілізаційних процесів мова у цьому випадку йде про держави з імперськими ідеями, які були у ХХ ст. В історії прикладами таких держав вважалися: нацистська Німеччина, фашистська Італія, СРСР й ще декілька чітко виражених такого ж типу утворень, та інші, панівні угруповання яких використовували «ідеологічну» демагогію і розпалювання внутрішньої ворожнечі для монополії владних амбіцій. Характерною особливістю таких держав та їх керманців є тиск на інші країни використовуючи засоби пропаганди, порушуючи міжнародне право, маніпулюючи свідомістю певних верств населення, вдаючись до загарбницьких агресивних дій, видають себе за демократів особливого штибу. На жаль, жахливі події міжвоєнного періоду (20-ті – 40-і рр.) ХХ ст., кривава Друга світова війна, в якій демократичній коаліції держав вдалося подолати нацизм, водночас на світову арену виходила нова тоталітарна потуга – сталінський «союз нерушимий», який залізною завісою кілька десятиліть т.зв. «холодної війни» гальмував демократичний поступ Європи. Певною мірою пророчим застереженням у той час стали слова видатного державного і політичного діяча не лише Великобританії, а й цілого цивілізованого світу Вінстона Черчилля: «Фашисти майбутнього будуть називати себе, – антифашистами» [277].

Понад 80 років минуло, коли були сказані ці слова. І от у Росії прийшли до влади керманічі, які без будь-яких докорів совісті заявляють, що перемога над фашизмом – заслуга лише їх країни, оголошують «спеціальну військову операцію», щоб знищити нацизм у сусідній суверенній державі, а фактично за таким політичним комуфляжем – загарбницька агресія, по суті, ті ж цілі, якими надихали німців фюрери третього рейху, чії методи і засоби перейняли путін і його послідовники, такі ж військові злочинці, які одержали вирок у Нюрнберзі 1946 р.

То ж що собою являє сусідня держава, спадкоємниця у багатьох найганебніших діяннях велетенської «імперії зла» срср? Відомий правник і громадський діяч І. Білас своєю публікацією в авторитетному правознавчому часописі відповів таким чином: «Збройна агресія проти України є підґрунтям визнання Росії державою-терористом та притягнення її до міжнародно-правової відповідальності за воєнні злочини та геноцид проти суверенного народу» [13, с.5-12].

Антиподом правової держави є рф, яка через пропобанду возвеличує свої імперські амбіції залякуючи світове співтоварииство ядерною війною. Світ у більшості адекватно реагує на ці виклики новоспеченого фюрера, проте повільно впроваджує ефективні як економічні так і політичні санкції [136, с.89].

Закономірно, що для рф союзником і політичним партнером стала КНДР, закрита інформаційно та політично назагал країна. У ЗМІ час від часу з'являються деякі відомості про те, які заборони тут офіційно запроваджено. Безпрецедентні за змістом і формою, подібних нема в жодній із цивілізованих країн світу. Зокрема: заборона мережі «Інтернет»; заборна на купівлю нерухомості; заборона щодо ввезення творів літератури, особливо історичної; заборонені дзвінки за кордон; заборона щодо засобів гігієни, фастфудів, продукції компанії «Coca Cola» тощо [110,с. 103-104].

Незважаючи на те, що як і цивілізаційни країни так і у тоталітарні, апріорі, є протилежні за сутністю, між ними є і спільні підход щодо застосування правових заборон та обмежень. Бо мова йде насамперед про ті дії, які спрямовані на дотримання прав і де окреслені межі застосування цих категорій [55].

Реалії сьогодення спонукають державу до використання нею усіх наявних засобів (політичних, економічних, правових, культурних, екологічних) задля розвитку та пошуку регулювання та сталого розвитку із суспільством, яке розвивається дуже стрімко. На сьогодні, як наголошує один із активних дослідників означеної проблематики О. Платоненко, «...у наявності є достатньо різноманітних та дієвих інструментальних засобів для регулювання відносин у

суспільстві, проте держава використовуючи заборони як метод регулювання є особливим та необхідним засобом, оскільки має адекватно реагувати на непередбачувані ситуації у сучасних реаліях сьогодення (військові конфлікти, екологічні, економічні, політичні кризи). У таких ситуаціях вкрай необхідне правильне реагування вміле упорядкування відносин, саме тому держава має обрати ефективні та необхідні важелі впливу на ситуації, які виникають. Право як найдієвіший і визнаний феномен регулювання відносин Видається, що право і є тим інструментом, який з однієї сторони є фундаментом держави, а з іншої опорою захисту основоположних прав людини і засобом обмеження влади [192, с.70].

Як би дивно не було, але саме встановлення правових заборон дозволяє не тільки обмежувати права та свободи суб'єктів, а й водночас їх захищати та розширювати, тобто правовим заборонам притаманний стабілізаційний фактор, що повноцінно дозволяє виконувати вищезазначену функцію, таким чином дозволяючи їхнє виконання у встановлених державою через право межах. Правові заборони та обмеження є одними із основних юридичних засобів, які при застосуванні у теорії та на практиці захищають фактично кожен сферу суспільного життя громадянина, а також суспільства, яким би воно розвинутим та численним не було.

До сфер суспільного життя та прав, які захищаються через реалізацію засобів юридичних заборон належать: конституційні, цивільні, сімейні, політичні, соціальні, економічні, виборчі та інші. Наприклад, до конституційних, передбачених в Основному Законі України, що стають основою усіх сфер права, належать:

- 1) право на життя;
- 2) право на повагу до гідності;
- 3) право на свободу [136].

Таких статей ще певна кількість, оскільки Конституція - правовий фундамент, на якому мають базуватися всі інші сфери прав суб'єктів правовідносин та суспільства загалом. Особливістю цих статей є те, що у змісті

вони не мають формулюванні слова «заборонено», але з тексту самої статті впливає її зміст та визначені межі, через їх чітке закріплення у правовій нормі, за які не можна виходити суб'єктові правовідносин у процесі своєї діяльності. Наприклад, доцільно навести наступне уточнення: «ніхто не може бути позбавлений життя», таке формулювання фактично несе у собі інше смислове навантаження та сприймається у наступному формулюванні: «заборонено позбавлення життя». Це є певною практичною особливістю застосування та формулювання у чинному законодавстві правових заборон.

У галузі про працю до правових заборон кодекс відносить положення значної частина заборон, які регулюють трудову сферу суб'єктивних прав громадянина. Сюди можна віднести такі заборони як:

1) заборону роботи у нічний час та залучення до надурочних робіт жінок у положенні, та жінок з дітьми до 3 років, а також осіб, молодших за вісімнадцять років та ін.;

2) заборона відмовляти жінкам, які вагітні у прийнятті на роботу, зниження платні або наявність дітей віком до трьох років;

3) заборона будь-якої дискримінації [125].

До речі, саме в останньому положенні констатується рівність у трудовій сфері, адже тут зафіксовані основні принципи трудових прав суб'єктів, які розкриваються у більшості випадків саме через межі, кордони, що і є правовими заборонами. У цьому ж контексті також доцільно назвати декілька прикладів інших правових заборон, застосування яких спрямоване на захист інших сфер суб'єктивних прав. Маємо на увазі: 1) політичні, які, окрім спеціальних порядків та законів передбачені також і у Конституції, це - право голосу на виборах та референдумах, або право особи до активного політичного життя, особливо у формуванні самоврядних структур; 2) економічні, які в основному регулюються теж спеціальними законодавчими нормами та актами, до яких доцільно віднести право на приватну власність та неможливість її позбавлення без законних на це причин.

Ураховуючи зазначені положення сучасного вітчизняного законодавства, зазначимо те, що, наприклад, у Конституції України, немає жодного із суб'єктивних прав, які б не захищалися взагалі або ж не захищалися саме через реалізацію заборон як юридичного засобу регулювання. Тобто фактично заборона дорівнює гарантуванню фундаментальних прав, що закріплені в Основному Законі. І таким чином цим засвідчується, що прийнята нашою країною та усіма іншими правовими країнами концепція, за якою зв'язок прав та обов'язків є невід'ємним один від одного, особливо під час аналізу конкретного прикладу правовідносин. Цю важливу правову аксіому слушно коментує чернівецький науковець О.Карманюк, стверджуючи, що «суб'єктивне право, як і обов'язок не є чимось даним суб'єкту або покладено на нього поза зв'язком із іншими учасниками спілкування... бо такі права та юридичні обов'язки не мали б сенсу. Обумовлені права, як правило, виражають зв'язок когось з кимось» [111, с.49].

Виходячи з цього, маємо підставу вважати існування прямої та пропорційної залежності між кількістю встановлених правових заборон (також і правових обмежень) та суб'єктивних прав громадянина. А як результат зафіксувати наступним формулюванням: чим більше застосовується правових заборон, тим більше розширюється коло суб'єктивного права, адже обов'язок дотримуватися означає, що комусь надано право на певні дії, або ж навпаки, право гарантується встановленим обов'язком дотримуватися та не порушувати його. Аналізуючи ситуацію в країні, що виникла під час недавньої пандемії ковіду, О.Зозуля зазначає, чи можливо порушити право, якщо йому не відповідає пасивний обов'язок?. Якщо відповідати мовою правника, неможливо. Тому ми спостерігаємо тісний взаємозв'язок щодо суб'єктивних прав та обов'язків, який є вкрай необхідним у надбудові юридичної науки[98,с.32]. Ця позиція науковця суголосна і цілком справедливо корелюється з обґрунтуванням провідних українських правознавців, які теж зазначали, за звичай, заборони та дозволи подаються разом [17, с.15]. До цього долучилися також науковці, які досліджували функціонування механізму правового регулювання. Так, О. Кисель переконана, що ні дозволи, ні заборони не

існують окремо один від одного [118, с.28]. А. Л. Карчевна, зазначаючи, що кожні права, які виникають, передбачаються законодавцем, встановлюються у законах та інших правових актах, завжди мають нести за собою обов'язки, стверджує: « І це пов'язане із тим, що суспільне життя ускладнюється і з'являється необхідність регулювання нових відносин, у нових заборонах та приписах» [137, с.117].

Як вже зазначалося, держава в Основному Законі встановила обов'язок дотримання основоположних прав та визначила такі гарантії пріоритетними своєї політики. Звідси виникає: суб'єктивне право громадянина породжує обов'язок держави. Але держава при застосуванні заборонних методів правового регулювання має бути обережною, щоб не допустити порушення вищезазначених позицій, а саме, щоб встановлення правових заборон завжди породжувало встановлення додаткового права. В протилежному випадку, встановлення заборони без забезпечення додаткового права потягне за собою зміну пріоритетів, та перетворить державу у таку, яка завдяки заборонам буде посилювати політичну владу.

Доцільно використовувати правові заборони тільки для досягнення загального правового блага суспільства, оскільки правова заборона, при дотриманні низки факторів несе у собі тільки позитивні результати. Однак досить поширена серед науковців думка, що надмірне захоплення запровадженнями заборонно-обмежувальних норм не бажаної користі, а навпаки, як вважає І. Гайдамака, «регулювання за допомогою одних тільки заборон є першою та найнижчою формою упорядкування людських відносин» [36, с.125-126].

Певною мірою погоджуючись із такою позицією, усе ж таки зазначимо, що тут слід виходити із урахуванням об'єктивних обставин і допускати доцільність практикування подібних заходів у наступних випадках: а) якщо держава за політичним режимом є тоталітарною (авторитарною), то завдяки таким правовим заборонам забезпечується тільки воля управлінського апарату; б) якщо кількість правових заборон значно переважає кількість прав, свобод та кількість правовідносин, які регулюються іншими методами, ніж заборонні; в) якщо

встановлення правової заборони не породжує автоматичного права в інших суб'єктів можливих правовідносин.

Ці застереження, як видається, конче необхідно враховувати, зважаючи на темпи соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку, які продемонструвала перша третина ХХІ ст. У загальному науково-технічному прогресі відбувається супровід заборон як регуляторів правових відносин, адже їхня присутність та задіяність сприяє збільшенню сфер суспільного життя. Саме тому дослідниця Н. Осипова зазначає: «Правові заборони розглядаються у широкому розумінні, їх значення у механізмі правового регулювання безперервно збільшується, тому що правові заборони завжди є там, де є суб'єктивне право» [184, с.90].

У цьому контексті О.Платоненко обережно застерігає, що науково-технічний прогрес «...у деяких випадках є руйнівним, оскільки як спостерігаємо призводить до результатів, що впливають на психіку людини. Тому очевидно, що нанотехнології роширюють міру свободи, вибір цілей, засобів щодо розвитку. Технологічні досягнення, сьогодні вражають і вплив на людину суттєвий. Тому новітні правові регулятори повинні забезпечити дві складові: по-перше, не перешкоджати розвитку науки, техніки, по-друге, не посягати на права, які вже є, насамперед, ті, що закріплюють право людини на здорове та безпечне довкілля [191,с.32].

Як бачимо місія правових заборон та обмежень щодо покращення правопорядку та охороні прав людини і громадянина з невинним науково-технічним прогресом очевидний. Проте маємо застерігти, що мають бути відповідні межі, бо це може призвести, як ноголошують багато науковців до катастрофічних проблем для людства.

Тому тут гальмом має бути обгрунтована заборона. Життя, чисте довкілля, права, свободи людини мають бути гарантовані та збережені, - це і так є, і так має бути. А тому визнаємо слушною ідею харківських учених, які вважають, що нині активізувався період пошуку нової парадигми розвитку у багатьох сферах. Настала

епоха 2-ї всесвітньої НТР – знову тоталізація тезнократизму та глобалізму. Але у цьому потоці інноваційних досягнень настає глибоке розчарування люди все більше виявляють ознаки розкультурення, запановують типи середньої всеїдності, манкрутизму. У цьому бурхливому технологічному прогресі людина була, є, і буде частиною природи, і найвищою цінністю [16, с.23].

Правові заборони відіграють велику роль у дотриманні правопорядку та розвитку нових сфер життя суспільства. Вищезазначені сфери поліпшуються щодня, створюються нові технології, засоби, завдяки яким спрощується та поліпшується життя (правова буденність) людей. Прикладом створення нових інноваційних технологій може бути виробництво й використання квадрокоптерів, дронів, якими оперативно можна провести зйомку того чи іншого об'єкту. Такі коптери використовуються як журналістами, так і військовими, перед якими ставиться завдання розвідки, а також звичайними громадянами (для задоволення цивільних та господарських потреб). Але їх використання у тому чи іншому випадку може йти (а в деяких випадках і йде) врозріз із чинним законодавством та правами людини. Використання новітніх розробок може порушити конфіденційність таких прав людини як: право на безпеку життя та здоров'я, а також може посягати на ряд статей, передбачених у Кримінальному Кодексі України (до прикладу про шпигунство).

На сьогодні в Україні лише за ініціативою авіарозробників та державної «Авіаслужби» поданий нормативний проект, який має заборонити польоти безпілотних апаратів на певних ділянках та місцях, заради забезпечення суб'єктивних прав громадян, підприємств, установ та організацій, а також інших суб'єктів, яким може бути нанесена шкода у процесі використання таких видів техніки. За словами розробників проекту норм, основою для проекту стали положення та практика європейських країн, у яких вже давно існують певні обмеження та заборони щодо користування подібними апаратами. Так, в Європі заборонені польоти над: 1) дорогами державного значення; 2) центральними вулицями населених пунктів; 3) коліями залізниці; 4) лініями електропередач,

електростанціями; 5) залізничними станціями; 6) морськими портами; 7) сховищами пального; 8) промисловими зонами; 9) місцями аварій та катастроф; 10) закладами виконання покарань; 11) об'єктами силових відомств; 12) зонами поліцейських, антитерористичних, спеціальних операцій [132].

Наведеними прикладами ще раз акцентуємо на тому, яких досягнень забезпечує розвиток інтелектуальних технологій, а відтак і те, що існує невідкладна потреба термінового врегулювання правових відносин у цій сфері, за прикладом Європи. І у вирішенні цієї проблеми, безумовно, необхідне застосування низки правових заборон та обмежень, які дозволять та унеможливлять порушення прав та свобод усіх суб'єктів правовідносин. Але є такі сфери життя та права, які не так швидко змінюються та є сталими на довгий період існування держави. До таких сфер належать відносини у сфері кримінального права, оскільки більшість, а точніше майже всі, передбачені ним покарання були прийняті та діють десятиліттями. Тому заборона на умисне позбавлення життя або умисне нанесення тілесних ушкоджень і т.п., існують вже тривалий час, та особливості їх захисту не змінюються [1, с. 140-148].

Дехто із науковців критично ставиться до обгрунтованих згаданою дослідницею законодавчих новел щодо кримінального провадження в умовах воєнного стану. Четвертий рік поспіль неймовірними зусиллями завдяки велечезній матеріальній та морально-політичній підтримці й допомозі багатьох міжнародних інституцій (НАТО, Рада ЄС) та десятків країн, держава відстоює своє право на незалежність, суверенітет, на збереження ідентичності українського народу. За таких умов певні частково локальні правові питання – не на часі. Однак із упевненістю у переможне майбутнє України перед владою, військово-політичним керівництвом, громадянським суспільством усе більше актуалізується відбудова країни. Йдеться, зокрема, про правове регулювання економіки повоєнного часу, що буде базуватися, як вважають провідні українські правники, не тільки на законодавстві, чинному ще до війни, а й на тих законодавчих актах, що були задіяні після 2014 р. «Особливістю такого регулювання, вважає докторка наук

О.Гончаренко, - залишиться наявність постійного ворога-держави агресора». Дослідниця підкреслює: «Війна Росії проти України показала, що репутація, мораль, економіка, соціальний фактор є одним полем бою за людські цінності. Тобто всі економічні зв'язки з державою агресором та її контрагентами були і залишаються «токсичними», що пов'язано також із застосуванням санкцій. Критерій «токсичності» (а його фундаментальна основа – заборона. – Р.К.) буде застосованим і до тих суб'єктів господарювання, які співпрацюють із контрагентами держави-агресора. За період дії правового режиму воєнного стану значно посилюється санкційне законодавство, ...законодавство щодо заборони колабораційної діяльності щодо вилучення майна держави-агресора та її резидентів...» [37, с.37].

Звісно проблематика правового регулювання у повоєнний період економіки нашої країни (орієнтовне настання якого, на жаль, важко встановити, називаючи приблизні дати) лише починає зароджуватися у працях українських і зарубіжних учених. Причин такого доволі «кволого» ставлення до актуальної тематики багато, їх не лише складно практично узагальнити, а й конкретизувати черговість доступу до їхнього з'ясування, адже надто важкий і непередбачуваний перебіг подій у фактах і в тилах позбавляє будь-яких можливостей для позитивних чи негативних прогнозів. Чергові масові варварські злочини, наприклад, 8 липня 2024 р. в Києві та Дніпрі, в результаті яких загинуло понад 30 мирних жителів України в тому числі шестеро дітей, знищено об'єкт цивільної інфраструктури, дитячу лічницю «Охматдит» - це свідчення того, що важко передбачити, які наступні дії кремлівського тирана-психопата і його підлеглих у намірах здійснити свої маніакальні ідеї.

Безумовно, повстання проти авторитаризму разом із нерозв'язаною проблемою регіоналізму та спорадичного сепаратизму, підкресленого війною, сприяло дуже потрібній децентралізації й реформі місцевого врядування (С. Плохій, «Брама Європи»). Створення на добровільних засадах громад зменшивши залежність від центру, сприяють самостійно вирішувати свої питання. Це

європейські стандарти які стають нормою в Україні і після нашої перемоги будуть предметом українського правознавства. Щоправда, деякі дотичні до цієї проблематики аспекти тією чи іншою мірою не залишаються поза увагою науковців. А крім того, суворі воєнні виклики постійно «підкидають» все більше і більше правового фактажу для аналітичного осмислення й серйозних юридичних узагальнень.

Як відомо, однією із життєво важливих проблем сучасності є глобальна екологічна криза, що охопила світ наприкінці ХХ ст. До цих тривожних кризових викликів доклалися рашисти, підірвавши греблю Каховського водосховища, створивши велике екологічне лихо, що завдало багатомільярдних збитків народному господарству, спричинило тривалі повені, а відтак і завдало непоправних соціальних й екологічних втрат великому регіону Півдня України. У цьому контексті констатація екологічних катастроф спонукає нагадати про міжнародні правові акти, зокрема: 1) Конвенцію про захист основоположних прав і свобод людини (із змінами від 2004 р.); 2) Конвенція Про Біологічну Зброю, (1975 р.); 3) Конвенції Про Хімічну Зброю (1992 р.); 4) Договір щодо заборони використання ядерної зброї (1968 р.); 5) Женевська Конвенція (1949 р.); 6) ІV Гаазька Конвенція (1907 р.) та інші.

Для повноцінного розуміння дії таких актів доцільно навести як приклади декілька заборонних норм, закладених у текстах цих документів (заборона на хімічну зброю, заборона тим державам хто володіє ядерною зброєю, передавати її, заборона тим державам, які не володіють ядерною зброєю до її виробництва, придбання, а також контролю над такою зброєю чи вибуховими пристроями[60].

Крім табу, що зазначені у відповідних документах, заборонено (використання отрути, катувань, знищення майна, використання речовин, здатних завдати нелюдських страждань, примус до громадян супротивника брати участь у військових діях[141].

Як бачимо, у текстах нормативно-правових актів, покликаних регулювати відносини та фактично узалежнених від науково-технічного розвитку, закладено

ефективні заборони, використання яких доводить можливість швидкого та ефективного врегулювання відносин, що можуть виникати. Теоретики права застерігають, що саме результати науково-технічного прогресу можуть використовуватися хитрими ділками, популістами для досягнення конкретних егоїстичних цілей, а саме: для боротьби за владу; для залякування супротивника; або збагачення будь-якою ціною незалежно від методів, завдяки яким досягаються поставлені цілі.

Сучасні генетики стверджують, у кожної людини як автономного суб'єкта своє ставлення і до минулого, і до майбутнього. Одна святкує перемоги, інша оплакує поразки, одна прославляє Всевишнього за те, що зігрів її своїм теплом, оточив турботою і надією, а інша кляне долю. Та хіба може може бути інакше? Адже всі ми різні, несхожі, з відмінними уподобаннями та устремліннями. І це добре.

Ми прийшли у цей світ, щоб творити добро? А чому ж стільки зла? Людина - цар природи...А щож цей цар робить з тією бідною природою? Які ще «чорнобилі» він їй готує? Людина виокремилася з тваринного світу? А чому ж вона поводить ся інколи гірше тварини? Чому вбиває собі подібних?

І таких питань безліч. Вони стояли перед людством у ХХ ст., яке вже відійшло у вічність. Є деякі стоять і донині. Видається, маємо краще пізнати самих себе, визначити деякі шляхи існування та розвитку світової спільноти. Але не треба йняти віри історикам, бо за деталями вони, умисно чи неумисно, ховають головну причину – суть людського буття і те довкілля, що нас оточує [67,с.154].

Зазначена проблема веде до виникнення колізії між необхідністю у заборонах забруднення середовища та необхідністю або потребою у подальшому розвитку виробничих сил [67, с.155]. Потреба розвитку виробничих сил і збереження якості довкілля – дві категорії інтересів, які характеризують взаємодію суспільства та природи. Вони існують в єдності та боротьбі протилежностей. Їх єдність у тому, що ці два інтереси мають життєво важливе значення для достатку людини. З ними пов'язується існування суспільного організму. Разом із тим вони протилежні за

своїм походженням [106, с.73]. Отже, на науку та державу покладаються основні обов'язки, за якими вони мають боротися та не допускати негативних наслідків розвитку промисловості, техніки та інтелектуального результату.

Теоретики та дослідники права обґрунтовано зазначають, що законодавство має містити особливу групу прав, до яких мали б належати: право на забезпечення безпечної чистої природи; право на забезпечення дихати чистим повітрям; право на пиття чистої води; право на забезпечення споживання безпечних та нешкідливих продуктів; право на використання неотруйних плодів та благ природи; а також право на зменшення шумових подразників та ін [95,с.91].

Практично ця позиція передбачена та захищається цілим рядом законодавчих актів. Наприклад, у Конституції України; Законі України «Про охорону природнього навколишнього середовища»; Законі України «Основи законодавства України про охорону Здоров'я» та інші.

Паралельно із уведенням у дію цих правових актів введено й порядок щодо обмеження чи заборони, зупинення чи припинення установ, організацій та підприємств [78].

Отже, встановлення та законодавче оформлення таких та подібних прав невідворотно передбачає появу відповідних обов'язків та відповідних правових заборон, необхідність яких однозначно підтверджується. Саме завдяки правовим заборонам та відповідним встановленим обов'язкам можна реально, як теоретично, так і практично, забезпечити екологічні права суб'єкта правової діяльності та суспільства загалом. З цього приводу Л.Шипілов зазначає, що «запровадження таких норм є обов'язком, та те, що люди мають право на вимагання від держави гідних умов життя» [291, с.50].

Отже, основна мета держави – забезпечення прав та свобод людини не залежно від сфери їх появи. Це в основному здійснюється саме через вплив держави, тобто через встановлення певних правових меж та кордонів у формі заборон, обмежень, обов'язків. Але є такі права, які виникли до появи правової держави (як форми організації народу та суспільства), та не підлягають обмеженню

державою. У даному випадку їх може захищати держава від посягань інших суб'єктів. До таких прав належать природні права абсолютні, або їх ще можна назвати вродженими. Цікаву, але не довершено обгрунтовану, як на наш погляд, думку, висловив Ю. Ризмус, який стверджує, що природні права надані людині нарівні з розумом та іншими якостями людини, держава має визнавати та забезпечувати ці права і вони не повинні повністю обмежуватися та ліквідуватися. Вони притаманні індивіду як такому. Ці права закріплюються у конституціях, інших законодавчих актах, тому основне завдання захист невідчужуваних прав людини [221, с.27-28].

Безумовно, з цим варто погоджуватися, але викликає застереження те, що природні права не потребують визнання державою. Звісно, так, бо вони притаманні всім людям, особливо тим, які живуть у правових та демократичних державах. Але на жаль, у світі є чимало країн та організацій, діяльність та позиції яких демонструють протилежне ставлення. Тому додаткове «визнання» таких прав, яке буде здійснене через законодавче закріплення стане додатковою гарантією їх захисту, а це, звичайно, ж буде позитивним фактом.

Окрім внутрішнього законодавчого закріплення природних прав у державах, необхідно, відзначити, як наголошує В. Нестерович, що «вони теж закріплюються і у міжнародних актах та передбачають норми, які закріплюють наступну позицію, а саме: що ні за яких умов ці права (природні) обмеженню не підлягають. До них належать (право на життя, право не піддаватися жорсткому та нелюдському поводженню, право не бути об'єктом медичних або наукових дослідів; право на недопущення утримання у рабстві або у поневоленому становищі, право на свою думку та слова, свободу релігії та совісті» [179, с.85-86].

Для забезпечення основних (природних) прав людини європейські країни ратифікують та розробляють міжнародні документи, мета яких – захист прав, що є невід'ємною частиною людини як громадянина. До таких актів, наприклад, можна віднести ратифіковану Україною «Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод», яка містить статті, що захищають вищезазначені

(природні або основні) права. Деякі статті все ж таки містять обмеження у зв'язку із тим, що навіть певні види абсолютних прав мають не нести небезпеки суспільству, як приклад (право на свободу сповідувати свою релігію можливе лише обмеженням, які встановлені законом і з метою та в інтересах безпеки, охорони порядку, моралі або захисту природних прав і свобод інших осіб [168]).

Таким чином, можливе використання до природних прав та свобод людини заборон як встановлення певного кордону, що відділяє сферу особистих інтересів від інтересів держави, є виправданим. Отже у використанні своїх прав та свобод особа може зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом і відповідно ставлячи перед собою мету щодо визнання та поваги прав та свобод інших, а також дотримання моральних вимог, належного порядку та загального достатку у демократичному суспільстві [105, с.286].

Слід відзначити, що все ж таки не простим є питання визначення чіткого переліку абсолютних прав, передбачених у європейських стандартах щодо захисту прав людини як такі, що не підлягають обмеженню в інших міжнародних актах [105, с.290]. Аналізуючи інші міжнародні документи, в яких передбачені стандарти захисту прав та свобод людини, необхідно визначитися зі стандартами застосування правових заборон та правових обмежень, оскільки основа цих прав і спричиняє використання правових заборон, бо саме заборона порушення і забезпечує їхнє виконання. Таким чином ліквідовуються основні передумови, які призводять до зловживання владою (у тому числі державною). Національне правове поле, в основному відповідає європейським та міжнародним цінностям та стандартам щодо належного забезпечення природних та абсолютних прав, та через особливу форму правової заборони забезпечує їхнє виконання. Так, норми Основного Закону України встановлюють наступні формулювання захисту прав через непрямі правові заборони, а саме: у своїй гідності та правах, усі люди є вільними та рівними; природні права є невідчужуваними та непорушними [136, ст. 21]. Гідність людини – джерело прав, мораль – джерело їх обмежень.

Отже, право забезпечується через особливу форму заборони, яка семантизується у словосполученні «невідчужувані та непорушні». Такі форми правових заборон, так само, як і пряма правова заборона, виключають можливість порушення права, що перебуває під захистом.

В окремі категорії можна виокремити осіб, щодо яких встановлені засоби обмеження дієздатності. До таких осіб, згідно з чинним законодавством України, належать: психічно хворі; люди, які зловживають наркотичними засобами; люди, які перебувають у виправних установах за скоєні кримінально-карні правопорушення. Ці категорії осіб та правові заборони, які застосовується до них, доцільно виділити в окремий специфічний вузький вид. Адже за умови усування вищезазначених перепон, суб'єкт правовідносин і надалі може користуватися своїми правами у повному обсязі, без обмежень та заборон, які були застосовані до нього.

Порядок обмеження дієздатності, який все ж таки зменшує обсяг прав, передбачений і у національному законодавстві, зокрема у Цивільному кодексі України (зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо) [273, ст.356].

Найбільше прикладів захисту природних прав (таких, як право на свободу, недоторканність або загальне право на життя), які реалізуються через встановлення правових обмежень та заборон, передбачено у Кримінальному кодексі України. Згідно з його нормами за умисне вбивство, а також за нанесення тяжких тілесних ушкоджень, державну зраду та інші кримінально карні діяння передбачено застосування до суб'єкта покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі. Ці випадки підтверджують концептуалізацію теоретичного дослідження та підтверджують позицію того, що навіть абсолютні, природні права можуть бути обмежені, але лише в окремих випадках, які покликані перш за все забезпечити загальноправову безпеку та реалізацію прав суб'єктів суспільства (та правовідносин).

Таким чином, місце та роль правових заборон у механізмі здійснення суб'єктивних прав та свобод завжди визначається через юридичні механізми і засоби, які встановлюють межі свободи та прав суб'єктів суспільства, адже свобода без встановлення деяких правових меж, не може бути використана. Правдива свобода завжди означає межі, та більше того, вона існує тільки у рамках, які створюються саме правовими заборонами [275, с. 262-263].

Правова заборона обмеживши свободу відомими межами забезпечує йому безперешкодне та спокійне використання своїх прав, адже тим самим виступає гарантом свободи у цих межах. Свобода людини є там, де починається свобода іншої людини. Ставлячи за мету встановити такі межі, правова заборона створює умови для спільного життя людей у порядку, що базується на свободі. Професорка Л. Ярмол зазначає : «... Свобода складається із можливості робити все, що не завдає шкоди іншій людині. Використання засадничих прав особи лише у тих межах, які забезпечують суспільство використанням тих самих прав. Межі у даному випадку можуть бути встановлені тільки законом» [299, с.24].

Держава при встановленні правових заборон та обмежень прав людини насамперед має керуватися волею людини та народу у цілому. Тому застосування та передбачення правових заборон та обмежень покликане не забезпечити інтерес влади та / або держави, а навпаки, гарантувати захист інтересів людини, суспільства, а також забезпечити центральне місце права у всіх правовідносинах. За іншого підходу ми будемо мати справу із неправовою державою, в якій відбулося зміщення правових цінностей. У такій державі центральне місце займає державний апарат і вступає у дію «формула: влада заради влади», а не «влада забезпечує людину, адже це її основний обов'язок, а, отже, людина це і є влада» зазначено у підручнику «Конституційне право» за загальною редакцією професора М.І. Козюбри [135, с.153].

Зауважимо, що громадянин, передаючи частину своїх владних повноважень державі та підпорядковуючись неминучим обмеженням певних особистих прав та свобод, не втрачає можливості впливу на діяльність державної влади після її

обрання. У законодавстві закріплюється система законних та обґрунтованих дій через використання правових заборон. Надається можливість використання будь-яких правових заборон у сфері дотримання особистісних прав. Забезпечення інтересів суспільства загалом завжди несе у собі певну загрозу, навіть якщо це не є перевищенням меж їхнього використання, оскільки залишається ризик (ймовірність) прийняття неспіврозмірних охоронних суспільному інтересу обмежувальних засобів [135, с.197-200].

До таких гарантій необхідно віднести правові заборони щодо застосування конкретних дій різних структур державної влади та посадових осіб, які можуть обмежити права та свободи людини як суб'єкта правовідносин. У Конституції України, яка гарантує забезпечення цілого ряду прав людини (ст. 24), чітко встановлено: кожна людина не залежно від свого статусу та інших можливостей є рівною перед законом. Більшість українців сьогодні, на нашу думку, справедливо вважають рівність перед законом наріжним каменем нашого суспільства. Не має бути одних приписів права для багатих, а інших для - бідних.

Оця рівність не є лише абстрактною справедливістю. Творці Конституції усвідомлювали, - і нам сьогодні цього не варто забувати, - що немає дієвішої практичної гарантії супроти свавільної та нестерпної влади, ніж вимога, щоб принципи права, що ними посадові особи зобов'язують меність, були б обов'язковими для всіх. І поза сумнівом, суди навряд чи здатні вжити кращих заходів, аби забезпечити справедливість приписав права, ніж тоді, коли вимагатимуть, щоб вони діяли однаково.

Передбачені гарантії необхідні передусім для того, щоб правові заборони та обмеження не перетворювалися у перешкоди на шляху виконання суб'єктивних прав та свобод людини, а також для того, щоб із буцімто правового засобу вони не перетворилися у соціально шкідливі та протизаконні засоби. У протилежному випадку правова свобода особистості і взагалі демократичні відносини стають неможливими. З цього приводу слушним є твердження В. Ковальчука: «Оскільки державна влада та влада у широкому розумінні не знає своїх кордонів, або робить

вигляд, що не знає, то завжди йде до безобмежувального розширення власного простору, що веде, як правило, до зменшення інтересів особистості» [121, с.167]. Далі учений зазначає: «Ні одна пристрасть не приносила людству стільки страждань, як любов до влади». Кожна людина першочергово наділена двома зв'язаними, але не тотожними пристрастями – потяг до влади та потяг до слави. Обидва потяги, – ненаситні та безкінечні [121, с.88-89].

На жаль, саме тому людство стає свідком безкінечної боротьби за владу, за ресурси та території, яка виражається та розширюється саме за рахунок обмеження заборон прав та свобод людини, а також цілого суспільства. Політична влада має схильність до перевищення меж повноважень, саме тому для неї потрібні надійні, ефективні та такі, які можуть реагувати на відповідні зміни, рамки, що будуть обмежувати та стримувати подібні перевищення та виражатися у формі певної «правової стіни», яка стоїть перед перевищенням влади, що веде до порушення прав та свобод особи [121, с.91].

Тому з метою забезпечення цих прав, свобод людини і громадянина потрібно використовувати правові обмеження та заборони як засіб, який буде сприяти упорядкуванню державної влади шляхом застосування обмежувальних засобів. Правові заборони необхідні саме для того, щоб забезпечити усунення недоліків у використанні прав особистості та не допустити, щоб ці недоліки згубно й негативно впливали на функціонування державної влади. Ось чому правові заборони обмежують не управління впливом державного апарату на особистість, а обмежують лише шкідливі для суспільства дії, які необґрунтовано обмежують або порушують права громадян [191, с.26].

Отже, постає проблема, яка потребує вирішення задля визначення ролі правових заборон та обмежень у забезпеченні прав та свобод людини, суспільства загалом через обмеження державної влади. Необхідно визначити основні напрямки, в яких правові заборони зможуть врегульовувати відносини за формою «людина - державна влада». На наш погляд, до першого такого напрямку належить

ефективне законодавство. Ми не можемо утверджувати про якість права, якщо «права не визначені як права», навіть якщо це природні або абсолютні права.

Як вже зазначалося, держави, що переважно використовують саме засіб обмеження прав громадян, та у зв'язку із нечіткою межею визначення природних прав, дуже часто вдаються до необґрунтованих обмежень. У результаті «співпраці» громадян та держави, від якої представник влади, мають бути прийняті закони, що повною мірою передбачають та закріплюють такі права. Вони практично стають правовими заборонами та обмеженнями щодо тих, хто прагне їх порушувати. Правові заборони, які обмежують державну владу, безпосередньо містяться у правах та свободах громадян (суспільства). Слід визнати слушною позицію О. Платоненка, який вважає, що правового регулювання у жорсткому розумінні цього слова немає там, де відсутні права людини, а правове регулювання є встановленням відповідних меж для певної поведінки [191, с.27].

Принцип дотримання суб'єктивних прав та свобод покладено в основу системи «стримування та противаг», який являє собою правовий режим обмеження держави, покликаний не допустити зайвого регулювання втручань у приватне життя. Індивідуальним правам притаманні одні й ті ж риси, вони обмежують права держави, оскільки вона повинна утримуватися від втручання у відомі сфери, створюючи вільний простір для особистісної діяльності [208, с.122-123]. Саме індивідуалізм, – наголошував видатний австрійський філософ й економіст Ф. Хайєк, - поклав початок тій єдності, яку нині ми називаємо західною цивілізацією, основною рисою якої визнання людини, повага до її суверенності щодо поглядів, схильностей у сфері її діяльності, якою б вона специфічною не була, та переконання у збагаченні та розвитку тих талантів, які людині даровані Богом [268, с.179].

У зв'язку із тим, що державна влада, як апарат, як суб'єкт відносин не буде виявляти бажання обмежувати себе, саме тому необхідні чіткі законодавчі акти, які будуть передбачати можливість обмеження державної влади. Наприклад, у ст. 5 Основного Закону міститься положення, що народ є єдиним джерелом влади і

носієм суверенітету в нашій державі Україна. Цю владу він здійснює безпосередньо та і через органи місцевого самоврядування.

Отже, національне законодавство містить закріплення суб'єкта, який може бути ініціатором обмеження державної влади як органу. Безумовно, державну владу можливо та потрібно обмежувати, саме суб'єкт як носій прав і стає заборонним та обмежувальним засобом державної влади. Суб'єкт (народ) – це та влада, що лише може обмежувати іншу владу, у нашому випадку державну. Але для обмеження державної влади ще потрібний один маленький, але дуже важливий засіб, це «потреба» (або необхідність). Саме тоді, коли людина або суспільство відчуває, що їх права та свободи обмежено безпідставно, вони, керуючись своїми правами, зокрема природними, здійснюють вплив на державну владу. В іншому випадку, за відсутності потреби або бажання суб'єкта, у майбутньому держава загалом перетворюється на тоталітарну, деспотичну. Тому ініціатива, громадянські позиції, знання своїх прав є цінністю людини, а також цінністю держави.

Інший напрям – забезпечення верховенства права. Хоча він також пов'язаний із правами та виникає із права, але його необхідно, на нашу думку, виокремити і розглядати, оскільки забезпечення верховенства права через фактичне встановлення правових заборон теж є ефективним засобом обмеження політичної влади. Константуємо, що у нашій державі, як не дивно, досі не подолано проблеми повноцінного пізнання принципу верховенства права насамперед фахівцями - правниками, але й практикуючими юристами, тими хто має його застосовувати, не кажучи вже про політиків. Коли ми чуємо від науковців сьогодні, що «верховенство права» - це коли право є вищим за політику, ідеологію, доцільність, то це однозначно свідчить, як зазначає С.Головатий, тему не осилено. Західний світ утверджує «правовладдя», а ми й досі – «силу закону». Тому видається є своєрідна «берлінська стіна», чи то брак належних правових знань відповідно до Західної традиції. Брак володіння бодай однією з офіційних європейських мов – суттєвий недолік українського юриста. Він не в змозі застосувати європейські джерела права

мовою оригіналу, а це істотно утруднює виконання ним важливого завдання його професійної місії – утверджувати в Україні правовладдя [136, ст.41].

Ще з давніх часів відоме твердження, відповідно до якого кожне визначення у праві є небезпечним, оскільки його можна спростувати. Проте без визначень, у науковому просторі, неможливо обійтися, вони характеризують те чи інше явище за найбільш істотними властивостями.

Перш ніж приступити до одного з визначальних здобутків людства у сфері правової теорії і практики (верховенства права) у правозаборонному контексті, зупинимося на визначенні його поняттєвих особливостей. У теоретичному сенсі це верховенство прав людини над обов'язком держави; наступне – це верховенство природних прав людини над правами, законними інтересами органів влади, суспільства соціальних груп. Але виникає питання чи такий підхід щодо тлумачення «верховенства права» є придатним для використання. Ми схильні підтримати позицію С. Головатого, що без правильних знань про «верховенство права» не бути вітчизняному юристові справжнім поборником справедливості, без справедливого суду не бути державі праведною попри те, що в ній діє «новий праведний закон» (наголошував Тарас Шевченко) [246, с. 9].

Епоха юридичного позитивізму у сучасному правознавстві не канула в Лету, а брак ґрунтовних знань і досі є гальмом у русі до цивілізованого простору єдиної Європи. Переконаюєся, що переважна більшість юристів, усе таки починає з ідеї «верховенства приписів позитивного права» як системи норм. Якщо ми інакше будемо так думати - це глухий кут. У Конституції України в тексті частини першої статті 8 йдеться про імператив, що його висунуто до якості влади у нашій країні. Конституційний імператив, щоб в Україні була допропорядна влада та не було поганої [5,с.45].

Необхідно зазначити, що у вітчизняній літературі проблемі співвідношення права і закону приділено достатньо уваги. Проте маємо усвідомити, що принцип верховенства права це перш за все ідея, доктрина у сфері права. Принцип верховенства права є своєрідним юридичним механізмом втілення інших

основоположних принципів, які розкриваються у праві передусім через природні права людини, а вже потім деталізуються у відповідних нормативних угодах, положеннях законодавства тощо. Цей принцип має залишитися ідеалом, але ідеалом, який вартий того, щоб робити все задля добропорядної влади та консенсусу в усьому світі [96, с.2].

Стрижнем реалізації цього принципу, на наш погляд, є те, що всі громадяни та посадові особи в країні мають виконувати приписи нормативних актів. Окрім того цей принцип має на меті зобов'язати суд до чітких формулювань, оскільки лише той принцип права, що є сформованим, зобов'язуватиме будь-який суд або визначатиме вислід будь-якої іншої справи, і якщо суд не робить цей принцип чітким, то просто не виконує свого обов'язку відповідно до принципу, про який наразі йдеться [207, с.63].

Ще одна досить суттєва умова щодо реалізації принципу верховенства права. Вона стосується ролі суддів у розвитку права. Побутує думка, що судді права не творять, а просто проголошують, яким воно завжди було. Маємо як прибічників такої позиції, так і тих хто висловлюється стриманіше. Так чи інак, судді часто творять право. Тому судді, на наш погляд, відіграють певну роль у розвитку приписів норм права, а загальне право постало внаслідок саме такого творення. Але маємо усвідомлювати те, що судді не можуть установлювати норм права про нові кримінальні правопорушення, або розширювати склад уже наявних [259, с.152].

До речі, уповноважені особи, реалізуючи принцип верховенства права мають пам'ятати: нікого не можна покарати за те, що не було злочином, коли він це коїв, і не можна покарати суворіше, ніж покарали б на час учинення правопорушення [256,с.76].забезпечення панування права у суспільному житті держави.

Принцип верховенства права, сама ідея, не є застиглим назавжди. Він залишається ідеалом, але ідеалом, вартим, того щоб прагнути благої влади й загальному – і в себе вдома, і в усім світі. Закон, який ухвалений у правовій державі із дотриманням усіх законних вимог вищим органом влади, ні в якому разі не може бути скасований, змінений або призупинений виконавчою владою. Усі

нормативно-правові акти мають відповідати вищому закону. Ця відповідність встановлюється через реалізацію методу встановлення правових заборон та виражається такими формулюваннями: «має відповідати закону», «у випадках передбачених законом», «регулюються виключно законом» тощо. Саме правовими заборонами, які не допускають порушення дотримання права, забезпечується реалізація принципу верховенства права, а отже, правові заборони та обмеження гарантують дотримання вищого закону.

Підсумовуючи висловлене вище, зазначимо, що забезпечення реалізації становлення та захисту принципу верховенства права є втіленням наступних ідей:

1. Мають бути встановлені чіткі межі влади держави. Посадові особи, державні інститути влади свої повноваження здійснюють на підставі приписів права, які ухвалені і оприлюднені.
2. Ніхто не є вищим за закон.
3. Має бути забезпечений захист прав особи.

Держава зобов'язана адекватно реагувати на усі зміни як внутрішнього так і зовнішнього спрямування. Для сьогодення коли за словами Шекспіра : «Чума на два вуха». Маю на увазі два фронти корупція і війна.

Звісно на першому місці війна. І кожний сам дає відповідь на складні питання, які ставить життя, сам обирає пріоритети, сам обирає міру свободи, щастя..., або ілюзій... І тут постає перше питання, якими сьогодні має бути ми...? Відповідь однозначна – воїнами. Воїнами світла. Роль воїнства світла – боротися із темрявою і злом, боротися усіма можливими засобами. Такими як: спілкування, свідчення і служіння. Тут можна додати – два «М» - мучеництво – миротворець. Після перемоги – миротворець надважлива для воїнів світла.

Сьогодні ми маємо бути чесними з собою, не обманювати себе... Ми вступаємо у світ непередбачуваності. Де шукати опору. Яка стратегія поведінки. Маємо шукати опору в собі. Це внутрішня робота. І сьогодні потрібні люди, які захищали, вчили жити в таких умовах. Адже завтрашній день непередбачуваний.

Наступна секунда – непередбачувана. Звичайно ми не всесильні, проте очікувати чогось бездіючи – значить обманювати себе.

І тут видається варто пригадати формулу, яка є дуже доречною з огляду на сьогоднішні події. «Якщо не я для себе, то хто для мене». Але якщо я тільки для себе, то нащо я? Але якщо не я, то хто? І якщо не зараз, то коли? Ця формула Гіллеля (засновника фарисейської школи) має, на наше переконання, увійти в плоть і кров, кожного із нас.

Право і тільки право є тим реальним та дієвим регулятором суспільних відносин і перепорою можливого свавілля можновладців. Щоб цього не сталося варто дотримуватися ключових складових: обмеження в автономії держави в міждержавних відношеннях; ієрархічна підпорядкованість приписів права; рівність перед приписами права; поділ функцій між гілками влади; незалежне правосуддя; визнання прав людини на міжнародному рівні стосовно людини [256, с.77-79].

Свого часу, ще І.Кант чітко окреслив ідею єднання людей навколо права. Тому є усі підстави вважати, що «верховенство права» має особливе значення з погляду впливу на формування політичної системи, на економічне зростання ринків, що формуються й розвиваються.

Окрім того зазначимо, що процес державотворчих процесів та реалізація принципу верховенства права вимагають запровадження цілої низки методологічних підходів, методів з метою ефективного регулювання відносин. Аналіз літератури дає підстави стверджувати, що заборони та обмеження є ефективними методами, які реагують на суспільні зміни. Сам метод запровадження заборонно-обмежувальних засобів не спрямований проти демократії або прав людини, а навпаки, мета цього заходу – гарантувати природні права людини. Встановлюючи заборони як метод впливу та впорядкування відносин і конфліктів, реалізується зазначений принцип «верховенства права». Простота та дохідливість у формулюванні дозволяє екстраполювати його на ці відносини, що могли навіть бути нерегульовані законодавчо. Мета встановлення заборон та обмежень захистити невідчужені, невід’ємні права і свободи від свавілля[256, с.80].

Отже, застосовуючи правові заборони та обмеження, що передбачені Конституцією та законами України, як вважає О.Платоненко, дозволяє вести мову про таке:

1. Держава підкоряється приписам права.
2. Державна влада гарантує права особи на підставі принципу верховенства права і уможлиблює ефективні засоби їхнього забезпечення.
3. Судді мають керуватися принципом верховенства права та протистояти будь-яким посяганням на їхню незалежність із боку владних еліт.
4. Правники світу мають оберігати незалежність своєї професії, обстоювати права людини на підставі зазначеного принципу і право на справедливий судовий розгляд [197, с.13].

Крім вище розглянутих напрямів, існує ще обмеження державної влади самим державним апаратом. Серед засобів, покликаних не допустити обмеження влади в одних руках, яке може викликати трансформацію держави у деспотичну, авторитарну структуру (серед таких – КНДР, РФ, Іран, Сирія та низка інших) особливе місце займає правова діяльність, спрямована на поділ основних гілок державної влади. Основна вимога концепції поділення влади, розробленої ще у XVIII ст. Джоном Локком та Шарлем Монтеск'є, полягала у тому, щоб державну владу передавати не лише одному державному органу, а декільком. Тим самим був покладений початок розділення влади на гілки: законодавчу, виконавчу та судову, заклавши при тому необхідні умови для затвердження політичної волі та свободи, забезпечуючи правову законність та налагодження неможливості перевищення меж використання владних повноважень зі сторони якої-небудь соціальної групи, установи або окремого суб'єкта [58, с.51-52]. Будучи самостійними та взаємостримувальними один для одного, інституційні гілки влади мають забезпечити належне виконання своїх функціональних завдань завдячуючи особливій системі органів у специфічних формах. Поділ влади є одним із найефективніших інструментів вдалого врядування. Саме такий розподіл влади має й Україна [128, р.22-25].

Законодавча влада є делегованим народом представником у парламенті держави, який має виключне повноваження ухвалювати закони. Додатково на законодавчу владу (наприклад, Верховну Раду України) покладаються і фінансові функції, такі, як голосування та прийняття бюджету країни, який визначає основну стратегію її розвитку.

На виконавчу владу, ми покладаємо надії, адже це мізки держави. Та чомусь пасемо задніх там, де вимушені крокувати вперед? Чому управлінці перестали вдосконалюватися, а вдосконалившись, забуваємо підштовхнути інших до дії? Чому нашим урядовцям простіше стати наймитом, ніж вибороти собі місце під сонцем? Чи ми й справді до органів виконавчої влади обираємо недолугих?

Видається, у виконавчих владних кабінетах сидять ті, хто відучився продукувати ідеї, втратив відчуття затребуваності і впевненості, їм простіше грати в оркестрі, ніж виконувати соло. Бо в такому випадку не потрібно працювати над собою, бо так менше відповідальності.

Носії судової влади і їхня діяльність ґрунтується на принципах незалежності суду і суддів та підпорядкуванню їх тільки Конституції та законам України.

Отже, система «стримувань та противаг», передбачена Конституцією України та рядом інших нормативно-правових актів, сукупність заборонних процедур, які нормативно закріплені, чітко визначені принципи, підходи, методи основним завданням якої є недопущення переваг однієї гілки влади над іншою, а головне баланс між ними.

Поза сумнівом зазначена система покликана забезпечити такі складові як: демократичні процедури управління; надмірну концентрацію важелів влади; стабільність та сталість державних інституцій; ефективну та злагоджену процедуру самоврядних організацій; відносна рівновага в управлінському секторі; заохочення інституційних структур до співпраці на благо забезпечення прав та свобод членів суспільства [254].

Отже, Основний Закон України дає чіткий перелік державних інститутів влади, які є суб'єктами балансу влад. І цілком логічним є твердження, що цей

баланс або система стримувань і противаг виражена передусім через їхні повноваження, що включають взаємні обмеження, які визначені нормативно (право «вето» Президента на закон, який ухвалений ВРУ; імпічмент Президента; недовіра КМУ, яка має наслідок його відставки тощо) [136].

Заборона втручання у сферу управління діяльністю, яка здійснюється тою чи іншою владою, з однієї сторони, робить неможливим зосередження влади в одного суб'єкта, а з іншої – мотивує укріплення кожної конкретної влади, зокрема. Аналізуючи використання правових заборон та обмежень у процесі обмеження виконавчої, законодавчої та судової влади, маємо відзначити, що до законодавчої влади застосовується достатньо жорстка процедура законодавчого процесу, яка регламентує порядок ухвалення законів (включає в себе, від початку процесу, тобто подача законопроекту, порядок такої подачі, порядок винесення на голосування і т. д.). Для цього прийнято ряд законодавчих актів, які чітко регулюють процедуру, але при тому існують і внутрішні заборонні норми, що мають на меті забезпечити нормальну роботу законодавчого органу. Наприклад, за нормами закону депутатам ВРУ заборонено вносити до залу засідань (гасла, гучномовці, використовувати фото-, кіно-, відеотехніку, засоби зв'язку тощо [82].

Зазначемо, що дієвим стримувачем ВРУ є Президент України, який наділений правом особливої правової заборони у формі «вето». А згідно з Конституцією України, він має право вето на закони прийняті ВРУ (крім законів щодо змін КУ). Особлива форма впливу Президента на ВРУ є дострокове припинення її повноважень при настанні відповідних умов, а саме:

- 1) якщо протягом 30 днів у ВРУ не створено коаліцію депутатських фракцій;
- 2) якщо протягом 60 днів після відставки КМУ не сформовано склад Кабміну;
- 3) якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії не можуть розпочатися пленарні засідання.

Як бачимо Президент України має основні важелі впливу на законодавчий орган. Але необхідно зауважити, що і парламент теж має правові засоби контролю за роботою Президента. До таких засобів можна віднести процес під назвою «імпічмент» (державна зрада або інший злочин). Тут звісно потрібно 3/4 голосів ВРУ, рішення щодо конституційності процедури КСУ, висновок ВС.

Отже, приклади принципу «стримування та противаг» свідчать про законність їх існування у правових відносинах між Президентом та законодавчим органом держави. У цих відносинах задіюється і третя ланка стримування – це судова, а саме КСУ. Особливу його роль у системі противаг та забезпечені демократії, а відповідно і прав та свобод громадян.

Згідно зі ст.151 Основного Закону він у випадку звернення Президента України, 45 н/д, або КМУ надає рішення та висновки щодо відповідності КУ.

КСУ є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, на нього покладені питання про відповідність КУ, законів та інших актів у передбачених КУ випадках, має право офіційного тлумачення КУ та здійснює свою діяльність у відповідності до універсальних принципів права (повага до людської гідності і прав людини, верховенство права (правовладдя))[86].

Але, окрім КСУ, існує ряд інших судів, діяльність яких покликана забезпечити дотримання законодавства, рівності прав особи та відновлення їх. Отже, це підтверджує важливе значення правових заборон та обмежень, які діють у сфері судової влади, оскільки вони закріплені як у Конституції України, так в інших нормативно-правових актах, які є гарантами презумпції невинуватості, права на захист у судових органах, дотримання права гласності розгляду справ та інших принципів. Основи презумпції невинуватості закріплені у ст. 62 Конституції України, де передбачено, що перш ніж звинувачувати потрібно довести вину у відповідності до закону, а також необхідний обвинувальний вирок суду. І у даній статті людина не зобов'язана доводити свою невинність. Йдеться про правову заборону, яка не допускає визнання людини винною без наведення відповідних доказів.

До цих прецедентів треба додати ще інші законодавчі випадки, а саме презумпцію вини, яка діє у цивільних відносинах ст.614 та ст. 1166 ЦКУ.

Як висновок щодо цього напрямку, констатуємо, що Україна має повноцінну систему органів, побудованих на принципах «стримувань та противаг» та покликаних здійснювати обмеження діяльності одна одної з метою формування співпраці та недопущення зловживання владою задля забезпечення прав та основоположних свобод людини (громадянина).

Четвертий напрям обмеження державної влади стосується особистості або, інакше кажучи, суб'єкта суспільних відносин. Всі сучасні правові держави давно визнали людину найвищою цінністю держави та затвердили ці положення у національних та міжнародних законодавствах (та актах). Так, Основний Закон України зазначає, що народ - єдине джерело влади. І це джерело влади через спеціальні інструменти має право контролю державного апарату влади. Розвиток громадянського суспільства держава як влада, має забезпечити такий правовий стан людини, в якому вона своїми діями, що будуть передбачені та дозволені (тобто правові), повинна стимулювати органи влади до ефективної роботи. Приклади таких дій вже наводилися. Так, людина в нашій державі має право: вибір та на те, щоб бути обраною до державних органів влади (окрім того варто віднести сюди і право на участь у референдумах, право на проведення мирних демонстрацій).

Вищезазначені приклади є основними, через які реалізується демократія, а отже, і вплив особистості на державну владу. Результати виборів законодавчих та виконавчих органів, а також органів місцевого самоврядування є оцінкою задоволення активної громадської спільноти діяльністю політичних сил. Україна за час своєї незалежності продемонструвала два вияви масового впливу на державну владу. Це були «Помаранчева революція» 2004 р., та «Революція Гідності» 2013 р. Фактично ці приклади і є виразом безпосередньої демократії. «Помаранчева революція», як мирний протест проти корумпованості влади, та недопущення приходу до влади політичної сили, яка шляхом порушення принципів верховенства

права та порушенням прав суспільства на виборах глави держави, хотіли захопити державну владу. «Революція гідності» - це мирний протест, який переріс у кривавий захист свого права людей на вибір вектору політичного та економічного розвитку країни, захист основних принципів діяльності держави на міжнародній арені. Оскільки ще у 2010 р. було ухвалено Закон «Про основні засади внутрішньої та зовнішньої політики» та визначено основні поняття та спрямування розвитку держави, а саме (додержання норм КУ; забезпечення та гарантування природних прав людини; сталий соціально-економічний розвиток країни; зміцнення та самозахист демократії; демократичні вибори; правовладдя; забезпечення інтеграції України до ЄС [179, ст.356; с.16-19].

Рефреном крізь всі ці міркування приходимо до таких роздумів, які стосуються і загальнотеоретичної юридичної науки. Тут закладений парадокс нашої ментальності. Нам тільки гуртом батька краще бити. А ось працювати гуртом - зась. Відповідно нічого спільного не нажито і ділити нема чого.

Верховний архієпископ і знавець людських душ Любомир Гузар з цього приводу казав: « Часом ми добре працюємо гуртом. З історії відомо, що українські військові формації в різні часи були досить вправними. Проте, коли йдеться про життєві проблеми, нас напрочуд важко переконати, що треба співпрацювати. Життя призвичаїло мешканців нашої землі боронитися, але не навчило спільно розбудовувати навколишній світ, коли загрози немає. Складно відчувати себе спільнотою, коли відсітній спільний ворог. То невже нам неодмінно треба ворогів, аби відчути себе справжньою родиною, не роз'єднаною парканами особистих прагнень, дрібних острахів та нісенітних забобонів». Невже ми не змінимо ставлення до питання згуртованості?

Тому, використання правових заборон як методу регулювання правових відносин, набирає особливого значення, оскільки держава, використовуючи принципи, засоби, способи, форми правових заборон, має забезпечити потрібний баланс особистісних (індивідуальних) та суспільних (публічних)інтересів. Сутність заборон полягає у визначенні чітких меж легітимного втручання державних

інституцій в приватну автономію особистості з метою забезпечення загального блага.

В умовах сьогодення (війна, політична та економічна кризи, природні та екологічні катастрофи) спонукають обирати дієву модель правових впливів для регулювання відносин не лише під час збройних конфліктів, а й у мирний час. Маємо також пам'ятати, що, встановлюючи заборони й обмеження прав людини, використовується лише крайній засіб, однак основним завданням законодавця залишається забезпечення прав людини, а не їхнє утискання.

Як відомо, право у сучасному світі є не тільки базою, фундамент легітимності державних інституцій, а й засіб їх ефективної діяльності. Маємо бути свідомі того, що право, світогляд, збудовані на традиціях не може бути зруйновані. Бо традиції, завжди були, є і будуть висхідною точкою відліку нашого правового мислення. Використовуючи правові засоби держави виконують свої функції, ухвалені суб'єктами правотворчості норми права, є обов'язковими до виконання. Право як універсальний регулятор комунікації сприяє вибору стратегії від якої залежить кінцевий результат. Водночас право обмежує державу від надмірного втручання у сферу свобод людини.

Тому застосування заборонно-обмежувальних засобів – це завжди відповідне руюйнування надій щодо утвердження панівного статусу громадян на власній землі, при цьому зробивши зусилля на перспективи влади, яка є надією на майбутнє, адже там де може бути влада інша, приходить влада диктатора, деспота тощо.

У кінцевому результаті застосування правових заборон є важливим методом прямого обмеження державної та політичної влади. У правовій державі влада повинна бути організованою так, щоб вона не принижувала особистість, та й так, щоб окрема особистість реалізовували себе як народ і були не тільки об'єктами влади, але й одночасно як суб'єкт цієї влади.

2.3. Теоретико-прагматичні засади класифікації правових заборон

Теорії правовідносин традиційно приділялася значна увага, як вітчизняними так і зарубіжними правознавцями. Проблема правовідносин розглядалася першочергово як відносини об'єктивного і суб'єктивного права і, разом з проблемами об'єктивного права (праворозуміння, норми права, система нормативних актів тощо) є важливою складовою курсу загальної теорії права.

Зауважимо, що у римському праві юридичні відносини позначалися терміном правовий зв'язок, і це покладало на суб'єктів чітко дотримуватися визначеної поведінки на основі норм об'єктивного права. Тобто, правове регулювання це зв'язок, який виникає між двома суб'єктами, між якими встановлюються взаємні обов'язки і вимоги.

Як визначено у загальній теорії права, це врегульовані правом специфічні суспільні відносини, що виникають й утверджуються на основі норм права учасниками яких є носії суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, прийнято називати правовідносинами [114, с.271].

Зважаючи на людську діяльність правові норми надають існуючим між людьми відносинам особливий характер, перетворюючи їх з фактичних відносин в юридичні. Визначені правовими нормами взаємні відносини людей складаються з відповідних один одному і один одному обумовлених прав і обов'язків. Відносини, що складаються з прав і обов'язків, і є правовими відносинами.

Зміст правовідносин, це один з елементів структури правовідносин, що формується волевиявленням сторін, дії правових норм, у яких доволі значну частку займають правозаборонні чинники. Слід відзначити, що зміст правовідносин становлять суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін. У юридичній літературі розглядають юридичний і фактичний зміст, кожен, зокрема, зі своїми ознаками. І конче важливо це усвідомлювати. Отже, юридичний зміст – суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін. Фактичний зміст – реальна поведінка сторін.

Такими суб'єктами можуть бути індивідуальні дієдатні особи, організації, спільноти, територіальні громади [114, с.272].

Теоретиками права правовідносини розглядаються як досить багатоманітні і тому існує достатньо підходів щодо класифікації за різними критеріями: за предметом правового регулювання, за галузями, за функціями, тривалістю дії тощ. У таких градаціях неодмінно присутні дописи про правові заборони, правда цей аспект не є повноцінно дослідженим, тому досі не маємо аргументованих досліджень щодо типологізації правових заборон. Очевидно, для проведення такої розвідки, маємо на увазі, за спільними, найбільш суттєвими ознаками необхідно проаналізувати наявні джерела інформації, при цьому особливу увагу звернути на методологічний арсенал (підходи, методи, методика, прийоми) з урахуванням позицій науковців. Однією із таких спроб стала обгрунтована пропозиція науковця О. Іоффе у його розвідці про межі співвідношення права приватного і права публічного виділяти окремо й розглядати їх у відповідних контекстах: як всезагальні та спеціальні правові заборони [101, с.8].

На думку автора, щодо всезагальної заборони то вона може застосовуватися за будь-яких умов, незалежно від наявного фактажу, що міг би вплинути на учасників правовідносин.

Правові заборони, які розраховані на конкретну ситуацію і підлягають реалізації за чітко визначеними умовами та порядком. Саме так усе має відбуватися, переконує Л. Магілевський, досліджуючи сутність понять «норма права» [175, с.15]. Однак ця позиція потребує істотних уточнень, адже, на нашу думку варто розмежовувати заборони, які визначені нормативно, і заборони, що встановлюють заборони загальні [117, с.77]. Детально обгрунтовані львівськими ученими загальні правові заборони у системі права, на наше переконання, мають не тільки конкретні приписи заборон, а й потрапляють до загальної системи норм права (зобов'язальних та охоронних) [116, с.43].

Видається, що для того, щоб розібратися у цій проблемі, які виникають з приводу природи правових заборон, доцільно звернути увагу на два основні методи

правового регулювання. Перш ніж давати характеристику цим методам, слід зауважити, що під методом ми розуміємо сукупність прийомів і засобів, або підхід до впорядкування певних суспільних відносин. У юридичній літературі виокремлюють розпорядний (диспозитивний) та наказний (імперативний). Диспозитивний передбачає впорядкування поведінки учасників правових відносин використовуючи відповідні правила (правила, що встановлюють межі дозволеної поведінки; правила, що закріплюють принципи регулювання; правила, що застосовуються у випадку, якщо суб'єкти не встановили інших правил для впорядкування між собою відносин. Імперативний метод правового регулювання для впорядкування поведінки використовує способи зобов'язання та заборона [116, с.50]. Проте наявні дещо інші міркування, які пояснюють способи регулювання поведінки осіб: дозволи, зобов'язання, та заборону.

У загальній теорії права вчені, які досліджують зазначену проблематику під типом правового регулювання розуміють загальний порядок регулювання, що складається у певній сфері суспільних відносин, в залежності від того, який із способів правового регулювання лежить в його основі – загальнодозволений чи загальнозабороняючий [77, с.99].

Інші зазначають, що тип правового регулювання – юридичний режим, загальний порядок регулювання, що склався у відповідній сфері суспільних відносин [250, с.302].

Загалом потрібно зазначити, що тип правового регулювання – це узагальнена спрямованість впливу права, як феномену, на суспільні відносини залежно від того, який із способів правового регулювання у його основі дозволи чи заборони).

За критерієм типологізації (класифікації) типів правового регулювання, у загальній теорії права, є такий поділ: загальнодозволений, спеціально- дозволений типи правового регулювання.

Щодо першого типу то він поєднує дозволи зі встановленням окремих обмежень (винятків) при цьому використовуючи правові заборони. Тобто він є відображенням загальновідомого принципу «дозволено все, крім того, що

заборонено нормами права» [77, с.99], до речі зазначений принцип набув зовнішньої абективності у європейських пактах і відповідно до цього вибудовувалися правовідносини у багатьох сферах життя, до того ж він поєднує ініціативність, право на самостійність у прийнятті рішень;

Інший тип спеціально-дозволеній, або дозвіл ґрунтується на поєднанні загальної правової заборони зі спеціальним юридичним дозволянням у формі дозволу; тобто він є відображенням принципу: «заборонено все, крім того, що прямо дозволено нормами права» [77, с. 99], властиво за цим типом правового регулювання визначені правові статусно-функціональні параметри посадовців.

Ґрунтовна трактовка зазначених типів правового регулювання має велике значення у загальній теорії права, оскільки сприяє з'ясуванню структурних елементів (дозволів та заборон) їх вплив на суб'єктів через механізм правового регулювання поєднуючи з соціальною відповідальністю. Цілком справедливо професор П.Рабінович зазначав: «Тут виявляються достатньо чіткі та специфічні закономірності. Коли існує у законодавстві загальна заборона, то логічно їй має відповідати конкретний дозвіл. І, навпаки, законодавчо встановлений загальний дозвіл, за логікою існуючих зв'язків, повинна відповідати конкретна заборона» [214, с.211].

У сфері конституційного та адміністративного права все зводиться до вчення щодо обов'язків агентів влади. У фінансовому праві ми маємо справу з обов'язками громадянина сплатити податки і збори. У сфері кримінального права перед нами обов'язок утриматися від поведінки, яка заборонена нормами закону, і обов'язок судових органів накладити покарання на особу, яка порушує заборону. І тут, що виявляється, а те, що ніде, у публічно-правовій сфері відносин, немає і мови про ті чи інші права осіб, поза сумнівом зацікавлених в дотриманні поведінки, яка прописана у правових нормах.

Право не виникає поза інтересом. Право закінчується із втратою інтереса. Зв'язок суб'єктивного права з інтересом у переважній більшості, сьогодні, усвідомлюється законодавцями. Суб'єктивне право це влада реалізувати свій

інтерес, забезпечений нормами об'єктивного права. Суб'єктивне право не у тій владі, яка фактично належить одній особі по відношенню до інших людей, в силу свого економічного впливу або морального авторитету. Уся справа в тій силі, яку надає держава суб'єкту права. Особиста слабкість заповнюється усією владною міццю держави. Індивідуальна воля нав'язується іншим, оскільки вона співпадає з волею закону. Як висновок, зазначимо, що право це інтерес, що захищається правом. І логічно, що суб'єктивному праву відповідає встановлений правом обов'язок. Де є суб'єктивне право, там неодмінно і є юридичний обов'язок.

Упорядковуючи зміст конституційних прав як першоджерела права та поведінки їхніх носіїв, котра спрямована на реалізацію повноважень, які утворюють сутність указаних підходів варто виходити з того, що нині спільним ідеалом для багатьох країн є права людини і поза сумнівом мірилом, що є загальнолюдською цінністю. Тому не випадково зазначені права людини є невіддільні від розвитку держави, яка гарантує кожному і всім хто стоїть на засадах демократії. Заборонно-обмежувальні засоби як новаторський метод правового регулювання мають бути в основі впорядкування публічної влади, територіальних громад та державних посадовців щодо правовідносин, пов'язаних з гарантією реалізації та захисту прав людини.

Зазначимо, що у сучасній теорії права знайдеться чимало питань щодо державної політики у сфері природи прав людини й обов'язків, скажімо про спільні риси прав людини про їхні взаємозв'язки, про їхнє співвідношення скажімо з фундаментальними, основними правами, природними, невідчуженими й набутими тощо.

Звісно, це нам говорить про багатовимірність зазначеної проблематики, яка насамперед зумовлена їхнім генезисом, традиціями, культурою, ментальністю народів, і з сучасними процесами (глобалізація, війна, міграція) [189].

Якщо до принципу «дозволено все, що не заборонено» особливих зауважень чи додаткових питань не виникає (це прослідковується та розглядається протягом всього дисертаційного дослідження), то спеціально-дозволений вимагає більш

грунтового аналізу, оскільки він безпосередньо впливає на права відповідних осіб, які забезпечують реалізацію правових відносин.

1. Насамперед він має забезпечити як ефективність так і прогнозованість усіх державних інститутів влади (ст.6 КУ). Принципом верховенства права має стати одним з найвищих демократичних цінностей.

2. Інститути громадянського суспільства функціонують у єдності із спеціально-дозволеним та загально-дозвільним принципами, оскільки встановлюють правові межі діяльності органів публічної влади та посадових осіб від владного втручання та свавілля. Спеціально-дозволений принцип є запорукою реального забезпечення прав людини. Бо він таким чином пов'язує державу її інститути правом і вимагає від них дій у правових межах, у правових формах та правових способах.

3. Важливим та ефективним важелем цього принципу є стабільність правової системи та конституційного врядування [30].

Проаналізувавши вище зазначений принцип, ми дійшли висновку, що він відноситься до ном-принципів, і своє закріплення знайшов у двох нормах КУ – у ч. 2 ст. 6 та ч.2 ст. 19. Звернемо свою увагу на більш глибоке з'ясування їхнього співвідношення. Наприклад, щодо першої статті у ч. 2 ст. 6 КУ зазначено, що незалежні, легітимні та авторитетні органи у системі трьох гілок влади свої повноваження здійснюють у межах встановлених цією Конституцією і відповідно до законів держави. У ст.19 ч.2 зазначений принцип сформульований дещо в іншій інтерпретації, а саме мова йде про державну владу, або державне управління та владу місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, які зобов'язані діяти, в межах і на підставі повноважень та у спосіб визначений в Основному Законі та законами України [136].

Грунтовний аналіз норм КУ дає можливість зробити певні висновки щодо розуміння та практичного застосування спеціально-дозвільного типу при регулюванні зазначених відносин. Ст. 6 ч.2 КУ свій регулятивний вплив спрямовує виключно на ВРУ, КМУ та судові органи; ст. 19 ч. 2 свій поширює як на органи

влади так і на органи місцевої врядування, а також їх посадових осіб. На підставі цього є деякі проблемні питання, які потребують відповіді: як співвідносяться конституційні положення та на які саме інститути влади розрахована нормативна дія ст. 19 ч.2 КУ. Адже, окрім законодавчої, виконавчої та судової влади у нас є посада Президента України як глави держави, та й низка інших державних органів, що теж беруть участь в управлінській діяльності. Тобіш нормативний зміст ст. 6 ч. 1 КУ виокремлює проблему невизначеності місця та ролі інституту глави держави. Це знову ж таки до призводить до відповідних запитань, що пов'язані з дією зазначеного принципу (спеціально-дозвільного): чи поширюється його вплив на главу держави та наскільки у Президента України є обґрунтованою концепція щодо так званих дискреційних повноважень, яка посідає нині одне з провідних місць в утвердженні правовладдя, як це доводить дехто з науковців [196, с.98-107].

Нагадаємо формулу уже згадуваного видатного сучасного філософа Ф. фон Гайка: дискреційні повноваження – сфера де найбільше, як підтверджує практика зловживань. І це, як наголошує філософ шпарина, через яку може втекти наша свобода [192, с.218]. Тож натяк про такі надто непривабливі й певною мірою загрозливі своїм сповзанням до авторитаризму повноваження, які за майже три роки повномасштабної російсько-української війни доволі таки активно експлуатуються як у середовищі опозиційних політиків, так і пропагандистськими блогерами ворога щодо теперішнього глави держави, є ще одним провокативним меседжем для загострення внутрішньодержавної ситуації.

Попри це, повертаємося до з'ясування співвідношення норм. Ст.6 ч.2 КУ межі повноважень трьох гілок влади чітко закріплені в Основному Законі, то ст.19 ч. 2 розширює межі правового обмеження органів державної влади та муніципальних органів, зокрема, їхню дію закріплює у межах не лише КУ, а й законами України. Про що це свідчить? Насамперед те, що її межі державно-владної діяльності є недостатньо чіткими, а по-друге напрочуд динамічними, що створює передумови для різного роду зловживань з боку легітимної влади. Як свідчить конституційно-правова практика, це спотворює гармонійне

функціонування владних інститутів і становить пряму загрозу стабільності країни. Це свого роду спокуса законодавчого перерозподілу повноважень, які в Основному Законі визначено недостатньо чітко.

Як вже зазначалося вище, система стримувань і противаг як досить важлива складова принципу поділу влад є елементом, що сприяє взаємодії між вищими представницькими органами влади. Скажімо, законодавчий процес, де беруть участь, окрім парламенту, також Президент України й КМУ. Як відомо, президент, наділений правом вето, окрім того суттєвим гравцем в цьому процесі є й парламентська більшість тому вони мають узгоджувати свої позиції із останнім, щоб запобігти вотуванню певної ініціативи.

Спеціально-дозволений принцип опосередковано закріплено і у ст. 3 КУ де людина проголошена найвищою соціальною цінністю, а її права визначають спрямованість та зміст діяльності держави як правової форми організації суспільства та народу. Зазначений принцип є відтворенням системи цінностей, що здобули і міжнародне визнання. І демократичні держави використовуючи правові норми мають забезпечити узгодження інтересів і людини та суспільства загалом. Більше того, як наголошує академік НАПрН Р.Стефанчук, наголошує, що права людини є безпосередньо діючим правом, і вони є мають пряму дію. Тому людина та її права визначаються найвищою цінністю, а принцип поваги до її прав задекларований в багатьох правових актах [243, с.96].

На основі аналізу особливостей регулювання маємо підставу навести деякі висновки щодо спеціально-дозвільного принципу:

- по-перше, він закріплений у низці конституційних норм;
- по- друге, його конституційне закріплення є незавершеним та суперечливим;
- по- третє, потребують модернізації , а точніше редакційних змін деякі норми КУ;

- по-четверте, цей принцип нолрмативно має забезпечити законність, яка базується на визнанні і беззастережному прийнятті найвищої цінності людини, а

також застерегти її від свавілля як інститутів влади та її посадовців. Тобто закон не має не має суперечити принципу правовладдя;

по-шосте, практицизм зазначеного принципу відображає належність влади народу, та є базою для стабільності, єдності всієї системи влади в країні, його конституційні основи закріплено в КУ.

А найголовніше, як вважає О.Платоненко, що «...забезпечення дії загальнодозвольного та спеціально-дозволеного типу регулювання правових відносин здійснюється через запровадження правових заборон, адже встановлення прав, обов'язків, меж (у яких той чи інший суб'єкт має здійснювати діяльність) є не чим іншим, як правова заборона» [196.с.28].

Наступною за визначеним порядком є класифікація за функціональним призначенням, оскільки у процесі аналізу переходу правових заборон у норми, що забороняють можна дійти висновку, що таким механізмом переходу є саме їх функціональне призначення. За цією ознакою можна провести класифікацію розуміння правових заборон у широкому та вузькому значеннях, а саме визначаючи їх імпліцитними та експліцитними. Саме така класифікація має дозволити кінцево розглянути та вивести поняття правової заборони, а також її соціального, правового та функціонального призначення.

Імпліцитна заборона – це у широкому розумінні така, що виконує превентивну функцію. Але вона не є основою метою правової норми, а виступає лише як додаткова функція правовстановлювальних та зобов'язувальних норм. Як приклад – норми Конституції України, а саме:

1) ст. 32 ч. 3 зазначає, заборону щодо втручання в особисте, сімейне життя, окрім випадків, які передбачені КУ, при цьому кожному гарантується судовий захист щодо права на: спростування недостовірної інформації як про себе так і членів своєї родини; відшкодування як моральної так і матеріальної шкоди, яка завдана (збиранням, зберіганням, використанням чи поширенням) неправдивої інформації;

2) ст. 56 КУ – особа наділена правом вимагати (матеріального, морального) відшкодування за рахунок інституційних органів влади, яка завдана незаконними рішеннями чи бездіяльністю останніх, їхніх посадових осіб при здійсненні ними своїх функціональних повноважень.

У цих статтях містяться наступні формулювання: має право на відшкодування, має право на спростування. Саме вони вказують на наявність імпліцитної заборони, бо ці формулювання покликані здійснити превентивну функцію захисту, якою слід донести до всіх суб'єктів правовідносин інформацію про те, що за вчинення тих чи інших дій, або бездіяльності неминуче наступить відповідальність.

Ще одним прикладом імпліцитної заборони із додатковим галузевим закріпленням є положення ст.51 ч.2 КУ, де передбачено, що на батьків покладено обов'язок щодо утримання до повноліття своїх дітей [136].

Санкції та умови їхнього застосування до зазначеної конституційної норми передбачені у Сімейному Кодексі України. Наприклад, у ст. 106: батьки можуть бути позбавлені своїх прав у випадку (не забрали дитину з пологового будинку без поважних причин протягом 6 місяців і не виявляють батьківського піклування; ухиляються від виховання дитини; жорстко поводяться з дитиною; є хронічними наркоманами або алкоголіками; схильні до експлуатації, примушують дитину до бродяжництва та жебракування; мають судимість за умисне кримінальне правопорушення щодо дитини [227].

Певний теоретичний та практичний інтерес викликає конституційна норма, яка полягає у тому, що несе у собі дві заборони одразу. Так, в Основному Законі держави зазначено, що на кожного покладено обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, які визначені законом [136]. Подвійність встановлення заборон полягає у тому, що ця стаття, по-перше, не допускає державі та відповідним на це органам безпідставно стягувати податки та збори, а по-друге – забороняє індивідам порушувати порядок сплат, який передбачений чинним законодавством, або взагалі ухилятися від сплат.

До норми, що несе подвійність правової заборони, але вже з іншою формулою можна віднести і конституційну норму ст 68 КУ, де чітко зазначається, що на кожного покладено обов'язок неухильного додержання Основного Закону та законів України, та не посягати на визначені права інших людей. Подвійність встановлення заборон у цій статті полягає у тому, що заборона поширюється незалежно від суб'єктів застосування, тобто встановлено, що права та свободи, Конституція та закони перебувають під охороною держави, але водночас і держава як суб'єкт правовідносин теж зобов'язана дотримуватися їх (зобов'язань). Права людини є основою, а не результатом права країни, наголошує Том Бінгем, як творець доктрини «Правовладдя».

На основі прикладів імпліцитних заборон, зауважуємо, що провідну роль превентивна функція виконує лише тоді, коли імпліцитна норма перетворюється у самостійний вид заборонної правової норми, а отже, перетворюється на експліцитну заборону. Такі заборонні норми запроваджені у ст 126 ПКУ, яка встановлює: платник податків притягується до відповідальності (штраф), якщо не сплачує узгоджену суму грошового зобов'язання у відведений строк, аналогічною, по суті, ст. 1201, яка передбачає: у випадку несвоєчасного подання звіту платником податків щодо контрольованих операцій та документації з ціноутворення (або несвоєчасне декларування таких операцій у поданому звіті) відповідно до вимог цього Кодексу тягне за собою накладення штрафу [199].

Прикладом експліцитної правової заборони у Конституції України є положення ч. 3 ст. 62, яка встановлює: докази, які отримані незаконним шляхом, або на припущеннях не є ґрунтовним обвинуваченням. Тому усі сумніви щодо довединості вини особи тлумачаться на її користь. Ця позиція отримала своє закріплення і у Кримінально-процесуальному кодексі України, а сам ст. 17 ч.3 (так званій презумпції невинуватості) записано: обвинувачення, підозра не можуть ґрунтуватися на доказах, які отримані незаконним шляхом [147]. Отже, такі норми є самостійними заборонними нормами, оскільки забороні відводиться основна роль.

Ще одним із видів класифікацій правових заборон є їхній розподіл за характером та обсягом інформації. Таку класифікацію диференціюємо у двох великих групах. До першої – необхідно віднести правові норми, які несуть у собі інформацію про недозволену поведінку (група інформативна), а до другої – включаються заборони, які мають чітку заборону вчинення тих або інших дій, чи бездіяльності (група елементарних правових заборон). До першої можна віднести приклади імпліцитних та експліцитних заборон. А елементарні правові заборони в основному стосуються кримінального права та стосуються санкцій за конкретні кримінально карні дії, такі як убивство; нанесення тілесних ушкоджень; грабіж; крадіжка; розбій; жебрацтво і т. ін.

Особливість їх полягає у тому, що вони не містять формулювання «забороняється», але це впливає із тексту самої статті. Їх можна переформулювати та отримати чітку заборонну формулу (наприклад «забороняється вбивати», «забороняється вчиняти розбій», «забороняється викрадати людей», «забороняється вчиняти дії, що містять ознаки державної зради» і т.п.). Відсутність таких формулювань містить психологічне підґрунтя, оскільки громадянське суспільство у правовій державі і так розуміє свої права та не розцінює кримінально карні діяння як обмеження прав та свобод, а навпаки, як гарантію їх реалізації. Саме тому використання формулювання «заборонено» найкраще застосовувати до тих норм, які потребують додаткового пояснення або спеціальних норм. Як приклад – ч. 6 ст. 40 КЦЗУ де зазначено: забороняється допуск до роботи осіб, які не пройшли інструктаж, навчання і перевірку знань з питань цивільного захисту, зокрема з пожежної безпеки [126]. Або положення ч. 6 ст. 51 закону щодо охорони навколишнього природного середовища, де зазначена заборона введення в дію (споруд, підприємств, об'єктів) на яких в повному обсязі не дотримано екологічних вимог, передбачених у проектах на будівництво [78].

Наступним видом класифікації правових заборон є їхній поділ за юридичною силою. Отже, правові заборони поділяються на встановлені законами та підзаконними актами. І за суб'єктним складом: адресовані державним

організаціям та громадським організаціям, посадовим особам та громадянам. За територіальною ознакою: загальні (всереджавні, які поширюються на всю територію країни), місцеві (або локальні). За часом дії: постійні та тимчасові. За характером політичної та соціальної складової: звичайні та надзвичайні.

В останньому випадку під соціальною та політичною ситуацією розуміється такий стан суспільного та державного життя, включаючи стан на міждержавному рівні, внутрішньо державному та стан в окремих регіонах, які характеризуються або звичайними, або незвичайними, тобто такими, які виходять за рамки нормального, умовами життя. Під надзвичайними або не звичайними умовами життя потрактовані такі події, як природні або техногенні катастрофи, збройні конфлікти, стихійні лиха та інші, через які порушується звичайний ритм життя, життєдіяльність держави та суспільства загалом, та які потребують негайного правового регулювання.

Ось уже десять років наша держава існує й функціонує в умовах надзвичайних випробувань. Анексія Криму, проведення антитерористичної операції, яка згодом перейшла у формат операції об'єднаних сил (ООС), створення так званих «ДНР» і «ЛНР», проведення виборів й референдумів на тимчасово окупованих територіях, кількарічні безрезультатні мінські домовленості, і 24 лютого 2022 р. заява кремлівського диктатора про проведення т.зв. «спеціальної воєнної операції», а фактично сподівання на «бліц-кріг» (недолугі рашистські стратеги розраховували протягом кількох тижнів знищити суверенну державу), натомість масштабне вторгнення зустріло належний опір і стало кривавою бійнею, в якій держава-агресор не зважає на жодні правила ведення війни, а застосовує методи і засоби тероризму.

У таких українських реаліях ухвалено низку нормативно-правових актів, що містять у собі правові заборони. Ці документи можна віднести до групи надзвичайних заборон. Це – Закон України «Про санкції» [79]; Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [91]; Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» [89], а також указ Президента № 64/2022 щодо забезпечення

фундаментальних прав громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території нашої країни; Указ Президента (який ввів у дію рішення РНБ щодо застосування персональних економічних та обмежувальних санкцій (заходів) [262].

Безумовно, ці та ще значна кількість інших нормативно-правових актів є необхідним реагуванням легітимних представницьких органів держави реалії й виклики сьогодення. Вони через закріплення основних принципів, а також через введення правових заборон забезпечують правовий стан на всій території України. Цю позицію констатує і законодавство:

- застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності держави, протидії тероризму, відновлення порушених природних прав, свобод громадян України;

- з боку нашої держави можуть застосовуватися санкції відносно (іноземних держав, юридичних осіб, осіб без громадянства, а також тих хто вчиняє терористичну діяльність;

- санкції можуть запроваджуватися й до інших заходів щодо захисту національних інтересів (припинення громадянства, статус біженців, внутрішньо переміщених осіб тощо) [79].

Доцільно навести приклади формулювань правових заборон. Так, ст. 4 закону про санкції вказує на перелік видів санкцій і встановлює такі види правових заборон та обмежень: заборона користування радіочастотним ресурсом України; обмеження щодо зупинення або припинення та використання телекомунаційних мереж; припинення виконання (фінансових, економічних) зобов'язань; зупинення або аналювання ліцензій, спеціальних дозволів щодо користування надрами; часткове або повне обмеження щодо припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України; обмеження щодо прав особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном; позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення [79].

Теоретична цінність наведених прикладів полягає у тому, що вони дозволяють нам розширити спектр формулювань правових заборон. Як вже

зауважено правові заборони виникають також із встановлення прав. Тому є приклади формулювання правових та політичних реакцій держави на загрози, що виникають. РНБО, чітко розуміючи загрози суверенітету України діями РФ визнала що це призвело до складної політичної, економічної та суспільної ситуації, які виникли з боку держава агресора, при цьому взявши до уваги нормативні акти договорів у зв'язку з чим було прийнято невідкладно:

а) ухвалити рішення щодо врегулювання порядку функціонування міжвідомчого координаційного органу з метою узагальнення правової позиції держави з питань консолідованої претензії нашої держави до РФ відносно правової відповідальності за збройну агресію проти суверенної України;

б) забезпечити аналіз та оцінки впливу на довкілля, за фактом забруднення навколишнього природного середовища на півночі тимчасово окупованої території АРК і відповідно порушення екологічних прав громадян та звернутися до міжнародних судів щодо відшкодування заподіяної шкоди у порядку, передбаченому законом [262].

Із цього прикладу видно, що державна влада України об'єктивно оцінює реальність та завдяки прийняттям додаткового законодавства, забезпечує захист основоположних прав громадян України загалом.

До гарантій, що стосуються суб'єктності нашої країни, варто згадати про так званий Будапештський документ, де низка країн (і РФ), надали гарантії щодо її суверенності та забезпечення територіальної цілісності України, її кордонів; як і те, що всі сторони підписанти взяли на себе зобов'язання не використовувати силу проти незалежної України, на підставі Статуту ООН [170].

Ми, та весь світ, а також країни суб'єкти є свідками невиконання зазначеного нормативного договору, що спричинило низку інших заборонно-обмежувальних зособів відносно країни, яка не дотримується наданих нею гарантій. Таке ставлення викликало чимало обґрунтованих заяв та звернень як представників громадянського суспільства, так і урядовців регіональних органів самоврядування. З-поміж численних фактів наведемо звернення депутатів обласної ради м. Тернополя

до Президента про те, що потрібне адекватне реагування на зневажливе ставлення вищого керівництва РФ до міжнародних договорів і на диктат законодавчій владі Української Держави своїх вимог як щодо зовнішньої так і внутрішньої політики [26].

Цей факт компетентні державні органи залишили поза своєю увагою, що їй отримало належну об'єктивну оцінку науковця О.Платоненка [198]. Здійснивши аналіз загальнодозвільного та загальнозаборонного типу правового регулювання, дослідник обґрунтував доцільність віднесення до розглядуваного класифікаційного виду двох документів, адресованих вищим органам влади у лютому 2014 р.. У резолюції Європарламенту щодо ситуації в Україні був заклик до владних інститутів України щодо поваги фундаментальних прав людини та вжиття заходів для припинення безкарності і звернення до міжнародних інституцій покарання авторів насильства [219]. Невдовзі Рада ЄС надіслала керівництву Української держави обидва ці акти, які містять низку обмежувальних, заборонних та гарантійних норм, що на думку О.Платоненка, певною мірою мало б вплинути на керівництво держави, яка б припинила насильницькі дії [196, с.28].

Ще один акт (його теж можна віднести до надзвичайних правових заборон, які застосовуються на міжнародній арені), що на сьогодні являє собою своєрідну збірку заборонних норм, які використовуються з метою належного регулювання правовідносин, маємо на увазі боротьбу із російським впливом у Європі та Євразії від 2017 р. (CRIIEEA) [80]. Він передбачає ряд норм, що використовують широкий спектр заборон як новаторський метод правового регулювання, що фактично стосуються усіх сфер (економічної, політичної, військової, персональної) функціональності держави. Щоб запровадити його у законодавчу сферу необхідно впровадити зміни в директивах та наказах, що матимуть відповідну правову вагу та вже та лише тоді ефективне застосування заборонно-обмежувальних методів зможуть регулювати відносини на міжнародній арені. До прикладу останні нормативні укази Президента США.

При класифікації правових заборон враховано поділ правових заборон на загальні та конкретизовані. Суть такого поділу полягає у тому, що закріплена норма конкретизується у наступному спеціальному нормативно-правовому акті. Йдеться про положення Конституції, які передбачають закріплення того чи іншого права, порушення якого конкретизується у ККУ. Як приклад – ст. 27 Основного Закону закріплює (право на життя як невід’ємне право; захищати життя людини – обов’язок держави [136]. Саме спеціально у ст. 115 ККУ, у якій передбачено умови, вид та обсяг покарання, за вчинення убивства, тобто умисного протиправного заподіяння смерті іншій людині [146].

Отже, основним документом, що закріплює права, свободи та обов’язки людини і громадянина, а відтак встановлює основні правові заборони, є Конституція України. Всі інші закони та кодекси є уточненням цих заборон та існують задля розширення об’єкту розуміння тієї чи іншої правової заборони. Як вже зауважено, «правові заборони відіграють інтеграційну роль щодо конкретних приписів, що охороняються кримінальним правом» [115, с.47].

Це не означає, що основну роль у конституційному праві відіграють заборони. Таким чином підкреслюється, що правові заборони є новаторським методом регулювання правовідносин, їх вдале поєднання із дозволами та іншими методами регулювання дозволяє ефективно розвиватися як державі, так і суспільству, водночас підтримуючи статус правової держави. Щодо поєднання конституційних та кримінальних норм, то цитовані автори зазначають, що «дані галузі розрізняються передусім за їх соціальним значенням, якщо в основі конституційного права головне – позитивне регулювання соціально-політичних правовідносин, то кримінальне право покликане охороняти ці відносини від правопорушень та кримінально карних діянь» [115, с.48]. Тобто конституційні норми врегульовуються кримінальними нормами із відповідним застосуванням правових заборон та правових обмежень.

Особливістю закріплення основоположних прав, свобод людини, а отже, і закріплення правових заборон у конституційному праві несе у собі лише

закріплення загальних рис, без конкретизації. Це здійснюється саме так, на нашу думку, для того, щоб максимально окреслити кордони використання прав та свобод. І це робиться задля того, щоб спеціальні галузеві акти, виходячи із цих загальних меж, деталізували правовідносини та, додатково встановлюючи уточнюючі межі, закріплювали та гарантували виконання правових норм. До речі, у Конституції України передбачені і конкретні норми, що чітко, без потреби встановлення додаткових меж вказують на заборону вчинення того чи іншого діяння та визначають межі прав. Приклад – Основний Закон у ст 37 заборонено утворення політичних партій та ГО у програмних документах яких метою є ліквідація незалежності, порушення суверенітету, територіальної цілісності держави, захоплення влади, пропаганда війни, насильства, розпалювання расової, релігійної міжетнічної ворожнечі, а також посягання на природні права, свободи людини. Або ч.3 ст.43 Конституції України: використання примусової праці забороняється; а також ч.6 ст.17, - заборона створення або дія будь-яких збройних формувань на території України [136].

Аналогічні за своїм змістом норми закріплені та дублюються в галузі кримінального права. Як бачимо норми додають певних уточнень, а основне – несуть у собі санкційну частину. Саме відсутність санкційної частини у конституційних нормах є особливістю їх формулювання. Отже, Конституція України як нормативно-правовий акт покликана лише закріпити права, окресливши при тому основні межі їхнього застосування.

Однак, як зазначає професорка С. Бобровник, «конституційні норми теж мають свою санкційну частину, яка виражається в особливій формі. Як виявляється, державно-правові заборонні санкції виражаються перш за все у політично- негативній оцінці правопорушника, тому на перший план висувається політичний осуд, а не обмеження особистого характеру, як у кримінальному покаранні» [18, с.99].

Приклад такого випадку зазначений у п. 15 ст. 106 Конституції України щодо повноважень Президента України. Отже, Президент має право: зупинити правові

акти КМУ якщо вони не відповідають Основному Закону і з одночасним зверненням до КСУ щодо їхньої конституційності [136]. Вжите формулювання «зупинення дії» і є певним політичним осудом, оскільки вказує що ці правові акти містять норми, які частково або повністю не відповідають Конституції України. Як висновок, конституційні заборонні правові норми, не залежно від їхнього складу, є дуже важливим елементом правового регулювання відносин, який визначає основний правовий вектор держави та діяльності громадянського суспільства.

Не менш важливими є і галузеві правові заборонні норми. Наприклад, цивільно-правові заборонні норми регулюють правові відносини, щодо майнових та пов'язаних із ними немайнових інтересів і спорів фізичних та юридичних осіб. Основним документом, що передбачає та встановлює основні норми регулювання, зокрема заборонні. Наприклад, норма ст. 278 ЦКУ містить пряму заборонну норму: суд забороняє розповсюдження інформації щодо особистого немайнового права, яке може бути порушене у (книзі, газеті, кінофільмі, теле-радіопередачі). Суд у такому випадку може (заборонити випуск ЗМІ, або вилучити, знищити тираж газети, книги) [273].

До цивільно-правової галузі, на наш погляд, варто включити і господарські відносини, оскільки вони за фактом впливають з цивільних, тільки із особливим ухилом щодо підприємницької діяльності. Тому прикладом можуть бути статті ГКУ, які також містять заборонні норми, тим самим регулюють суспільні відносини щодо створення та діяльності юридичних осіб [45].

Підкреслимо, що кримінально-правові заборони, як вже зазначалося при розгляді конституційних норм, є показником конституційного правопорядку та гарантом захисту прав людини і громадянина. Тоталітаризм, як відомо, заперечував політичний і ідеологічний плюралізм, обмежував і здійснював тиск на права громадян, підпорядковуючи їх державним, суспільним, колективним інтересам. Тому то, повалення тоталітарної системи (пострадянського соціокультурного простору) перш за все пов'язано з конституційно-правовим закріпленням пріоритету прав людини, разом з правовими цінностями, радикальним

реформуванням державно-правових механізмів, щодо забезпечення гідних умов життя, утворення нових інститутів, спрямованих на контроль і реальне дотримання прав людини і їх захист (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та ін.). Особливу місію у захисті основоположних прав і свобод громадянина у посттоталітарних державах покликані відіграти конституційні суди.

Характеризуючи сучасні фактори нормотворення у сфері кримінального права, В. Кузнецов пише: «Кримінально-правові норми мають суттєвий вплив на становище особистості у суспільстві, забезпечуючи їй можливість користуватися усіма матеріальними та духовними цінностями, які надані індивідам. Особливістю кримінально-правових заборон є те, що вони є засобом примусу, що застосовується державою, це застосуванням кримінальних покарань» [149, с.38].

До окремих галузевих правових заборон також можна віднести заборони у галузі фінансів та податків, сімейного права та ін., але ми не розглядаємо їх окремо, бо переважно за своєю суттю вони аналогічні тим, про які йшлося вище.

Якщо аналізувати державно-правові заборони з позиції імперативності, то можна дійти висновку, що за рівнем імперативності такі норми теж відрізняються, оскільки різні імперативні правові заборони мають різну силу. Тому доцільніше їх поділити на дві категорії, а саме: на абсолютні та на відносні (або умовні).

До абсолютних можна віднести норми, що містять у собі конкретну заборону на вчинення певного діяння, тобто вони мають ознаки категоричності, що проявляється у безальтернативності. Як приклад – та сама ст.115 ККУ містить жорстку санкцію у вигляді позбавлення волі на досить тривалий термін або довічно. Слід зауважити, що найвище покарання не означає абсолютності правової заборони, оскільки є умови, за яких позбавлення життя є правомірним. До речі, абсолютні заборони є у всіх галузях права, і це не означає, що порушення абсолютної заборони санкціонується лише вищим покаранням.

Є приклади у сфері кримінального права, коли визнаються дії, за яких убивство є правовим засобом. Як приклад: поняття необхідної оборони. Право на оборону визнано Основним законом одним із фундаментальних прав людини.

Положення ст. 36 ККУ є розвитком та конкретизацією конституційних приписів. Право на необхідну оборону є абсолютним: кожна особа має право вжити заходів оборони від суспільно небезпечних посягань незалежно від того, чи має вона можливість уникнути посягання (втекти, забарикадувати двері тощо) або звернутися за допомогою до представників влади чи інших осіб.

Дії вчинені у стані необхідної оборони, якщо при цьому не було перевищено її меж, вважаються правомірними і не можуть бути підставою для притягнення особи не тільки до кримінальної відповідальності, а й до цивільно-правової чи будь-якої іншої відповідальності.

Право на необхідну оборону виникає лише за певних умов, визначених законом. Відповідно до ст. 36 ці умови полягають у такому:

1. оборона визнається необхідною лише у випадку, якщо дії, що становлять її зміст, вчинено з метою захисту охоронюваних законом (прав та інтересів особи, яка захищається; суспільних інтересів; прав та інтересів іншої особи (фізичної чи юридичної); інтересів держави;

2. оборона може здійснюватися лише від суспільно небезпечного посягання, тобто діяння, ознаки якого передбачені ККУ. Суспільно небезпечне посягання може бути не тільки нападом, а й іншою кримінально караною дією (крадіжкою, зґвалтуванням тощо);

3. за загальним правилом необхідна оборона має бути своєчасною. Вона можлива від наявного посягання, тобто такого, яке вже почалося і ще не закінчилось. Є відповідні роз'яснення ПВС «стан необхідної оборони виникає не лише в момент суспільно-небезпечного посягання, а й за наявності реальності загрози заподіяння шкоди тому, хто обороняється. Отже, оборона можлива і до початку фізичних дій посягаючого з моменту, коли виникла реальна загроза посягання. Оборона проти явно закінченого посягання є неправомірною;

4. посягання має бути реальним, а не існувати лише в уяві того, хто захищається. Як правило, заподіяння шкоди в процесі «захисту» від уявного нападу підлягає кримінально-правовій позиції на загальних підставах;

5. шкода при необхідній обороні може бути заподіяна тільки тому, хто посягає;

6. при необхідній обороні допускається заподіяння лише такої шкоди, яка є необхідною і достатньою в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

4. Правила про необхідну оборону поширюються не тільки на звичайних громадян, але й на працівників правоохоронних органів.

5. Ч. 4 ст. 36 встановлює, що особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликано суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту [146].

6. Відповідно до ч. 5 ст. 36 необхідною обороною визнається і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної (будь-якою зброєю) особи, або групи осіб.

Останній пункт є найцікавіший, оскільки законодавець вказує чіткі умови, за настання яких особа має право без зважання на всі інші обставини правомірно позбавити особу або осіб життя [146].

Такими умовами є:

1) напад групи осіб, які відповідно до кримінального законодавства визначаються, як більше двох осіб;

2) вторгнення у житло або у інше приміщення.

Отже, із цього прикладу робимо резюме, що вбивство не є абсолютною заборонаю, а скоріш за все відносною (умовною), бо існують умови, за якими вбивство перебуває у правовому полі. Хоча, якщо розглядати тільки статтю щодо умисного позбавлення волі, то вона, по суті, є абсолютно заборонною, а стаття про необхідну оборону, є прикладом відносної, умовної правової заборони. Абсолютна правова заборонна норма не має альтернативності застосування, на відміну від

відносної, або краще її називати умовної, адже саме умови і вказують на її відносний характер застосування.

На підтвердження правомірної аргументації такої класифікації зішлемося на авторитетну думку професора Д. Лук'янця, який характеризує цю групу заборон наступним чином: «Абсолютні заборони встановлені щодо протиправних діянь. Ці заборони, як правило, містяться у диспозиціях правових норм, що передбачають юридичну відповідальність за їх недотримання. Вони повністю забороняють певну поведінку і виключають можливість визнання такої поведінки відповідним вимогам законодавства. Однак існує якась група дій, які можна назвати умовно забороненими. При дотриманні певних умов такі дії визнаються відповідними вимогам закону, а їх вчинення не спонукає до превентивних заходів. У цих випадках заборона носить відносний характер. Слід визнати, що спрямованість на відповідні дії пов'язано з реальною небезпекою не тільки для життя громадян, а й посяганням на національну безпеку тощо. Уподібних випадках неузгодженості між суспільною потребою і ризиком виникнення неприйнятних наслідків, як правило, породжує необхідність встановлення відносних заборон, які допускають існування винятків із забороненого. Таким чином, поява таких заборон зумовлює створення механізму, що уможливорює право на такі дії, відносно яких діє заборона» [162, с.289-290].

Останнім видом класифікації схожим за суттю до поділу правових норм на абсолютні та відносні, але який може мати своє окреме місце у теорії класифікацій правових заборон, є поділ заборонних норм за вмістом основних та неосновних положень (поділ структури самої норми). Тобто, це випадки, коли диспозиція статті складається із певної заборони, та випадки, коли така заборона скасовується і встановлюються умови, при дотриманні яких заборона переходить у дозвіл. Прикладом такої норми може бути ст. 30 Конституції України, яка закріплює гарантування недоторканності житла кожному громадянину, і передбачає заборону проникнення до житла, чи до іншої власності, заборона проведення в них обшуку чи огляду, правда дозволяється це зробити за рішенням суду, дозволяється

також у невідкладних випадках (рятування життя людей, майна, переслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, та інші випадки встановлені законом [136].

Одна частина статті містить чітку заборону щодо проникнення до житла особи (приклад основної, заборонної норми), а вже умови щодо правового проникнення у житло, таких як вмотивоване рішення суду або рятування життя, є прикладом відносної, дозволеної заборонної норми.

Окрім розглянутих видів класифікації та поділів правових заборон у фаховій літературі наводяться приклади та короткі характеристики інших позицій, частково деякі з них ми брали до уваги. Безумовно, кожна позиція становить цінність для теоретичного та практичного дослідження, хоча перелік підстав та особливостей, згідно з якими можна проводити ту чи іншу класифікацію, є невичерпним. Так, наприклад науковці О. Дудоров, Р. Мовчан, автори наведених за порушеною проблематикою публікацій (йдеться про сучасний стан та перспективи запровадження кримінально-правових заборон щодо контрбанди деревини) вважають, що їх можливо класифікувати на умовні та безумовні. За ступенем відображення реальності їх варто поділити на реальні, тобто, які є відображенням наявних суспільних відносин, та на фіктивні, які є сумнівними щодо реального відображення суспільних відносин (така типологізація може бути використана не тільки до кримінально-правових заборон [64, с.143].

Натомість податково-правові заборони типологізуються за суб'єктами, яким вони адресовані: заборони, що звернені до публічних установ та їхніх посадових осіб; заборони, які покликані вести боротьбу з неплатниками податків; заборони, які спонукають щодо належного виконання податкового обов'язку [204, с.15-18].

Загалом же заборони за суб'єктами поділяють на ті, що мають відношення до фізичних осіб (громадяни, іноземці, особи без громадянства, особи з подвійним громадянством, особи з множинним громадянством), та юридичних осіб (соціальні об'єднання та інститути, органи державної влади, держава, соціальні інститути, територіальна громада, автономні та федеративні утворення).

За часом існування виокремлюють такі заборони як: постійні і тимчасові. У нормативних приписах ми знаходимо постійні заборони, а тимчасові заборони є характерними для правозастосовних приписів.

За функціональним призначенням правового регулювання правові заборони поділяються на такі, що гарантують та ті, що обмежують.

Залежно від наявності або відсутності життєвих обставин виокремлюють такі заборони як соціально-економічні, політичні та особистісні.

Окрім того, заборони за суб'єктами в залежності від кого походять поділяються на вихідні заборони від правотворчих і правозастосовних органів та вихідні від судових органів.

Аналізуючи останні публікації, ми зустрічали поділ правових заборон на ті, які містяться в імперативних нормах, а також на такі, які містяться у диспозитивних нормах.

Саме такий вище розглянутий поділ, запропонував І. Ромащенко, вважаючи подібну класифікацію єдиною правильною та особливо важливою при застосуванні заборон у галузі цивілістики [224, с.145-146].

Сприймати однозначно слушною таку позицію, на наш погляд, надто контроверсійно й передчасно, хоча із певною частиною запропонованих треків варто погодитися. Найраціональніше вважати ці теоретико-практичні обґрунтування правника цивіліста адресовані саме цій галузі права і саме для неї придатними. А у загальнотеоретичному правознавстві їх, як видається, варто розглядати як привід, підставу для ґрунтовної наукової дискусії. З цією метою цитуємо монографію шановного автора.

Висновки до 2 розділу

1. Використання правових заборон та обмежень у сфері впливу на державну владу визнано одним з основних засобів стримування свавілля влади, важливим елементом гарантій дотримання правового балансу державності (забезпечення демократичного устрою держави). Саме вони, як було доведено, стали

універсальним методом обмеження суб'єктивних прав та свобод у формі встановлення меж їхнього використання, водночас визначення саме таких меж, які не дозволяють нікому, навіть державній владі втручатися у процес їхнього виконання та використання. У правовій державі влада організована не тільки так, щоб вона не нівелювала особистість, а й так, щоб окрема особистість та сукупність особистостей, спільнота, народ були не тільки об'єктами, а й одночасно активними суб'єктами цієї влади.

2. Доведено, що правові заборони – це лише засоби, які можливо використовувати у різних цілях задля забезпечення тої чи іншої мети, але при їх використанні необхідно враховувати всі «за» та «проти», щоб вони сприяли досягненню позитивної результативності. Вважається, що правові заборони як інструмент, який зачіпає загальні інтереси суспільства, мали б вводитися в особливому порядку, наприклад, після всенародного референдуму. На сьогодні це пов'язано з особливою ситуацією, адже третій рік сили національної оборони України у широкомасштабній війні героїчно відстоюють незалежність і суверенітет нашої Батьківщини. Всі життєдіяльні та життєзабезпечувальні процеси на підконтрольній державній владі території країни скоординовані і задіяні згідно із вимогами ухвалених ВРУ Законів «Про правовий режим надзвичайного стану» і «Про правовий режим воєнного стану», а також низки указів Президента, нормативно-правових актів РНБО, Кабінету Міністрів України, в яких зазначено запровадження правових обмежень і заборон без чіткого пояснення і поділу цих правових категорій. Саме тому практичний аспект використання цих засобів доводить те, що ці дві юридичні категорії фактично є єдиним цілим, оскільки вони характеризуються схожими цілями, що ставляться перед використанням даних правових методів та фактично досягають одного й того ж результату.

3. Підтверджено, що, аналізуючи типологізацію (класифікацію) правових заборон у теоретичному та практичному аспектах мають різну правову структуру, завдяки якій вони можуть поділятися на групи та мають певні класифікаційні вимоги (подвійне встановлення у правових актах різних галузей права,

функціональність, імперативність, напрям дії, наявність механізмів застосування, структура та зміст заборони, характер та обсяг, суб'єктний склад тощо). Тому, саме аналіз та можливість розмежування правових заборон дозволяє ширше зрозуміти принципи їх встановлення, побудови та застосування.

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора: Кельман Р. (2021б), Кельман Р. (2021в), Кельман Р. (2021г), Кельман Р. (2021д), Кельман Р. (2021є), Кельман Р. (2021з), Кельман Р. (2021и), Кельман Р. (2022а), Кельман Р. (2022б), Кельман Р. (2022в), Кельман Р. (2023а), Кельман Р. (2023б), Кельман Р. (2023в), Кельман Р. (2023д), Кельман Р. (2023е), Кельман Р. (2024а), Кельман Р. (2024б), Кельман Р. (2024в), Кельман Р. (2024д), Кельман Р. (2024е).

РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПРАВОВИХ ЗАБОРОН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВЕРЕГУЛЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Правове регулювання суспільних відносин у контексті правообмежувальних засобів

У загальнотеоретичному правознавстві правове регулювання трактують як певну форму юридичного впливу, що здійснюється державою на суспільні відносини за допомогою наявних правових засобів задля їх упорядкування, закріплення, забезпечення тощо [114, с. 327]. Йдеться про сукупність прийомів і засобів, використовуваних для упорядкування суспільних відносин конкретного виду. Це відбувається за допомогою поєднання дозволів і заборон, за визначеним територіальним статусом правотворчого суб'єкта, за обсягом суспільних відносин.

Учений І. Сирота переконаний у тому, що процеси регулятивного спрямування дієво застосовуються у новітньому правовому просторі й відтак закономірно, що вони охарактеризовані через певні категорії, які безпосередньо пов'язані з процесом регулювання, мають системні властивості і створюють понятійний ряд правового регулювання. У зазначених системах поміж її елементами відбуваються еволюційні зрушення. Адже, на думку науковця, демократична система має сприймати інформацію ззовні й застосувати її задля модернізації, а саме для переходу на наступний, якісніший етап, водночас на кожному етапі ключові завдання полягають у збереженні рівноваги, стійкості, єдності з метою підтримання ідентичності, щоденної модернізації своїх складових. Наведені завдання, на переконання І. Сироти, можна виконати за умови, що зовнішнє регулювання має бути єдиним процесом, який є фазою функціонування і впорядкування зазначеної системи [226, с. 23].

Зважаючи на необхідність більш адекватного розуміння поняття «регулювання», підкреслимо, що саме наукові категорії – мірило світоглядності

правової науки, адже вони дають змогу ґрунтовніше проаналізувати різні складові об'єктів, що досліджуються, а також процесів та явищ, найперше щодо явищ правової реальності, адже вони повинні бути і зрозумілими, і конструктивними, мають містити притаманні саме для них ознаки. Водночас розгляд наукових джерел, присвячених цій темі, дає підстави указати суть головних понять, які стосуються зокрема розкриття терміна «регулювання». З огляду на це, варто з'ясувати значення таких понять, як саморегулювання, індивідуальне регулювання, нормативне регулювання, правове регулювання. Наукове дослідження вказаних правових категорій аргументуватиме на користь визначення їх у системі інших наукових категорій. Розглянута проблематика має важливу і практичну, і теоретичну цінність саме у правотворчих та державотворчих процесах, найперше в умовах воєнного стану.

Стосовно визначення терміна «регулювання», то зазначимо, що у юридичних словниках його по-різному тлумачать, приміром: щось робити задля отримання певних показників; встановлювати правильну і надзвичайно важливу для роботи взаємодію різних частин апарату, пристрою, механізму; підкорятися певному порядку, правилу [228, с. 480]. Вчені наголошують, що людина повинна відповідно поводитися, якщо вона хоче проживати разом з іншими людьми. Водночас на особистість впливають й інші обставини та чинники. Відтак науковці вважають, що цей процес – безпосередній, цілеспрямований впливу на поведінку людини – він вирізняє поняття «соціальне регулювання» [77, с. 80].

Певною мірою спрощене тлумачення подано у юридичному словнику, який видано понад 50 років тому. Слід підкреслити, що упорядниками й редакторами цього словника були «корифеї» українсько-радянської юридичної науки (Б. Бабій, В. Корецький, В. Цветков). Дефініція відрізняється своєю академічною стислістю й у ній зазначено, що правове регулювання – це регулювання суспільних відносин, що виконується за допомогою права та сукупності правових засобів [297, с. 589].

Слово «регулювання» походить із латинської мови, буквально означає правило, тобто увідповіднення чогось із чимось. У спілкуванні регулювати означає

впливати, певною мірою визначати поведінку індивідів, а відтак і їхніх осередків, водночас спрямовуючи вплив на розвиток й дієве функціонування, а також впорядковуючи чи з'ясовуючи перспективи подальшого буття. Цю ж думку поділяють й автори підручника, які підкреслюють, що поняття «регулювати» окреслює кордони, визначає поведінку людей у суспільних відносинах, належний порядок і впорядкованість, стабільність й найперше встановлює напрями прогнозованого розвитку [75, с. 160].

Хоч назвою цього підрозділу спрямовано нашу дослідну увагу на з'ясування функціонально-прагматичного призначення правових обмежень, що тематично обумовлено метою дослідження, у цьому контексті, на наш погляд, варто докладніше й ґрунтовніше зосередитися на правореґуювальних процесах, до теоретичного пояснення яких безумовно причетні обмежувально-регулятивні заходи. До такого звернення спонукає розгляд наукових джерел, відтак цим підтверджується певна зацікавленість наукового середовища у дискусійному обговоренні проблематики, пов'язаної із терміном «регулювання» та його варіантних словосполучень. Деякі з науковці відносять його до феномена «право», який вважають певною системою правових норм, а також відносять його і до інших правових явищ, приміром, актів реалізації норм права, правовідносин.

З огляду на це виникає питання: чому науковці мають такі погляди і не вважають регулювання суспільних відносин впливовим процесом нормування з боку владних інститутів (держав, законодавців). Вони вважають, що позаяк категорію «регулювання» в жодному разі не можна порівнювати з примусом, а також жорстким та владним приписом, то правову норму визначає модель відносин, і відтак закономірно, що у ній потреби та суспільні інтереси мають певним чином співвідноситись з інтересами кожного члена суспільства. Це пояснюється тим, право є багатоаспектним явище, послуговується різноманітним інструментарієм задля впливу на поведінку людей, а в ньому – зокрема надання пільг, заохочення, стимулювання [248, с. 9–12].

Цілком слушно Т. Тарахонич, визначаючи співвідношення понять, віддаючи належне сучасним можливостям професійної правотворчості, вказує на потребу використання обмежувальних засобів у формуванні поняття «правове регулювання» [248, с. 11]. Поділяючи наведену думку, визнаємо, що пізнання категорії «регулювання» є процесом, який вимагає усвідомлення його сутності. Звісно, тут варто враховувати аспекти розуміння сутності регулювання, а саме: звичаї, традиції, менталітет спільнот, народу, які логічно окреслюють межі правового усвідомлення предмета аналізу. Характеризуючи сутність процесу регулювання, беруться до уваги правові традиції державності і використовуються вже наявні знання, які стосуються предмета дослідження.

В процесі пошуку відповідного дефініювання аналізованого поняття є потреба звернутися до деяких концептуальних положень загальної теорії права, зокрема такого, що стосується співвідношення термінів «правовий вплив» і «правове регулювання». Правовий вплив – дещо ширше поняття, адже воно охоплює і нормативний, і організаційний вплив, що здійснюють на суспільні відносини. Завдяки своєму існуванню право безпосередньо впливає й на поведінку людей, воно має юридичний вплив виховного, інформаційного характеру тощо (крім регулятивного). Право, будучи культурною та інформаційною цінністю, впливає на діяльність людей, вводить її до цивілізованих суспільних відносин. З огляду на це, правовий вплив є не лише суто нормативним (регулятивним), а й психологічним, ідеологічним впливом передусім на дії, почуття, розуміння людей (ціннісний орієнтаційний та інформаційний вплив права) [194, с. 16]. Цю тезу О. Платоненка, деякою мірою уточнюючи, транслює на інший об'єкт академік П. Рабінович, визначаючи правове регулювання, як діяльність, що провадиться державно-владними інститутами за допомогою юридичних засобів впливу на суспільні відносини задля їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [212, с. 104].

Учений вважав, що це є процесом, який передбачає різні засоби регулювання, послуговуючись інститутами, які наділені специфічними повноваженнями задля

регулювання відносин між різними суб'єктами. До окресленої структури предмет регулювання (суспільні відносини) відносить мету, завдання і результат, які мають потребу в регулюванні та на які направлені дії суб'єктів регулятивного впливу та юридичні факти, що й зумовлюють процес регулювання [212, с. 132].

Аналізуючи теоретико-правову модель механізму правового регулювання, О. Куракін вказав, що предмет правового регулювання є не лише фактичними суспільними відносинами, а й відповідним правопорядком, який встановлюють у певній сфері об'єкта правової регуляції [153, с. 165]. А в авторефераті докторської дисертації цей учений зазначив, що предмет є тим, що регулює право, а саме певними видами суспільних відносин, які є складною категорією. На думку О. Куракіна, прихильники такого підходу зауважують на структурі саме предмета правового регулювання. Відповідні суб'єкти (індивідуальні й колективні); поведінка, об'єкти (явища, предмети), вчинки, дії; соціальні факти (обставини, події) належать до структури предмета правового регулювання [152, с. 20].

У такому дискурсі врахуємо позиції інших українських правознавців, які їх оприлюднили і які ми принагідно долучаємо до контексту. Так, автори навчального видання «Загальна теорія права» слушно вказали на те, що спектр суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню, може змінюватися, зважаючи на потреби суспільства, він не є постійним [77, с. 98]. З ними солідарні харківські теоретики права, на думку яких, до предмета правового регулювання належать тільки відносини, які регулюються правом і потребують такого правового регулювання (так, саме потребують правового регулювання. – Р. К.). Адже властиво право не в змозі регулювати думки людей, а також інші вияви їх поведінки, наприклад ті, які не можливо фіксувати [76, с. 228].

Аби певною мірою урізноманітнити підходи до визначення цього терміна, наведемо ще декілька прикладів. Автори підручника Є. Гіда, Є. Білозьоров, А. Завальний називають предметом правового регулювання конкретні вольові суспільні відносини та вирізняють такі його властивості, як: вольовий характер,

правомірність регулювання тих відносини, що цього потребують і що є важливими для всіх [251, с. 101].

Натомість автори підручника Ю. Ведерніков та А. Папірна наголошують, що предметом правового регулювання мають бути якісно однорідні суспільні відносини, котрі регулюються правовими нормами [28, с. 138]. Розмежовувати предмет правового регулювання у різних галузях допомагають такі складові, як об'єкт, суб'єкт, зміст, динамічні чинники. З огляду на це предмет правового регулювання пропонується вважати визначальним критерієм системи права, який доповнюється методом правового регулювання [28, с. 130–131].

Отже поняття «правове регулювання» є багатоспрямованим і його можна розглядати як багатоаспектне. Проте водночас слід погодитися, що це процес регулювання відносин, котрі виникають та існують у суспільстві, і що завдяки праву зазначене регулювання здійснюється. З огляду на таке розуміння очевидно, що предмет правового регулювання – однорідні суспільні відносини, регулювання яких здійснюється нормами права. Своєю чергою, предмет правового регулювання визначає правові суспільні відносини, які регулюються. Також є й інші позиції стосовно визначення поняття «предмет правового регулювання», які наведено нижче, але водночас варто зазначити, що немає критично різних визначень.

Отже, формуються перспективні напрями впливу права на суспільні відносини, що стає важливим етапом на шляху розв'язання актуальних завдань розвитку суспільства. Під час аналізу категорії «регулювання» з'являється питання стосовно її співвідношення із саморегулюванням (саморегуляцією) систем, об'єктів, що підлягають нормативному впливу. Саморегулювання є сферою дії права, де не потрібне юридичне нормування державою поведінки громадян. Дії (діяльності) суб'єктів у сфері саморегулювання мають правовий характер, але вони не пов'язані зі специфічною юридичною регламентацією та не мають потреби у ній.

Розглядаючи нормативне й індивідуальне правове регулювання природних прав людини, М. Пащенко із-поміж форм нормативного регулювання, приміром державне регулювання, яке виконується за допомогою законів і підзаконних актів,

вирізняє й інші. Так, учений вказав, що недержавне регулювання у виді норм суспільних організацій, професійних та інших об'єднань, техніко-юридичних норм у виді технічних регламентів, стандартів, які забезпечують параметри і виробничо-технологічних процесів, і дії суб'єктів; норми моралі, релігійні норми, традиції, звичаї, правила ділового обігу, міжнародного регулювання у виді міждержавних правових актів і норм, що створені під час спілкування міжнародних економічних суб'єктів; стихійна регуляція, що відбувається завдяки множинності дій, визнає і саморегулювання [187, с. 176].

На думку М. Пащенко, саморегулювання відбувається у виді рішень, норм і правил, які ухвалюються населенням або за допомогою локальних актів корпоративного характеру. Саморегулювання, будучи виявом самоуправління, відбиває зазвичай соціальний аспект норм, які прийняті громадянами або соціальними спільнотами. Зазначене дає змогу підкреслити і загальні, і специфічні ознаки наведеної форми регулювання, наприклад: застосування певних методів впливу на свідомість і поведінку людей, тотожність суб'єкта реалізації зазначених норм і суб'єкта прийняття [187, с. 177].

Щодо підходів, які стосуються видів правового регулювання, простежується різне бачення науковців. Приміром, Т. Тарахонич, здійснюючи аналіз видів правового регулювання, вирізняє критерії їх класифікації, зважаючи на: рівень, на якому відбувається правове регулювання (міжнародно-правове, загальнодержавне, регіональне, місцеве, локальне й індивідуальне (на рівні згоди сторін); рівень системи права (галузеве та інституційне; матеріальне і процесуальне; публічне й приватне); фазу праворегулятивного процесу (первинне правове регулювання, що здійснюється, якщо фомуються інші, нові суспільні відносини; корекційне правове регулювання, котре з'являється у разі виправлення помилок, які допускають у правовому регулюванні) [248, с. 10–11].

С. Бобровник дотримується поділу на індивідуальне та нормативне правове регулювання, водночас вирізняючи такі критерії класифікації, як обсяг суспільних

відносин, які підлягають правовому регулюванню, застосований правовий інструментарій [19, с. 103].

Вітчизняні науковці вважають, що нормативне регулювання варто розглядати як певну регламентацію за допомогою правових норм загальних суспільних відносин. Ці норми закріплені у нормативно-правових договорах, нормативно-правових актах й інших формах права. Норми можуть мати багаторазове застосування за умови наявності передбачених ними обставин.

Розглядаючи соціальну сутність права, яке вважають регулятором суспільних відносин, В. Андрійв зазначив, що нормативне регулювання розглядають як упорядкування поведінки людей, послуговуючись загальними правилами, а саме: відповідними моделями, взірцями поведінки, що поширюються на всі випадки розглянутого виду і яким мають підпорядковуватися особи, що опинилися в нормативно регламентованій ситуації [3, с. 45].

Нормативне регулювання встановлює правила поведінки, за допомогою відповідної системи засобів, механізмів, які, своєю чергою, зумовлені вимогами соціального життя, цінностями, суспільною свідомістю високого рівня, поширюється на чітко не встановлену кількість випадків, характеризується високим рівнем нормативних узагальнень, мета якого – забезпечення порядку та стабільності у суспільстві. Відома теоретикня права О. Скакун із-поміж різновидів нормативного регулювання вирізняє законодавче регулювання (повне, яке не передбачає підзаконного регулювання, та головне, відправне, що передбачає його конкретизацію за допомогою підзаконного регулювання з боку державних органів, об'єднань громадян) і підзаконне нормативне регулювання, що виконується за допомогою правових норм, які закріплені у підзаконних нормативно-правових актах й актах об'єднань громадян [229, с. 263].

У юридичній літературі нема єдиного погляду щодо розуміння індивідуального регулювання. Доволі часто індивідуальне регулювання вважають ненормативним [240, с. 252]. Одні науковці розглядають його як певне казуальне регулювання [176, с. 33], інші – як піднормативне регулювання, водночас

ззначаючи, що воно здійснюється додатково до загальноноормативного на основі норм права і в рамках їхніх приписів [25, с. 178].

Усі зазначені погляди мають право на існування, позаяк відображають певний зріз, особливість індивідуального регулювання, яке ґрунтується на нормативному та має зважати на конкретну життєву ситуацію або особу, яка і сприяє його індивідуалізації, і його конкретизації, здійснюється, основуючись на прийнятті актів застосування права чи укладення контрактів, індивідуальних договорів тощо. А. Боровик вважає індивідуальне регулювання упорядкуванням поведінки людей, послуговуючись разовими рішеннями, які мають стосунок доконкретного випадку або особи [20, с. 34]. Цю думку поділяє ще дехто з вітчизняних учених. Зокрема вони указують, що індивідуальне регулювання вважається певним впорядкуванням поведінки, застосовуючи разові, персональні та регулювальні акції, можливі рішення конкретного питання [3, с. 45]. І. Настасяк, зокрема, вважає, що індивідуальне регулювання – це владна діяльність уповноваженого суб'єкта. Ця діяльність передбачає ухвалення додаткового рішення про організацію певних суспільних відносин, основуючись на чинному законодавстві, за допомогою конкретизації поведінки їхніх персональних учасників. Поглиблюючи це трактування, вчена вказала, що індивідуальне правове регулювання – самостійний вид правового регулювання, є правовим впливом на суспільні відносини, що пов'язано зі встановленням, зміною або припиненням юридичних прав та обов'язків їхніх учасників в індивідуальному порядку. Також це спрямовано на впорядкування відповідних ситуацій, що вимагає юридичного вирішення та відбувається за допомогою виконання односторонніх правомірних юридично значимих дій, зокрема укладенням договорів і угод чи здійсненням владної правозастосовної діяльності уповноваженими на те суб'єктами. Результатом такої діяльності є індивідуальні правові акти [177, с. 23].

Узагальненням наведених поглядів учених може бути думка академіка П. Рабіновича, який зазначив, що цінність правового регулювання, а конкретніше

його реальна позитивна (корисна) значущість, полягає, зокрема, у розвитку людини, соціальних спільнот, об'єднань, груп [214, с.158].

У цьому ж сенсі А. Куліш визначає правове регулювання як вплив на поведінку учасників суспільних відносин, який здійснюють задля блага суспільства, послуговуючись нормами права з метою їх установлення та упорядкування [151, с. 61].

А дисертантка О. Осауленко вказує, що правове регулювання охоплює діяльність уповноважених на те органів і посадових осіб, яка має на меті спрямування в чітко обране русло поведінки учасників суспільних відносин, упорядкованих нормами права і оснований на ній індивідуальних актів [183, с. 121].

Отже, враховуючи викладене, можемо назвати головні ознаки правового регулювання, що йому притаманні: воно є різновид соціального регулювання; здійснюється державою або громадянським суспільством; йому притаманний нормативно-результативний характер, виконується, застосовуючи цілісну систему правових засобів, які допомагають реалізації норм права задля досягнення обраної мети; має: організаційний характер, відносини між суб'єктами за його допомогою набувають правової форми (міра можливої або належної поведінки закріплюється в нормах права); цілеспрямований характер, який спрямовується на задоволення прав, свобод, законних інтересів суб'єктів права; конкретний характер, який завжди пов'язаний із чітко визначеними відносинами.

Правове регулювання охоплює специфічну діяльність держави (її нормотворчих органів) або громадянського суспільства, яка стосується напрацювання норм права і з обранням юридичних засобів для забезпечення їх ефективності. Також правове регулювання стосується і діяльності нормотворчих органів, яка спрямована на вибір методів, способів, типу регламентації, з'ясування співвідношення індивідуальних та нормативних засобів регулювання, що об'єктивно потрібні у відповідних соціально-економічних і політичних умовах із метою забезпечення організації життєдіяльності людей на цивілізованих засадах,

нормального функціонування громадянського суспільства і його інститутів. А також включає діяльність безпосередніх учасників суспільних відносин, яку, зокрема, спрямовано на пошук і застосування засобів юридичного регулювання для узгодження своєї поведінки із нормами права (їх принципами, призначенням, цілями). Вказане зумовлює необхідність зважати на специфіку духовно-культурної сфери, скажімо, національних і релігійних особливостей учасників правовідносин.

Для забезпечення правильного регулювання суспільних відносин потрібно дослідити та визначити ще одну юридичну категорію, а саме: надати визначення методу правового регулювання. Не беручи до уваги те, що метод є об'єктом дослідження юридичної науки, досі не сформовано єдиного підходу до його визначення. Вітчизняними науковцями метод аналізується як спосіб, сукупність способів правового впливу або правового регулювання; сукупність прийомів і способів; способи, засоби правового регулювання.

Професор Д. Лук'янець вважає метод правового регулювання способом впливу держави, послуговуючись правовими нормами, на суспільні відносини, способом впливу на поведінку учасників суспільних відносин для того, аби вони діяли згідно з нормами права в інтересах суспільства [162, с. 288–289]. Натомість А. Худяков, аналізуючи метод правового регулювання в фінансовому праві, вважав його сукупністю прийомів формування поведінки і людей, і організацій, закріплення за ними прав, а також обов'язків [272, с. 33].

А ще інший підхід застосовують В. Єлісеєв та О. Кутафіна, порушуючи питання про кількість методів правового регулювання, визначаючи сукупність юридичних засобів, способів, що відображають вплив права, зокрема, на суспільні відносини та безпосередньо спрямовані на формування можливої та потрібної поведінки суб'єктів, що регулюється конкретною галуззю правовідносин [69, с. 12]. Інколи методу відводять основну роль поряд із предметом правового регулювання. Прикладом є позиція О. Шмоткіна, який вважає, що той чи інший вид суспільних відносин може бути визнаний самостійним предметом права тільки

остільки, оскільки він вимагає певного особливого методу правового регулювання [283, с. 24].

Отже, метод регулювання потрібно визнати основним безпосереднім правовим критерієм розмежування галузей права. У ньому певною мірою відображаються найперше закономірності предмета регулювання, а також цілі правового регулювання. Зважаючи на це, зауважимо, що він проявляється завдяки трьом основним первинним способам впливу на поведінку людей. Ці впливи є взаємопов'язаними та закріпленими в правових нормах. С. Слабко та Л. Ломоносова вказують, що до таких способів необхідно віднести: дозвіл, під яким розуміють надання особі права на її активні дії («роби, як вважаєш за потрібне»). Будь-яка норма права, яка надає суб'єктові право на отримання певних благ, може бути прикладом здійснення правового регулювання саме за допомогою цього способу. Зобов'язання або веління як другий вид способу є покладанням на особу обов'язку, який полягає в активній поведінці («роби тільки так»). Третій вид способу – заборона, яка є покладанням на особу обов'язку, що полягає в утриманні від учинення певних дій («лише так не роби»). Отож вищезазначені способи зазначаються у диспозиціях статей, що регулюють правовідносини, у першому випадку, диспозиції містять дозволи, у другому – приписи щодо обов'язковості дії, а в третьому – заборони. Відтак метод правового регулювання існуватиме тільки у поєднанні цих первинних способів регулювання, оскільки ні дозволи, ні приписи, ні заборони не можуть існувати ізольовано один від одного [231, с. 47–49].

У цьому контексті варто повернутися до ідеї Д. Лук'янця, який зазначає, що «дозволи, приписи (обов'язки), заборони не є шаблонними та не мають стандартів, які в процесі надання автоматично приймаються до виконання. Реальне життя не витримує трафаретів та однозначних способів регулювання, тому природно зауважити, що право при впливі на поведінку людей використовує різні способи та прийоми, які відповідають ситуації, що склалася, та вибір відповідних прийомів свідчить про неймовірну гнучкість методу правового регулювання» [162, с. 288].

Дозволи, обов'язки (приписи) та заборони як елементи методу правового регулювання становлять широку гаму властивостей, які надають можливість використовувати їх у різних ситуаціях, вибираючи при тому саме той спосіб, завдяки якому досягається найкращий результат. На вибір способу регулювання впливає ряд факторів, до яких можна віднести суб'єктів відповідних правовідносин, зовнішні обставини, характер певного діяння. Тому вибір правильного способу правового регулювання є дуже важливим для забезпечення поставленої мети. Але, вважаємо, все-таки застосування заборонно-обмежувальних способів регулювання правовідносин є основою для ефективного та швидкого досягнення результатів, збереження і гарантування дотримання прав і свобод громадянина, а також принципу верховенства права і правовладдя. Саме тому заборонно-обмежувальні засоби необхідно розглядати як у широкому, так і вузькому значенні. Саме у вузькому розумінні ці засоби певним чином закладаються у саму правову норму, тобто містяться формулювання забороненого підтексту, вказуючи на недопустимість тієї чи іншої дії. У широкому розумінні ці засоби розглядаються як такі, що передбачені у всіх правових нормах, але у формі приписів, попереджень, перепон, встановлення меж тощо. Отже, саме таке широке значення встановлення правових заборон наводить на думку про використання їх у розумінні конкретно правових обмежень.

Безперечно, в арсеналі правообмежувальних засобів особливе місце посідає правове обмеження, яке А. Денисова визначає, як утримання, яке закріплено в праві, суб'єкта правовідносин від учинення певного протиправного діяння задля задоволення суспільних інтересів, задля охорони та захисту, а також задоволення інтересів контрсуб'єктів. Правові обмеження установлені у праві певними межами, в яких мають діяти суб'єкти, водночас не порушуючи гарантовані законом права інших суб'єктів, відтак вони роблять неможливими діяння окремих осіб задля з'ясування інтересів суспільства [58, с. 51]. Правові обмеження спрямовані на забезпечення та підтримання режиму безпеки держави, громадської та особистої безпеки фізичних осіб, безпеки діяльності організації за допомогою встановлення

тимчасових обмежень прав і свобод фізичних осіб, прав організацій. До головних рис, які притаманні наведеним обмеженням, – зазначає професор О. Остапенко, – можна віднести: наявність реальної або потенційної загрози безпеці держави, юридичних, фізичних та інших осіб і в локальному, і в глобальному значенні (мається на увазі спеціалізований суб'єкт, який наділений додатковими властивостями); покладення спеціальних обов'язків і прав на осіб, які обмежують конституційні права й обов'язки громадян (у разі проведення масових заходів, призупинення підприємницької діяльності тощо); застосування обмежень може бути вибіркоким і для фізичних, і для юридичних осіб [185, с. 56].

У цьому контексті важливо підкреслити, що правові засоби, насамперед правові обмеження, фактично сприяють реалізації юридичних можливостей, закладених у нормах права. Вони використовуються у процесах правового регулювання задля забезпечення різних цілей, зокрема для задоволення матеріальних, нематеріальних потреб громадян та організацій [42, с. 133]. Водночас, як зазначає А. Денисова, «гарантії при встановленні правових обмежень потрібні для того, аби правові обмеження (приміром на рівні норм) не ставали перепонами для здійснення прав та свобод особистості (скажімо на рівні їх реалізації), аби із законного засобу вони не перетворилися на соціально шкідливі й протизаконні» [58, с. 55]. У цьому сенсі важливо зауважити на теоретико-правовий аспект розгляду правових обмежень, який є одним із альтернативних засобів, які попереджують зловживання правом. Цей актуальний для реалій українського сьогодення рекомендаційно-дієвий захід аргументовано на практичних прикладах запропонувала О. Левада, яка зазначила, що правові обмеження – це важливий правовий інструмент. Його використання, на думку науковиці, дає змогу державі попереджати зловживання правом. Правові обмеження мають створити об'єктивні умови для мінімізації протиправних учинків осіб, які наділені владою. О. Левада вважає, що превентивний зміст правообмежень – детермінанта позитивної моделі поведінки осіб, наділених державно-владними повноваженнями. Від дій цих осіб

залежать авторитет державної влади, ефективність державного розвитку тощо» [156, с. 192–200].

Проблема використання правових обмежень у правотворчій діяльності сприяє розширенню меж та збільшенню кількості ефективних правових засобів та способів для закріплення адекватних санкційних положень у нормах права. Ця проблема фактично є загальнотеоретичною, оскільки саме визначення та розуміння слова «обмеження» (англ. *disabilitu*) у юриспруденції знаходить застосування у багатьох значеннях і сенсах. У тлумачному словнику сучасної української мови трактується як «встановлення певних меж чого-небудь та зобов'язання до чогось з обмежувальною метою» [29, с. 810]. До речі, термін «обмеження» законодавцем використано у назві нормативно-правового акта (у лютому 2018 року ВРУ ухвалила Закон України «Про Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Також у правотворчій діяльності особливістю застосування правових обмежень є те, що це поняття вживають у назвах правових актів, законів, кодексів, розділів, статей і пунктів. Вживання терміна «обмеження» дає змогу і законотворцю, і суб'єктам, які стикаються із певним актом під час суспільних відносин, зменшити (суттєво) випадки неправильного розуміння змісту правової норми та повторень. Термін «правове обмеження», яке є формою короткої правової інформації, дає змогу замінити за його допомогою чимало юридичних понять, мета яких – регуляція. Приміром – закони України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», «Про обмеження споживання і продажу пива та слабоалкогольних напоїв» тощо.

Крім переліченого (а це ще не вичерпний обсяг), трапляється, здавалося б, цілком парадоксальний факт, коли загальноприйнятне застосування правообмежувального засобу спрямовується не на захист порушених прав, а як фактор обмеження свободи [211, с. 36]. Такі колізії ґрунтовно досліджує харківський науковець О. Грошевицький у розвідці «Заборона примусової праці як

складова принципу свободи праці». Зазначену публікацію слід вважати «вагомим словом» у вітчизняних напрацюваннях з трудового права.

Як ще одне підтвердження багатоманітності й багатогранності застосування, вважаємо, цього унікально доступного і поширеного правообмежувального засобу є його неодмінна присутність у характеристиках й аналізах різноманітних режимів правового рулювання. В цьому разі режим – це наявність установлених контрольних параметрів, які обмежують певний спосіб правового регулювання, як це концептуально визначають у своїй монографії «Адміністративно-правові режими в Україні» В. Настюк та В. Беляєва [178, с. 98]. На думку авторів, у загальному розумінні правові обмеження – юридичні інструменти, за допомогою яких задовольняються інтереси саме суб'єктів права і уможливаються досягнення обраних правових цілей.

Правові норми і принципи права, юридичні факти, юридичні обов'язки, договори, суб'єктивні права та свободи, покарання, приписи, заборони тощо, які використовуються правом із метою правового регулювання, можна віднести до правових обмежень. Незважаючи на галузеву належності певного правового обмеження, їм характерна низка ознак та особливостей, до яких, зокрема, може належити, скажімо, те, що вони втілюють юридичні досягнення мети правового регулювання, беручи за основу встановлення кордонів, що обмежують свободу поведінки. Правові обмеження, які забезпечені юридичною силою та гарантіями держави, також є їх ознакою. З огляду на це правовим обмеженням характерні також соціальні ознаки, позаяк вони є соціальними регуляторами саме суспільних відносин. Ці обмеження демонструють можливості права та його потенціал, скажімо, у регулюванні суспільних відносин, а також можливість задоволення різних потреб. Соціально-політична суть окреслення проблеми правових обмежень, своєю чергою, виявляється у тому, що вони є не лише соціальною необхідністю, а й відповідним видом об'єктивної закономірності, яка, завдячуючи ефективному досягненню мети, виражає цінність права, яке є регулятором соціальних відносин [202, с. 43–45].

До такого висновку дійшов Т. Полянський, автор монографічного дослідження «Зловживання правом». Практично правові обмеження застосовуються у чіткому порядку й завдяки цьому вирішуються політичні, соціальні, економічні, трудові, цивільні і т. д. завдання, які потребують врегулювання. Через установлення кордонів, лімітів, що формують певні інструменти, або ж створюють загалом механізм правового обмеження, система правових засобів здійснює вплив на суспільні відносини. Правові обмеження містять властивості та мають набір інструментів, що не були характерні першим соціальним регуляторам, приміром, звичаям, принципам моралі чи релігійним нормам. Тим паче за умови прискорення науково-технічного прогресу, що зумовлює розвиток промислових виробництв та сфери інтелектуальних технологій підвищуються необхідність і цінність використання правових обмежень як важливого інструменту оптимізації суспільних відносин. Отож правові обмеження – головний інструмент, що забезпечує нормальне функціонування суспільства й ефективність соціального управління, указує О. Шимон, аналізуючи закордонний досвід правового регулювання та використання обмежень і заборон як відповідних засобів запобігання адміністративним правопорушенням із корупцією [287, с. 172–173]. Тому, акцентує цей учений, правильний вибір меж правового регулювання забезпечить уникнення помилкового застосування правових обмежень для відносин, що мають потребу в іншому якісному соціальному регулюванні [287, с.175].

Правові обмеження виконують важливу роль у правотворчості. Вони набувають спеціальної юридичної форми, а термін «правові обмеження» наповнюється юридичною інформацією, яку доцільно використовувати на кількох рівнях. Вони закладаються безпосередньо у тексти статей, в яких викладаються законодавчі норми. Закріплення цих норм відбувається через різні форми вербального вираження, зокрема, такі як формулювання заборон, приписів, обов'язків, санкцій покарань, недопуску протиправних діянь тощо. Змістовно правові обмеження можуть бути обмеженнями, хоч у тексті норми навіть відсутне

визначальне слово. У цьому разі процесуальне обмеження стає родовим поняттям. Прикладом може слугувати ст. 3 Конституції України, у якій зазначено як обов'язок держави забезпечення прав і свобод громадянина. Тут у прикладі «обов'язок» є «обмеження» для держави, позаяк вона не має вчиняти певні дії, або бездіяльність, що можуть уможливити порушення прав і свобод, які охороняються [136].

Аналізуючи зміст положень Конституції України, зокрема, акцентуючи саме на цій статті, Т. Шинкар, авторка актуального монографічного дослідження «Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки», зазначила, що, реалізуючи міжнародно-правові стандарти правового статусу людини, в Конституції установлено, зокрема, що права і свободи людини та їх гарантії, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави (стаття 3), мають втілюватися у разі наявності утвореного державою та функціонального у відповідних правових режимах ефективного організаційно-правового механізму для забезпечення прав і свобод людини і громадянина [290, с. 11].

Можливість запровадження правових обмежень не прямим шляхом, тобто не обов'язково послуговуючись синонімічними термінами, є другою особливістю застосування у законотворчості правових обмежень. Натомість у цьому разі слушно їх заміняють словосполучення, скажімо, такі, як «обіймати посаду», «не може мати», «окрім», «за винятком», якими можна посилити або ж пом'якшити (чи скасувати обмеження). У ст. 103 Конституції України зазначено, що Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку [136]. В Основному Законі словосполучення «не може мати» встановлює правові обмеження.

Дещо інший варіант пом'якшення – обмеження. У Законі України «Про статус народного депутата» є положення, за яким депутати, які не можуть займатися будь-якою, крім депутатської, оплачуваною роботою, за винятком викладацької, наукової та творчої діяльності, а також медичної практики у вільний від виконання обов'язків народного депутата час [81]. У цьому разі словосполучення «за винятком» є пом'якшенням правового обмеження.

Окрім вітчизняного законодавства, правові обмеження у нормативно-правових актах застосовувалися й у законотворчій практиці багатьох країн, а особливо в конвенціях, меморандумах та інших документах міжнародних організацій.

Хрестоматійним прикладом унікального документа, зміст якого цілковито підпорядкований правовому регулюванню соціальних відносин, вважаємо, є Білль про права, ухвалений конгресом США 1789 р., а в 1791 р. ратифікував їх до Конституції США, хоча вони так і не були заявлені в основному її тексті, а залишилися доповненнями до Конституції США. Таким законом і був цей Білль про права, в якому лише десять поправок, в основі яких заборонно-обмежувальні застереження. Дві з них (8 і 9) гласять: «Не можна накладати надмірні тарифи (це ідея сучасним українським урядовцям. – Р. К.) чи призначати жорсткі незвичні покарання; забороняється тлумачити перелічені у Конституції права як заперечення чи обмеження інших прав, що зберігаються за народом [15]. Цей документ, як і ще ряд інших подібних актів, ухвалених законодавцями Франції, Англії протягом XVIII–XIX ст., стали фундаментом напрацювань з концептуальних положень міжнародного права.

3.2. Поняттєві різновиди та функціональне призначення правових обмежень

Демонструючи досить амбітну спробу дослідження доктринальних підходів для окреслення сутності категорії «обмеження» у праві, В. Кожевнікова критично

ставиться до наявних хиб (у цьому визнаємо і слушність, і справедливість її докорів колегам) щодо неоднозначності і плутанини в з'ясуванні сутності заборонно-обмежувальних понять. Наявний у багатьох фахових публікаціях з цієї тематики недолік авторка пояснює, як такий, що «зумовлено метою та завданнями (а тут важко, на жаль, збагнути, про що конкретно йдеться, – Р. К.) кожної галузі права» [127, с. 18]. Якоюсь мірою можна погодитися з В. Кожевніковою, яка зазначає, що така не цілком логічна мотивація подібних допусків з'являється тому, що акцентується на правовій природі подібних за змістом правових категорій, окреслюються ознаки і з'ясовується відмінність обумовлених за змістом правових категорій. З огляду на такі застереження, авторка чітко визначає мету своєї публікації, вважаючи, що дослідження подібних за змістом до категорії (заборони, межі, обов'язки, ліміти, дозволи) та їх співвідношення у доктрині сімейного права (низка обґрунтованих позицій виходить за межі аналізованої важливої галузі права. – Р. К.) є потрібним. Аналіз, який стосується співвідношення правових категорій, доцільно, на думку науковиці, здійснити задля недопущення застосування категорії «обмеження права» там, де мають використовуватися подібні за змістом правові категорії [127, с. 19].

До таких «подібних за змістом категорій» В. Кожевнікова зарахувала ліміт (з лат. – *limitatus* – обмежений або поставлений у рамки) [233, с. 323], який переважно в економічній чи технічній лексиці трактують як верхній або нижній кордон (межа) чогось дозволеного до використання. У правознавстві цей термін має здебільшого специфічно галузеве призначення (зокрема, у фінансовому чи навіть цивільному праві). Якщо ж розглядати у зіставленні співвідношення із загальноживаною категорією «правові обмеження», то поняття «межі», на наш погляд, вписується у такий ряд і підтверджує таким чином поняттєву різновидність правових обмежень.

Правові обмеження використовуються у сфері соціального управління суспільними відносинами задля встановлення меж активності й обсягу прав та свобод людини і громадянина. Але при цьому важливо передбачити такі межі, які не будуть шкідливими для здійснення цих прав, а також не завдасть шкоди

загальним інтересам суспільства та держави. Історик А. Першіц з колегами – автори посібника про первісне суспільство, переконує, що поява перших норм поведінки була ні чим іншим, як регулятором суспільних відносин. Поява таких норм, на зміну яких згодом запроваджувалося табу, виходила із потреби стримувати та обмежувати природні інстинкти. Формування звичаїв, традицій, за своєю суттю, відбувалося у формі норм – заборон, норм – меж, норм – обмежень. Саме тому при формуванні цих норм у праві суспільство було зацікавлене у тому, щоб передбачити ті ж звичаї, тільки завдяки правовим обмеженням [190, с. 50–51].

Слід нагадати, що досить широкого використання правові обмеження набули ще за часів становлення й розквіту римського права. Тогочасні юристи виділяли сервітути, які означали обмеження власника у ставленні до користування своїм майном, насамперед нерухомістю. Так, заборонялося власникові робити вікно, наприклад, споруджуючи будинок, яке виходило у двір сусіда. Володільці земельних ділянок, на яких встановлювалися обмеження, відповідно до римського права повинні були терпіти виконання суб'єктом сервітуту тих чи інших дій та не заважати здійснювати примхливі маніпуляції [108, с. 30–32]. Такі сервітутні правила описали у посібнику з римського приватного права Р. Калюжний та В. Вовк. Згодом практика використання сервітутів набула поширення у земельних відносинах багатьох європейських країн. Дещо від цієї традиції залишилося, у тому числі і у сучасній Україні, до прикладу, у Земельному кодексі України. Сервітут визначається як право власника або землекористувача земельної ділянки чи іншої зацікавленої особи на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками) [97]. Отже, сервітут – особливий вид правових обмежень, використання яких мало місце ще до появи сучасних держав. Знову ж таки цим фактом підтверджується понятійна різноманітність правових обмежень. Це конче необхідно враховувати, коли йдеться про визначення самого поняття цієї правової категорії.

У фаховій літературі зафіксовано чимало різних дефініцій. Для зіставлення закладених інтенцій порівняння змістовного їх наповнення, на нашу думку,

доцільно розглянути кілька з них. Докторка юридичних наук В. Чорна під правовими обмеженнями розуміє встановлення винятків, вилучень із конкретної заборони чи дозволу, запровадження різних обтяжень або додаткових умов задля виникнення можливості послуговуватися будь-яким правом або виконувати будь-який обов'язок [278, с. 15]. Натомість професор О. Шимон вважає, що правові обмеження – це правовий засіб, що є зовнішнім фактором інформаційного характеру, в якому виражається негативна мотивація, спрямована на утримання суб'єкта права у певних межах задля впорядкування суспільних відносин за допомогою забезпечення інтересів контрсуб'єкта [289].

Значно ширше трактує поняття й подає його дефініцію Д. Манько, який пише, що «правові обмеження є встановленими законом винятками з правового статусу громадянина, що мають попереджувальний характер, убезпечують від можливих наслідків і суб'єктів, стосовно яких діють ці обмеження, і інших осіб. Правові обмеження, зокрема, впливають на поведінку й інтереси суб'єктів і опосередковано за допомогою обмеження суб'єктивного права, і безпосередньо. Тобто йдеться про те, що правові обмеження не так обмежують суб'єктивні права, як свободу особистості та процес задоволення її інтересів. Отож використання правових обмежень до суб'єктивних прав є вторинним, насамперед їх необхідно розглядати щодо певних інтересів конкретних суб'єктів права» [166, с. 132].

Виходить, що до терміна «правові обмеження» може належати низка обмежень, із-поміж яких є обмеження юридичних та фізичних прав осіб, інтересів влади та особистості. Правові обмеження є сукупністю елементів механізму правового регулювання, які водночас є спрямованими на окреслення меж дозволеного у поведінці суб'єктів. Правові обмеження встановлюють сферу можливої поведінки, у якій суб'єкт має змогу реалізувати свою правоздатність у разі наявності юридичних фактів.

Автори монографії Р. Калюжний, О. Лапка, Т. Пікуля «Правові стимули в механізмі правового регулювання» зазначають: «Правове обмеження є правовим стримуванням протизаконного діяння, яке створює умови з метою задоволення

інтересів, зокрема, контрsubj'єкта й громадських інтересів в захисті та охороні, а також це встановлення у праві кордонів, у межах яких subj'єкти мають діяти, це виключення різних можливостей у діяльності осіб. Отже, правові засоби повинні бути чітко цілеспрямовані, зорієнтовані на досягнення конкретних цілей, бо цілеспрямованість – одна з найважливіших умов його ефективності, при відсутності якої воно перетворюється у нечинний механізм» [108, с. 74–75].

До цих дефінітивних категорій долучено авторку статті «Правові обмеження: поняття, види, функції» А. Денисову. Слушно зазначаючи, що поняття «обмеження» науковці розуміють неоднаково, беручи до уваги необхідність конкретних суспільних відносин і відповідних правових засобів впливу на них», науковиця тлумачить категорію, зводячи розуміння її сутності до поняття «зменшення» прав і свобод. Наголошуючи, що «законом встановлені обмеження з правового статусу громадянина, виходячи із потреб певних обставин. Вони обмежують свободу та індивідуальні інтереси, але при тому носять превентивний характер, оскільки оберігають суспільство від можливих негативних наслідків, які можуть бути завдані окремим subj'єктам» [58, с. 53]. Такий підхід до розуміння правових обмежень викликає неоднозначне сприйняття, оскільки розуміння формулювання «зменшує або обмежує свободу та інтереси особистості» лише у форматі обмеження є неправильним. Оскільки під розумінням «обмеження свободи» розуміється узаконення меж свободи, а також передбачення певних умов, завдяки яким стримуються негативні дії subj'єктів правовідносин.

Зі змісту проаналізованих визначень поняття «правові обмеження» доречно, на нашу думку, виокремити основні ознаки їх реального функціонування. Вони полягають у тому, що:

- виражають демотивацію до порушення певних правових дій (тобто передбачають негативну правову мотивацію);
- спрямовуються на захист прав та свобод subj'єктів суспільних відносин, тобто виконання охоронної функції;

- пов'язуються із негативними умовами для використання та реалізації особистих інтересів суб'єкта, оскільки одразу набувають спрямованості (по-перше, на задоволення прав та свобод на основі їхньої правової охорони, а по-друге, на встановлення стримування та обмеження тих же прав та свобод);

- зорієнтовуються на зниження негативної діяльності, спрямованої на вчинення протиправних дій (досягається через зменшення обсягу можливостей, що настає після запровадження правових заборон, обмежень, приписів, обов'язків та інших форм правових обмежень);

- виражаються та встановлюються через права, передбачені у тій чи іншій сфері правового регулювання [288, с. 56–58].

Отже, на основі вище зауваженого маємо підстави визначити особливості формування поняттєвого правообмежувального розмаїття в арсеналі категорій теорії права. Їхня характеристика узагальнено охоплює такі аспекти:

- правові обмеження виступають у форматі зовнішнього фактора, який впливає на права й інтереси суб'єктів права, підґрунтям правових обмежень будуть юридичні умови, завдяки яким проводиться оцінка тих чи інших дій конкретним суб'єктом правовідносин;

- правові обмеження – це свідомо зміна поведінки суб'єкта у правовій сфері, саме тому їх слід розглядати як стримувальні засоби, що застосовуються з метою упорядкування суспільних відносин, задля чого використовуються норми превентивного характеру;

- правові обмеження на інформаційно-психологічному рівні сприймаються суб'єктом правовідносин як негативні засоби, що включають заборони, обов'язки, покарання, але не включають дозволи або заохочення; дією загроз досягається насамперед утримання від вчинків, заборонених правом, а завдяки системі правових заохочень забезпечуються дії суб'єктів, дозволені та бажані за нормами права [144, с. 57].

До речі, розглядаючи правові обмеження на інформаційно-психологічному рівні, їх необхідно вважати засобами, наповненими правообмежувальним змістом.

Вони виражалися у первинних (такі існували до появи державності) формах, якими були покарання, обов'язки, заборони.

Для альтернативної позиції доцільно навести ще таку класифікацію ознак, притаманних правовим обмеженням, обґрунтовану в докторській дисертації цивіліста Є. Мічуріна. Дослідник вважає, що правові обмеження є юридичними засобами, які забезпечують інтерес суб'єктів права. Вони і встановлюються державою, і забезпечуються її силою. Є спрямованими на подолання перешкод, що виникають на шляху до задоволення правомірних інтересів, слугують інтересам контрсуб'єкта, стосовно суб'єкта вони є зовнішнім чинником впливу, мають негативну мотивацію, є головним елементом правових режимів, мають інформаційний характер [173, с. 125–127].

Визнаємо, що в такий спосіб фахівець з цивільного права якнайповніше фіксує основні теоретичні аспекти правових ознак досліджуваної категорії, що особливо важливо для здійснення нового кроку до класифікації правових обмежень.

У сучасному українському правознавстві достатньо напрацювань у цій царині. Скористаємося запропонованим і сформованим методом. Подаємо авторський варіант класифікації залежно від:

1) складової структури норми права, що встановлює конкретне обмеження, їх можна поділити на: юридичний факт – обмеження; обмеження – обов'язок; обмеження – заборону; обмеження – припинення; обмеження – покарання;

2) галузевої приналежності нормативного акта, де встановлено обмеження, їх можна поділити на конституційно-правові, адміністративно-правові, цивільно-правові, кримінально-правові тощо;

3) сфери застосування їх можна поділити на внутрішньодержавні та міжнародні (санкції, квоти);

4) змісту правових обмежень їх можна поділити на матеріально-правові (штраф), морально-правові (догана), організаційно-правові (переведення на іншу нижчу посаду);

5) часу дії їх можна поділити на постійні й тимчасові;

6) суб'єкта, якому адресовані обмеження, їх можна поділити на загальні (для всіх) та індивідуальні (приміром для конкретної професійної групи);

7) залежно від обсягу їх можна поділити на повні (обмеження дієздатності дітей) і часткові (обмеження дієздатності неповнолітніх віком від 14 до 18 років) [292, с. 40–41].

Як видається (і цього не заперечує автор) такий перелік не є вичерпним, відтак його можна продовжити, зважаючи на виникнення інших нових сфер суспільних відносин і збільшення переліку номенклатури посад у державних органах, які передбачають наділення осіб, які обіймають ці посади, державновладними повноваженнями і т.д.

Дехто з учених, які дотримуються загальноприйнятної правової класифікації, також зазначає, що правові обмеження поділяються (залежно від галузевого застосування) на: конституційні, цивільні, господарські, кримінальні, трудові, сімейні, фінансові, адміністративні, земельні та інші. У рамках цих галузей вони зазнавали ще детальнішого поділу (наприклад, у конституційному праві можуть бути виділені в окрему групу, що стосується виборчого права [171, с. 42–43].

Констатуючи існування можливостей галузевих пристосувань обмежень, науковець А. Мерник в електронній версії своєї цікавої розвідки (основні положення якої заслуговують схвалення) дійшов висновку, стверджуючи, що «обмеження прав і свобод людини – потрібна складова правової системи та суспільства. А це зумовлює його законодавче врегулювання і формування інституту права, який має міжгалузевий характер (аргументована і доволі конструктивна ідея. – Р. К.). Зазначені обмеження мають мати правовий характер і застосовуватися тільки з урахуванням загального інтересу – захисту норм моралі, національної безпеки правопорядку, захисту прав та свобод людини (право іншої людини в правомірному балансі перевалює). Правова процедура застосування обмежень має полягати у використанні трикутника правомірності обмеження прав людини, який, своєю чергою, є важливим досягненням сучасної правової науки та

судової практики навіть із постійним розвитком суспільства та виникненням прав четвертого покоління. Це не втрачає своєї актуальності, привабливості й далі, що засвідчує його ефективність у гарантуванні непорушності принципу верховенства права в процесі вирішення конкретних справ стосовно обмеження прав людини» [171, с. 46].

Правова процедура накладення обмежень повинна бути розроблена і впроваджена в усіх галузях права. Почасти вона вже успішно діє. Так, у цивільній сфері можуть накладатися обмеження, що стосуються матеріального або нематеріального права. Також до цього додається поділ обмежень на матеріальні та процесуальні, на сфери використання, тобто на правові обмеження, що діють як у середині країни, так і на міжнародній арені.

Розглянемо приклади застосування правових заборон у кожній із основних сфер права. Конституційна галузь права, як зазначалося, має свої особливості, адже в Основному Законі закріплюються права, які спричиняють обмеження щодо їх порушення. Крім того, є й чіткі норми, що містять обмеження. Як приклад – ст. 17 Конституції України, в якій зазначено: Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їхній діяльності (тобто встановлена заборона на використання військових формувань для певних цілей). Ще один приклад – ст. 42, відповідно до якої не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція; види і межі монополії визначаються законом [136].

У цивільній галузі регулюються основні матеріальні та нематеріальні права громадян. Отже, багато наявних прикладів захисту прав через встановлення обмежень і заборон. Так, у ст. 576 ЦКУ встановлено перелік об'єктів, які не можуть бути предметом застави, тобто встановлено обмеження. До таких об'єктів належать культурні цінності, які є об'єктами права державної або комунальної власності й внесені або підлягають внесенню у Державний реєстр національного культурного

надбання; пам'ятки культурної спадщини, внесені у Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації [273].

До обмежень у сфері сімейного права можна віднести положення ст. 150 Сімейного кодексу України, якими забороняються всі види експлуатації батьками своєї дитини; забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини [227].

Трудова сфера правових обмежень регулюється Кодексом законів про працю, також містить низку правових норм, що встановлюють обмеження та заборони (ст. 62 та ст. 63) на надурочні роботи (такими вважають роботи понад встановлену тривалість робочого дня); до надурочних робіт забороняється залучати:

- 1) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;
- 2) осіб, молодших вісімнадцяти років (ст. 192);
- 3) працівників, які навчаються у загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах без відриву від виробництва, в дні занять (ст. 220);
- 4) жінки, які мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, можуть залучати до надурочних робіт лише за їх згодою (ст. 177) [125].

В екологічній галузі права забороняється впровадження винаходів, відкриттів, використання нової техніки, імпортного устаткування, технологій та систем, у разі, якщо вони невідповідні вимогам екологічної безпеки; в курортних і лікувально-оздоровчих зонах не дозволяється діяльність, що суперечить їх цільовому призначенню або може негативно вплинути на лікувальні якості та санітарний стан території, що має особливо охоронятися [78].

Що стосується адміністративної галузі, то зауважемо, що обмеження, передбачені нормами адміністративного права, є одними з найдієвіших й найоперативніших способів для захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. О. Остапенко підкреслює: « ...Завдяки нормам адміністративного права формулюються й закріплюються способи і процедури, які стосуються реалізації

заборон та обмежень, що зобов'язують суб'єктів адміністративно-правових відносин не вчиняти їх у межах, передбачених законом, під загрозою застосування адміністративного примусу» [185, с. 52]. А примус – це фактично покарання за певні правопорушення, а точніше, за проступки. Проступок є вчинком, який порушує будь-які норми, встановлені правила поведінки у соціумі, загальноприйнятний порядок, або ж якась інша провина [234].

Адміністративні правопорушення (проступок) – протиправна, винна (умисна чи необережна) дія або бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Такі види обмежень передбачені також Кодексом про адміністративні правопорушення; приклад – ст. 24, де зазначено, що за вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення: 1) попередження; 2) штраф; 2-1) штрафні бали; 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 4) конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 5) позбавлення спеціального права, наданого громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також 5-1) громадські роботи; 6) виправні роботи; 6-1) суспільно корисні роботи; 7) адміністративний арешт; 8) арешт з утриманням на гауптвахті.

Прикладом умов застосування одного з таких обмежень є ст. 30 цього Кодексу, – позбавлення наданого цьому громадянину права керування транспортними засобами застосовується на строк до трьох років за грубе або повторне порушення порядку користування цим правом або на строк до десяти років за систематичне порушення порядку користування цим правом [124].

У кримінальному праві та законодавстві правові обмеження набувають конкретних форм заборон та покарань. Це особливо яскраво відображається при

використанні таких кримінальних покарань, як позбавлення волі, обмеження волі, арешт, позбавлення спеціального права (в тому числі займати певні посади) та ін. Доцільно зазначити, що визнання особи винною та засудженою за вчинення у ККУ злочину вважається обґрунтованою, як з позиції права, так і з позиції моралі. Використання спеціальних засобів передусім впливає на свідомість самого засудженого та полягає у певних правових обмеженнях, тобто покараннях [65, с. 335–343].

Види кримінальних покарань, передбачені у Кримінальному кодексі України, й вони можуть застосовуватися і як основні, і як додаткові покарання. Відповідно до ст. 51 ККУ, до осіб, які визнані винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань: 1) штраф; 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4) громадські роботи; 5) виправні роботи; 6) службові обмеження для військовослужбовців; 7) конфіскація майна; 8) арешт; 9) обмеження волі; 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 11) позбавлення волі на певний строк; 12) довічне позбавлення волі [146].

В основі формування системи покарань у ККУ (05.04.2001 р.) є критерій порівняльної суворості видів покарань і тут застосовано принцип побудови «від менш суворого до більш суворого покарання». Під час конструювання санкцій норм Особливої частини ККУ застосовано такий самий підхід. Суди орієнтуються на більш м'які покарання. Зазначений підхід сприятиме гуманізації правозастосовної практики, обранню справедливого покарання, достатнього для виправлення особи та попередження вчинення нових злочинів. Система покарань, передбачених ст. 51 ККУ, є вичерпною. Її можна змінити, тільки прийнявши відповідний закон. Система покарань має загальнообов'язковий характер, адже покарання, які входять до неї, можуть застосовуватися, переважно, до всіх засуджених (винятки встановлено, зокрема, стосовно неповнолітніх, для яких законом (ст.ст. 98–108) передбачено іншу систему покарань); та ці покарання є

обов'язковими для суду, правоохоронних й інших органів держави, юридичних і фізичних осіб [274].

Оскільки до цієї класифікації було прийняте рішення віднести й обмеження, що містяться у процесуальних законодавствах, подати перелік правових обмежень, які застосовують у кримінально-процесуальному законодавстві. На відміну від ККУ та взагалі кримінальної сфери, у кримінально-процесуальному в основному правові обмеження набувають форм певних обмежень щодо пересування (приклад – підписка про невиїзд, арешт та інші). Отже, ст. 131 КПКУ містить перелік видів заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються у формі правових обмежень, з метою проведення ефективного та дієвого провадження. Заходами забезпечення кримінального провадження є:

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід;
- 2) накладення грошового стягнення;
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- 4) відсторонення від посади;
- 4-1) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 6) тимчасове вилучення майна;
- 7) арешт майна;
- 8) затримання особи;
- 9) запобіжні заходи [147].

У теорії права проблема класифікації правових обмежень розроблена досить добре. Науковці запропонували різні варіанти й обґрунтували підстави такої класифікації. Об'єктами класифікації у нашому випадку будуть виступати правові обмеження, наявні у галузях вітчизняного права. Традиційно ці обмеження прийнято класифікувати залежно від предмета правового регулювання (галузевої належності), обсягу, часу дії, елемента структури норми права, характеру майбутніх наслідків тощо. Отже, у загальній теорії права правові обмеження прийнято класифікувати:

- залежно від елемента структури норми права; можна виокремити юридичний факт, а саме: юридичний обов'язок, обмеження (гіпотезу), заборону, призупинення та інші (диспозицію), покарання (санкцію);

- зважаючи на предмет правового регулювання, вирізняють: конституційні, цивільні, екологічні тощо обмеження;

- враховуючи обсяг, виділяють повні (скажімо, обмеження дієздатності дітей) та часткові обмеження (приміром, обмеження дієздатності неповнолітніх віком від 14 до 18 років);

- залежно від часу дії вирізняють постійні обмеження (передбачені законом виборчі обмеження) і тимчасові (наприклад, тимчасові заборони, передбачені у Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану», де встановлено обмеження, а саме: особливий режим в'їзду і виїзду та обмеження свободи пересування територією, на якій вводиться надзвичайний стан; посилена охорона громадського порядку й об'єктів, які забезпечують життєдіяльність населення; обмеження руху транспортних засобів та їх огляд; функціонування народно-господарського комплексу; заборона на проведення масових заходів; заборона страйків; примусове відчуження або вилучення майна в юридичних і фізичних осіб [89; 91];

- зважаючи на зміст, вирізняють матеріально-правові (наприклад, позбавлення премії) і морально-правові (скажімо, догана) обмеження [144, с. 59].

Також можна провести класифікацію за обраним типом правового регулювання. Тип правового регулювання вважають особливим порядком правового регулювання, який виражається у поєднанні різних способів з метою задоволення інтересів суб'єкта права.

Виокремлюють такі види типів правового регулювання:

- загальнодозвільний, це тип оснований на загальному дозволі, у якому закон передбачає заборони на виконання відповідних дій, послуговується принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом»; у цього типу правового регулювання виникають трудові, цивільні, сімейні, житлові й інші правовідносини

(кожен має право укласти будь-які угоди на свій розсуд, окрім тих заборон, що прописані в законі);

- загальнозаборонний, цей тип правового регулювання оснований на загальній забороні, де саме закон установлює конкретні дозволи, ґрунтується на принципі «заборонено все, що прямо не дозволено законом» (дозволено лише те, що прямо передбачено законом); за наведеним типом установлюються правові статуси і функції державних службовців, посадових осіб та ін.

До наведених класифікацій правових обмежень слід додати й ідентичні класифікації правових заборон, оскільки, по суті, у родовому розумінні обмеження дорівнюють заборонам, або ж навпаки.

Використовуються й спеціальні класифікації при дослідженні вузької сфери (як приклад – система правових стимулів й обмежень підприємницької діяльності у банківській сфері, яка використовує такі базові підстави для проведення класифікації: «стадія життя» кредитної організації, рівень нормативного закріплення, організаційно-правова форма, види і сфери здійснення підприємницької діяльності [239, с. 162].

Наступний етап нашого дослідного поступу – визначення основних функціональних призначень правових обмежень. Зазначимо, що з'ясування сутності правових обмежень і їх функціональних призначень можна здійснити, проаналізувавши змістовні характеристик. Це допоможе з'ясувати, який є їх регуляторний потенціал саме як засобів попередження зловживання правом. Так, головні функціональні призначення правових обмежень пов'язані з тим, що: вони встановлені у сучасному законодавстві та вирізняються формально-офіційним характером; їх реалізація (дотримання) може бути забезпечена державним примусом; саме від них залежить обмеження громадянських прав і реалізація законних інтересів; вони здійснюють особливі соціально важливі функції під час правового регулювання.

Передбачуваність у чинному законодавстві і наділеність формально-обов'язковими можливостями – це з практики законодавчої регламентації правових

обмежень у демократичних державах. Такий базис установлення і застосування правових обмежень формулюють на найвищому законодавчому рівні.

Хрестоматійний приклад: У Конституції Франції не має чітко сформульованого положення, яке б визначало загальні засади обмеження певних прав і свобод громадян. Однак у ст. 3 Декларації прав людини та громадянина від 26 серпня 1789 року, яка є складовою конституції, зазначено, що хоча люди і є рівними в правах, проте між ними можуть існувати соціальні відмінності в інтересах публічного блага [282, с. 134]. Так, у преамбулі до Конституції Франції визнано допуск обмеження права громадянина на страйк згідно із законами, які регламентують його проведення (зазвичай наведена норма стосується державних службовців).

У ФРН на загальнофедеральному рівні, згідно із ст. 19 Основного Закону, передбачено, що конституційні права громадян можуть бути обмежені на підставах, які наведені в законодавстві [282, с. 135]. Окрім того, положення розглянутої статті вимагають, аби у законах, що обмежують громадянські права німців, було вказано номер статті Основного Закону ФРН, де це право закріплено. Зазначене є додатковою гарантією законності в державі.

У ч. 3 ст. 31 Конституції Польщі закріплено положення, згідно з яким обмеження конституційних прав і свобод може бути встановлене державою у визначених законодавством випадках задля підтримання демократії, гарантування громадської безпеки і порядку, для охорони навколишнього середовища, захисту прав і свобод громадян, підтримання публічної моральності тощо [282, с. 135].

Правові обмеження в Україні встановлюються, як і в більшості правових держав, на рівні галузевого законодавства, яке здійснює регулювання суспільних відносин у розглянутій сфері (наприклад, цивільне судочинство, правоохоронна діяльність), або закріплює правовий статус окремих категорій осіб (приміром, співробітники правоохоронних органів, державні службовці). На основі норм Основного Закону також ґрунтується Національна практика законодавчої

регламентації правових обмежень. Згідно з ст. 64 Конституції України, допускається обмеження прав у випадках, передбачених Основним Законом [136].

Друга особливість, яка характерна правовим обмеженням, полягає у тому, що їхня реалізація може забезпечуватися державним примусом задля забезпечення публічного інтересу та законності. Чинне законодавство встановлює правові конструкції, які дають змогу у разі добровільного невиконання суб'єктом встановленого законодавством правообмеження, передбачати примусову обов'язковість його виконання. Застосування державного примусу задля реалізації правових обмежень повинно бути тільки обґрунтованим і легітимним (легальним). Як слушно вказує А. Подоляка, застосування примусу на нелегітимних підставах призводить до зловживання посадовими особами своїми повноваженнями, що відтак свідчить про некомпетентність і халатність [200]. Як приклад – положення ст.ст. 176, 200 КПКУ, де встановлена можливість зміни менш суворого запобіжного заходу на більш суворий у процесі досудового розслідування або покладення на підозрюваних додаткових обов'язків задля виконання покладених на них процесуальних обмежень [147]. Під час реалізації розглянутої процесуальної конструкції достатньо наявності передбачених законом підстав і відповідного процесуального клопотання уповноваженого суб'єкта.

Воля або бажання (небажання) особи, стосовно якої обрано та змінено запобіжний захід, значення не мають. Від імені держави примусово застосовується обмеження з дотриманням окресленого законодавством процесуального порядку.

Функціональне призначення правових обмежень полягає в тому, вони пов'язані із обмеженням громадянських прав і можливостей для реалізації законних інтересів. Сповна зазначене простежується під час деталізованого розгляду регуляторного потенціалу правових обмежень, що застосовуються з урахуванням складової структури норми права, в яких передбачено конкретне обмеження. На підставі змісту ст.ст. 25, 39 Сімейного кодексу України, шлюб є недійсним, якщо його зареєстровано з чоловіком або жінкою, який (яка) вже перебуває у шлюбі [227]. У такому разі необхідний тільки формальний юридичний

факт перебування особи у зареєстрованому шлюбі для відмови їй у реєстрації нового шлюбу доти, доки попередній шлюб не буде розірвано, або визнано зареєстрований шлюб недійсним. Зазначене обмеження (заборона) вводиться державою для забезпечення моральності сімейних відносин і з метою сприяння культурі шлюбу.

Обмеження (обов'язок) – це правове обмеження, яке передбачає необхідність виконання особами, які наділені владними повноваженнями, окреслених у законі дій виключно в інтересах суспільства і держави. Як приклад наводять положення ст. 8 Закону України «Про державну службу», де міститься обов'язок кожного державного службовця не розголошувати персональні дані осіб, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка згідно з законом не підлягає розголошенню [84].

Державний службовець, своєю чергою, обмежений законом у застосуванні інформації, яка стала йому відомою під час здійснення професійної діяльності. У протилежному разі нецільове поширення (розголошення) схожої інформації призведе, зокрема, до порушення особистих прав і свобод громадян, завдасть моральної шкоди, створить перешкоди у реалізації ними (громадянами) цивільної правосуб'єктності. Держава, вводячи таке обмеження, прагне попередити порушення прав і свобод громадян та створити належні умови для недопущення дискредитації інституту державної служби з боку громадськості. Схожим за змістом до обов'язку є правове обмеження у виді заборони і обмеження-припинення. Держава, встановлюючи заборону на виконання представниками влади певних дій, водночас покладає на них обов'язок утриматися від учинення заборонених дій. Відтак заборона є своєрідним пасивним обов'язком.

Положення законодавства, яке регламентує діяльність правоохоронних органів, є поширеним прикладом правового обмеження у виді заборони. У ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» міститься заборона для поліцейських за яких-небудь обставин сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що

принижує гідність, поводження з людьми [88]. У разі виявлення таких дій закон передбачає виникнення у кожного поліцейського обов'язку вчинити активні дії, які спрямовані на їхнє припинення та одразу ж доповісти безпосередньому керівництву про факти катування і наміри їхнього застосування. Обмеження-заборона імперативно не дає змоги поліцейським виявляти бездіяльність або утримуватися від втручання у ситуації, які стосуються неналежного поводження із людиною, а обмеження-припинення водночас передбачає обов'язковість учинення активних дій для мінімізації негативних наслідків, які може спричинити така ситуація. О. Петришин зазначає, що «якщо поліцейський не дотримається відповідного обмеження-заборони, то відтак його діяння набуває соціально небезпечного характеру й може завдати шкоди і інтересам держави, і громадян» [189, с. 76].

Стосовно правового обмеження у виді покарання, то воно є формою та засобом правового осудження носія владних повноважень за протиправну поведінку, яка спричинила порушення права і законних інтересів інших громадян, які через цю поведінку не отримали певні блага. Дія положень Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, де передбачено позбавлення солдатів і сержантів строкової військової служби за вчинення дисциплінарного проступку чергового звільнення з розташування військової частини, є прикладом правового обмеження у виді покарання [83]. Отже, військовослужбовець під час дії терміну дисциплінарного стягнення обмежений у реалізації права на свободу пересування територією України.

Задля правильного виділення основних функції правового регулювання необхідно встановити основні рівні цілей, які ставляться перед правовими обмеженнями, оскільки саме їх досягнення і є основою, тобто функцією правового обмеження. Насамперед мета обмежень для і фізичних, і юридичних осіб, державних органів та держави загалом передбачає забезпечення загального блага, розвитку та функціонування соціальної системи й її підрозділів. Правові ж обмеження розглядаються як загальноновизнані, необхідні для нормальної організації

життя у цивілізованому суспільстві, а також для упорядкування відносин між усіма суб'єктами таких правовідносин. Водночас цілями обмежень для держави, а саме для її апарату, органів, установ та посадових осіб, є прагнення мінімізувати свавілля та інші зловживання з боку чиновників, які досягаються за допомогою стримування державної влади через встановлення правових обмежень та права, яке є обов'язковим атрибутом правової держави. Цілі правових обмежень і свобод громадянина, які викликають певні занепокоєння у деякої частини суспільства, спрямовані на захист прав та свобод, визнаються найвищою цінністю громадянського суспільства [144, с. 57].

Враховуючи вищевикладене, маємо можливість узагальнено визначити поняття «функції правових обмежень». Під такими функціями розуміємо основні напрями впливу правообмежувальних засобів на інтереси суб'єктів права. Цей генетичний код функцій вдалося вивести із аналізу природи правових обмежень та визначення функцій права, які, на переконання В. Ковальського, своїми джерелами скеровані на основні напрями його впливу на суспільні відносини. «Призначення функцій, – вважає науковець, – в тому, аби визначити активну й багатоаспектну роль права в громадянському суспільстві з позиції його впливу на суспільні відносини між людьми» [123, с. 6].

Основна функція правових обмежень зорієнтована на вищезазначені цілі (визначення поняття) та полягає у створенні умов задля задоволення суспільних інтересів щодо охорони та захисту прав і свобод, конституційного устрою, загальносуспільного порядку, а також задля забезпечення оборони та безпеки держави загалом (охоронна функція).

При виконанні функції захисту правові обмеження покликані забезпечити неможливість здійснення протиправних вчинків. У такому випадку правові обмеження ґрунтуються на застосуванні державного примусу та сприяють стабілізації соціальних процесів. При здійсненні цієї функції правові обмеження перешкоджають протизаконній, антисуспільній активності. Функція охорони та захисту, будучи вторинною в інформаційно-психологічній дії права, є вихідною від

функції розвитку суспільних відносин. У правоохоронному механізмі саме функціонування обов'язків та правових заборон відіграє найважливішу роль, адже через обмежувальні інструменти, а саме засоби захисту та відповідальності, досягається поставлена мета. Правові обмеження мають підпорядковане становище, позаяк є допоміжною формою впливу права, адже саме на спеціально-юридичному рівні правового впливу ключовими засобами стають суб'єктивні права і юридичні обов'язки, зокрема правові дозволи і заборони. В інформаційно-психологічному аспекті дії права правові обмеження є головними засобами разом із правовими стимулами, охоплюють все, що спрямоване на попередження протизаконного діяння, провадячи негативну правову мотивацію.

Мотиваційна функція правових обмежень полягає у впливі, який здійснює вся система правових обмежень на внутрішній світ людини (громадянина), а саме на його потреби, бажання, цілі, мотиви, свободу, волю та інші прояви буття. На рівні суб'єктивного сприйняття правові обмеження мотивують суб'єкта, для якого вони встановлені, до наслідування соціально позитивної поведінки, уважного виконання професійних обов'язків тощо. Саме через мотиваційну функцію запускається соціально-психологічний механізм дії права.

Функція соціального контролю правових обмежень пов'язана із виховною місією, оскільки виховний процес здійснюється через певну превентивність та профілактичну діяльність.

Комунікативна функція правових обмежень полягає у залученні право-обмежувальних засобів, які несуть певну юридичну інформацію та складаються із конкретних повідомлень, що надходять від суб'єктів управління до об'єктів (юридичних та фізичних осіб) і є необхідним способом комунікативного зв'язку. Зазначене допомагає напрацюванню соціально узгодженої моделі комунікації осіб, які мають дотримуватися правових обмежень, наводить межі коректного застосування інформації під час інформаційного обміну.

Окрім перелічених та основної функції охорони та захисту, на підставі загальноправових функцій права, виділяємо ще й інші функції, що спричинені правовими обмеженнями. До них можна віднести:

- регулятивну (регулювання суспільних відносин через встановлення та закріплення у правових нормах правових обмежень);
- регулятивно-статичну (передбаченість правовідносин, що перебувають під охороною держави та гарантуються таким чином);
- регулятивно-динамічну (правові обмеження можуть бути застосовані до правовідносин, що виникають у процесі розвитку);
- інформаційну та орієнтаційну (донесення інформації до суб'єктів правовідносин: через правові норми про наявність певних прав, а також про наявність обмежень щодо їх використання);
- оцінювальну та виховну (оцінка дій як правомірних або як неправомірних, завдяки чому суспільство «налаштовується» здійснювати свої права та дії так, щоб вони були у межах правомірності);
- забезпечувальну соціальної рівноправності носіїв владних повноважень та інших осіб (встановлення правових обмежень для певних категорій осіб, наділених владними повноваженнями і забезпечують баланс соціальних можливостей членів суспільства);
- стимулювальну правомірної поведінки (осмислення правових обмежень особою, на котру вони розраховані, й розуміння негативних наслідків недотримання обмежень стимулює суб'єкта діяти лише правомірно і у спосіб, що найбільше відповідає загальносуспільним інтересам).

Є також неголовні, власне, юридичні функції, а саме: компенсаційна та обмежувально відновлювальна[145, с.147].

Компенсаційна функція стосується компенсації шкоди, завданої незаконними діями державних органів, посадових осіб та інших осіб. Зазначена функція притаманна цивільному, трудовому, почасти кримінальному галузям права (приміром, оплата вимушеного прогулу у разі поновлення на роботі

незаконно звільненого, відшкодування моральної шкоди). Своєю чергою, завдання обмежувальної функції полягають в обмеженні певних дій осіб, які певною мірою обмежують права інших. Адже, як відомо, права і свободи людини можуть бути обмежені законом для захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави. У контексті обмежувальної функції не допускається пропаганда соціальної, расової, національної та релігійної ворожнечі.

Відновлювальна функція спрямована на встановлення порушеного права, колишнього правового становища, повернення незаконно відібраного майна, поновлення на роботі тощо. Відновлювальна функція пов'язана з компенсаційною, позаяк відновлення порушеного права тягне за собою і компенсацію втрат особи. Резюмуючи викладене, слід зазначити, що дані функції також притаманні правовим обмеженням [145, с. 147].

3.3. Правові обмеження – об'єкт правоінструментальної методології дослідження

Перед дослідником актуальних проблем, що постійно на часі у сучасному українському загальнотеоретичному правознавстві, – низка конкретних питань, на пошук адекватних тривожному сьогоденню відповідей. З-поміж них – такі: що таке правовий інструмент, яким чином він здатний забезпечувати дотримання та виконання норм права? Логічно, як видається, з цього починати спробу аналітичного вивчення засобів, насамперед потенціалу інструментальних можливостей правозаборонних правових обмежень.

Поняття «правовий інструмент» охоплює всі доступні у праві засоби (приміром, норми і принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, акти реалізації прав), за допомогою яких забезпечується функціонування права та правова життєдіяльність суспільства. Терміни «інструмент» та «засіб» за змістом у

юридичних текстах синонімічні. Тому заглиблюватися у пояснення вважаємо зайвим.

Основою забезпечення права у цілісній системі є норма права, оскільки вона належить до традиційних і найпоширеніших категорій, визнана вихідним, первинним елементом права. Норми – первинні клітинки права, цеглинки, з яких будують правову систему (ми поділяємо думку авторів підручника «Загальна теорія права», проте, що основну роль у становленні та функціонуванні структури права виконує суб'єкт права, – Р. К.) Саме через норму необхідно дійти до визначення основних можливостей правових заборон. Розмірковуючи про норму, необхідно розмежовувати правову норму, як про правило поведінки загального характеру, побудоване за типовою структурою єдності її елементів, тобто гіпотези; диспозиції; санкції. «Будь-яку норму права можна викласти у виді формули «якщо – то – інакше». Без диспозиції норма – неймовірна, без гіпотези норма є безглуздою, а без санкції – неспроможною» [77, с. 129].

Досліджуючи нормативну основу як елемент механізму правового регулювання, В. Черній зазначає, що «юридичні норми є початковим вихідним положенням правового регулювання. Вони мають певні особливості. Юридичні норми дають змогу регламентувати суспільні відносини за їх допомогою. Завдяки цим нормам можна досягти єдності державного регулювання. Нормативне правове регулювання суспільних відносин є особливою ланкою у механізмі правового регулювання. Право, своєю чергою, є регулятором суспільних відносин у єдності, в системі своїх норм» [276, с. 48]. Це дає підставу стверджувати, що норма є правовим засобом, а отже, зважаючи на те, що вони рівнозначно прирівняні, то її вважаємо одним із інструментів права. Семантично він завжди повинен бути спрямований на щось, що в цьому випадку є явищем «правовідносин».

Глибше вникнути у сутність питання допоможе думка науковиці О. Лятіної. Вона розглядає поняття цієї категорії у контексті законницької та юридичної доктрин. Виходячи із своєї дослідницької позиції, авторка вважає, що правовідносини – «це засіб переходу від загальних приписів юридичної норми у

площину суб'єктивних прав і обов'язків» [164, с. 403]. Відтак, О. Лятіна визначає три типи основних правовідносин: загальнорегулятивні (спрямовані на закріплення суб'єктів права та їх загального правового становища); конкретно регулятивні (спрямовані на закріплення відповідної поведінки суб'єктів); охоронні (спрямовані на втілення заходів державного примусу (впливу)) [164, с. 404].

На основі типологічних ознак маємо підстави розділити інструменти впливу на ті, які закріплюють правове становище суб'єктів права; ті, що є правовими засобами регламентування поведінки учасників правовідносин; ті, що є засобами захисту та охорони прав. Через такі механізми виводимо свій інструментальний підхід, суть якого полягає у тому, що визнаємо правові засоби найбільш загальною та універсальною категорією. Право використовує такі класичні способи правового регулювання: заборона; зобов'язання, дозвіл.

Відзначимо, що всі інші правові засоби є модифікацією або комбінацією, тому справжніми за правомірністю визнаватися не можуть. А це дає нам підставу вважати, що доцільно перейти до застосування інструментальних можливостей однієї із форм регулювання у праві – заборони, визначивши співвідношення заборон й обмежень у праві.

Науковці дискутують щодо питання про такий особливий спосіб правового регулювання, як правове обмеження. Стосовно цього слушною є думка О. Левади, яка зазначає, «що поряд із загальноприйнятою «тріадою» способів правового регулювання є і четвертий спосіб, а саме – правові обмеження». Відтак дослідниця стверджує, що, на відміну від заборон, які вказують на юридичну неможливість певної поведінки, правове обмеження «є не лише юридично, а й фактично неприйнятним варіантом поведінки», з огляду на це «правові обмеження неможливо порушити» [157, с. 45]. Цей погляд, на нашу думку, занадто контроверсійній, позаяк обмеження прав є питання не так про способи, як про обсяг регулювання.

Ширше й точніше це питання розглядає І. Хила, який вважає, що «правове обмеження слід визначати як правовий засіб, який спрямовано на утримання

суб'єкта права у певних межах задля упорядкування суспільних відносин за допомогою забезпечення інтересів контрсуб'єкта» [270, с. 40].

Однак у такому випадку, як бачимо, відбувається розмивання відмінностей між правовими обмеженнями та правовими заборонами. Таким чином, правові заборони – необхідний юридичний засіб забезпечення високої організованості суспільних відносин, закріплення правових цінностей, охорони прав і законних інтересів, що поряд із дозволами та зобов'язаннями є значущим регулятором громадських відносин, покликаним забезпечити ефективність реалізації правових норм. Теоретичні проблеми, пов'язані з розумінням сутності правових заборон, їхнє співвідношення з іншими правовими конструкціями мають суттєве наукове та практичне значення і потребують подальшого юридичного дослідження.

Теоретична проблема правових обмежень та заборон полягає у тому, що ці дві правові категорії, по суті, несуть у собі однакові способи і методи регулювання суспільних відносин, проте в юридичній літературі ще залишається на низькому рівні висвітлення питань дослідження їхніх взаємозв'язків та характеристик. Саме для з'ясування рівня співвідношення правових заборон і правових обмежень, необхідний аналіз сутності кожної з категорій здійснити докладно, що дозволить виявити їх загальні, спільні та відмінні риси.

Можна обґрунтовано припустити, що першою формою, в якій право почало набувати характеристики права, була і є заборона. Виходячи з етимології слова «заборона», можна сказати, що заборона – це зменшення або обмеження можливостей і дій. За теорією права заборона є або повне, або часткове обмеження правомочності. Тому заборона є аргументованим прикладом обмеження права. Дехто тлумачить слово «обмеження» як відчуття сорому за заподіяне, через це нівелюються можливості прав. Так, О. Петренко, з'ясовуючи сутність заборон у трудовому праві, переконує, що застосування їх у трудовому праві обмежує фактичну можливість стимулювання інтересу, такі наміри до активної зайнятості звужують її [188, с. 213].

Попри певні застереження і контроверсійні погляди, чимало науковців вважає, що заборона та обмеження фактично є соціальними нормами. Звісно, деякі соціально-побутові норми накладають певні обмеження на поведінку людини, змушують її триматися у межах, що не допускають конфліктів із довкіллям, а якщо такі виникають, то до можливого їхнього обмеження та усунення причин і збудників. З цього приводу слушну думку висловлює І. Хила, наголошуючи на тому, що «слід визначити особливу єдність протилежностей і навести її через відмінності, тотожності, переходи щодо наявного у праві порядку, що виявляється в єдності та відмінності суперечливих моментів і сторін» [270, с. 40].

Є декілька підходів до зіставлення правових заборон і правових обмежень. Перший підхід розкриває правове обмеження як часткову заборону, тобто суть полягає у тому, що обмеження не є методом, способом регулювання суспільних відносин, або нормою, яка несе у собі мету повного обмеження конкретного правового відношення. Фактично правове обмеження не є заборonoю, оскільки репрезентує більш м'які правові наслідки. Але водночас обмеження наближене до заборони, проте воно спрямоване не на повне витіснення певного суспільного ставлення, а на утримання його в чітких межах [278, с. 87]. Отже, при першому підході зіставлення правової заборони й обмеження полягає у тому, що правове обмеження входить у правове поле заборони, фактично як обов'язкова її складова, але при цьому не є заборonoю, що має ширше юридичне значення.

Другий підхід має іншу спрямованість і зіставляє правове обмеження і заборону, вважаючи їх різними способами правового регулювання. Вони відрізняються тим, що заборона за своїм змістом указує на юридичну неможливість певної поведінки, яка фактично уможливлується, а правове обмеження є не лише юридичний, а фактично неможливим варіантом поведінки людини. Правове обмеження, на відміну від заборони, у принципі неможливо порушити, адже воно є обмеженням суб'єктивного права, водночас таким, що забезпечується обов'язками посадових осіб [278, с. 88].

Тобто обмеження є повноцінним самостійним регулятором правових відносин, який існує паралельно із правовою заборonoю і регулює специфічні суспільні відносини, до яких не можна застосувати правові методи заборон. Слушною є позиція О. Шимона, який висловлюється про «правове обмеження» таким чином: «Це питання не про способи, а про обсяг регулювання, про межі існуючих в осіб прав, що окреслюють результат юридичного регулювання. Досягається такий результат за допомогою використання різних способів правового регулювання, наприклад введенням заборон» [288, с. 56]. Отже, правове обмеження є обсягом регулювання, а правова заборона – один із способів регулювання.

Українські науковці, які займаються дослідженням цієї проблематики, пропонують дещо інше обґрунтування співвідношення правової заборони і обмеження. До цього варто ставитися з критичних позицій, зважаючи на справедливе застереження А. Денисової, яка твердить, «що будь-яка заборона – це обмеженням, але не всі обмеження в правовій сфері є заборonoю» [263, с. 54]. Із цим міркуванням можна погоджуватися, оскільки заборона характеризується повним обмеженням дії правочинів, водночас, як правове обмеження зменшує можливості, а не повністю виключає їх. Але, з іншого боку, навіть мінімальне обмеження обсягу прав фактично і є заборonoю використання обмежуваного ним права. Крім того, логікою доведено такий взаємозв'язок між правовими заборонами і обмеженнями, який передбачає взаємну їхню визначеність, оскільки обмеження певної дії відповідними межами (або лімітами), еквівалентне забороні порушувати такі межі. Разом із тим, зауваживши подібне взаємопроникнення цих юридичних категорій, яке відбувається у процесі здійснення правового регулювання, підкреслимо, що ці категорії усе ж таки діють як взаємопов'язані.

У тому, що викладено вище, на наш погляд, чимало прийняттого, однак окремі аспекти потребують уточнення. Так, ми вважаємо, що всяка заборона є обмеженням і всяке обмеження є заборonoю. Наша ідея ґрунтується на цілях, які ставляться перед уведенням в юридичну дію тих чи інших правових заборон та

обмежень. Наприклад, уведення правового обмеження правовідносин несе у собі заборону з чітко встановленими межами, а при встановленні правової заборони правовідносини забороняються повністю. У цьому й буде полягати одна з особливостей, за якою можна відрізнити правову заборону від правового обмеження. Наприклад, законодавством України заборонено передачу в іпотеку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації [87].

У Законі України «Про іпотеку» є норми про особливості іпотеки земельних ділянок. Тут зазначено, що передача в іпотеку таких об'єктів нерухомості регулюється законами та спеціальними актами. Ці положення дають можливість навести конкретний пункт правового обмеження, а також довести свою позицію про співвідношення правових обмежень і заборон. Певною мірою її ілюструють норми Земельного кодексу України, у перехідних положеннях якого зазначено, що:

- не допускається купівля-продаж або інший спосіб відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), крім передачі їх у спадщину, обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону та вилучення (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб, а також крім зміни цільового призначення (використання) земельних ділянок з метою їх надання інвесторам - учасникам угод про розподіл продукції для здійснення діяльності за такими угодами;

- не допускається купівля-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, крім вилучення (викупу) їх для суспільних потреб;

- не допускається купівля-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок та земельних часток (паїв), визначених підпунктами, запроваджується за умови набрання чинності закону про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2019 р. в порядку, визначеному цим Законом.

Угоди (у тому числі довіреності), укладені під час дії заборони на купівлю - продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок та земельних часток (паїв) в частині їх купівлі - продажу та іншим способом відчуження, а також у частині передачі прав на відчуження цих земельних ділянок та земельних часток (паїв) на майбутнє є недійсними з моменту їх укладення (посвідчення) [97].

Аналізуючи такі норми Кодексу, ряд науковців слушно зазначили, що законодавець у цьому випадку допустив низку помилок при формулюванні правових норм. Прикро, що такі упущення не були усунені, адже після голосування на пленарному засіданні ухвалений документ надсилається відповідній службі Апарату ВРУ. Так, психолог дослідник девіантних відхилень О. Христюк зазначає, що «правило поведінки є обмеженням» [27, с. 90]. Його підтримує Ю. Калиновський, який відзначає, що «будь-яка правова норма вказує на вибір із декількох варіантів поведінки, а отже, обмежує поведінку суспільно корисними формами, визначаючи різні його різновиди» [107, с. 76].

Подібних справедливих докорів можна навести багато. Аналізуючи норми вищезазначеного законодавчого документа, можна впевнено констатувати, що законодавець чітко не розрізняє правові обмеження та правові заборони. Це підтверджується формулюванням фраз та положень, вживанням словосполучень «не допускається», «обмежується, крім», які встановлюють ті самі межі обмеження, але при тому у тих же статтях називаються заборонаю. Фактично положення цих статей є практичним доказом теоретичних позицій щодо співвідношення правових заборон та обмежень, оскільки позицій щодо цього співвідношення може бути безліч, але практично цілі правових обмежень та заборон, методи їх встановлення та використання, а також результати, які ними досягаються, є ідентичними. Про одну з таких теоретичних позицій пише А. Костурка: «Юридична норма, по-перше, встановлює межі, в яких певний інтерес може бути задоволений – це обмеження, а по-друге, встановлює у ставленні до іншого інтересу заходи, які не допускають його порушення (або безпідставного втручання), – це заборони» [141, с. 203].

На підставі такої думки доречно навести приклади з інших законодавчих актів, які включають у себе правові обмеження та заборони, реалізація яких показує їхню схожість. Наприклад, пункти Закону України «Про санкції», в яких передбачено:

- повну або часткову заборону вчинення правочинів з цінними паперами, емітентами яких є особи, до яких застосовані санкції відповідно до цього Закону;
- заборону або обмеження заходження іноземних невійськових суден і військових кораблів до територіального моря України, її внутрішніх вод, портів і повітряних суден у повітряний простір України або здійснення посадки на території України;
- обмеження, часткове або повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень по території України [79].

Такі формулювання (йдеться про «повну або часткову заборону»), спираючись на теорію права та етимологію слова «обмеження», свідчать про те, що законодавець у першому випадку має на увазі правову заборону, оскільки він повністю виключає ті чи інші правовідносини, а часткова заборона є нічим іншим як правовим обмеженням.

Особливістю, яку, на нашу думку, доцільно виділити у правових заборонах та обмеженнях, яка дасть можливість їх розрізнити, є формулювання у правових нормах. А саме, при використанні правових обмежень обов'язково норма повинна мати термін «обмеження». Приклад – норма Основного Закону України, – ч. 2 ст. 39:

- обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [136].

Існують фактичні заборони, хоча необов'язково вживається слово «заборона» при формуванні норми закону. Прикладом таких норм можуть бути норми, які захищають суспільство від кримінальних порушень прав людини і

суспільства. Такими є норми ККУ, а саме: ст. 115, – вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині; ст. 258-5, – фінансування тероризму, тобто дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації) [146].

Особливості таких норм полягають у тому, що вони складаються без конкретного опису того, що діяння заборонено, і без формулювання «забороняється». У таких прикладах сама заборона впливає із суті норми. Як правило, у таких нормах і статтях законів, після формулювання суті статті передбачається санкційна частина, тобто частина норми, в якій вказані негативні наслідки, які обов'язково настануть у разі порушення правовідносин, що охороняються. Доцільно зазначити, що й деякі норми Кримінального кодексу також схожі і на обмеження, але, по суті, правові обмеження та заборони, особливо у кримінальному законодавстві, фактично є одним і тим самим. Приклад – ст. 287 ККУ:

- випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів, допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції, або не має права на керування транспортним засобом, чи інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, безпеки дорожнього руху, вчинене особою, відповідальною за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів, якщо це спричинило середньої тяжкості тілесне ушкодження, тяжке тілесне ушкодження або смерть [146].

Завершуючи, наголосимо на тому, що «інструменталізм» у праві не може бути протиставлянням вже наявним теоретико-правовим концепціям. Ми

розглядаємо його лише як один із методологічних підходів до дослідження зазначеної проблематики (заборонно-обмежувальних засобів).

Як відомо, вони відрізняються за природою інституційними утвореннями, якими реалізується потенціал права. Заборонно-обмежувальні засоби покликані забезпечити свободу (дозволи) чи, навпаки, покласти на осіб пасивний обов'язок утриматись від учинення тих дій, які перешкоджають інтересам особи, передбачаючи певну поведінку, будучи гарантією застосування суб'єктивних прав іншими суб'єктами (зобов'язання); вони мають бути спрямовані на досягнення результату – забезпечення ефективності правового регулювання; і цілком закономірно мати певний зв'язок із суб'єктивними правами конкретної особи (дозволи) чи інших осіб (заборони, зобов'язання).

Відтак цілком логічно, що ми зосередили зусилля саме на правоінструментальному аналізі даної категорії.

Висновок до 3 розділу

1. Доведено, що регулювання суспільних відносин є одним із основних видів діяльності держави та її органів. Правильний вибір методу правового регулювання дозволить зменшити негативний вплив, усунути колізії, що можуть виникнути або що існували до прийняття нових нормативно-правових актів. Головна мета вибору методу правового регулювання правовідносин полягає у становленні дієвого правового механізму, що дозволяє сприяти ефективному регулюванню суспільних відносин в умовах, у яких перебуває Україна (військові дії, боротьба із корупцією, євроінтеграція). Заборони, обмеження як засоби регулювання правовідносин на сьогодні стали одним із основних, реально доступних способів досягнення позитивних результатів.

2. Запровадження аргументовано виправданих заборон та обмежень позиціонує свою дієвість не тільки теоретично, а й практично. Це пов'язано насамперед із тим, що заборони, обмеження дозволяють чітко встановити межі у правовідносинах, вихід за які тягне передбачену законом відповідальність. Також

саме такий підхід унеможлиблює створення колізій і неточностей при використанні правових норм у здійсненні правовідносин, тим самим вказує на корисність тих чи інших активних (пасивних) дій зацікавлених суб'єктів.

3. Підтверджено, що аналіз загальних правил використання правових обмежень як специфічного методу правового регулювання дає підстави розглядати їх, поєднуючи три способи регулювання, а саме: дозвіл, обов'язок (припис) та заборона. Таким чином доведено, що правові обмеження – це певна система пов'язаних між собою компонентів, позаяк ні дозволи, ні приписи, ні заборони не можуть існувати окремо один від одного. Але саме заборона – основа цього комплексу засобів, оскільки без її використання неможливо встановити основні межі використання прав і свобод громадян.

4. З'ясовано, що водночас правові обмеження необхідно розглядати як важливий об'єднувальний елемент задіяння способів та інструментів для вирішення будь-яких соціально-правових завдань не залежно від цілей, які стоять перед їх вирішенням. У цьому аспекті на увагу заслуговує встановлення меж і кордонів задля регулювання суспільних відносин, щоб виділяти за специфічними ознаками певні відносини у цілі сфери та галузі, а у майбутньому ефективно їх врегульовувати завдяки підібраним галузевим правовим обмеженням.

5. Доведено, що правові обмеження стають специфічним зовнішнім чинником, який впливає на інтереси суб'єктів через встановлення особливих правових засобів. Саме правові обмеження є необхідним інструментом обмеження певних видів діяльності. Без застосування таких гальмівних засобів існування та роль права у суспільстві стає майже нікчемною. Щоправда, це досягається за умови, що встановлені правові обмеження відповідають наявним у державі та суспільстві інтересам та запроваджуються тільки із дотриманням законного порядку відповідними повноважними органами.

6. Обґрунтовано, що «інструменталізм» у праві не може і не повинен протиставлятися вже наявним теоретико-правовим концепціям. Його трактуємо лише як один із методологічних підходів до дослідження зазначеної проблематики.

Як відомо, заборонно-обмежувальні засоби є різними за своєю природою інституційними утвореннями, за допомогою яких реалізується потенціал права. Вони покликані забезпечити свободу (дозволи), чи навпаки, покласти на осіб пасивний обов'язок утримуватися від учинення дій, які суперечать інтересам особи (заборони), передбачаючи відповідну поведінку, водночас будучи гарантією застосування суб'єктивних прав іншими суб'єктами (зобов'язання). Вони повинні бути спрямовані на досягнення результату – забезпечення ефективності правового регулювання.

7. Логічно виправданою визнано обрану стратегічну мету – спрямувати дослідницькі зусилля саме на правоінструментальному аналізі важливої правової категорії, щоб таким чином підтвердити її значення у вирішенні низки актуальних наукових проблем у сучасному загальнотеоретичному правознавстві

Матеріали розділу висвітлені в таких публікаціях автора: Кельман Р. (2021а), Кельман Р. (2021б), Кельман Р. (2021в), Кельман Р. (2021е), Кельман Р. (2021ж), Кельман Р. (2021и), Кельман Р. (2022а), Кельман Р. (2022в), Кельман Р. (2023а), Кельман Р. (2023б), Кельман Р. (2023д), Кельман Р. (2023е), Кельман Р. (2024а), Кельман Р. (2024б), Кельман Р. (2024в), Кельман Р. (2024г), Кельман Р. (2024д), Кельман Р. (2024е).

ВИСНОВКИ

На основі аналітичного осмислення великого масиву фахових публікацій, що тією чи іншою мірою стосуються предмета дослідження, враховуючи особливості джерельної правової бази, на підставі якої засвідчено конкретні історичні події державно-політичного та правового характеру, обираючи найоптимальнішу методологію вивчення й аналізу історичних, соціальних, державно-правових явищ, вперше здійснено комплексне вирішення актуальної для науки теорії права проблеми становлення, розвитку заборони як методу правового регулювання. Одержані результати певною мірою можна відобразити у низці узагальнень, обґрунтованих положень.

1. Огляд значної кількості наукових публікацій та їхнє критично-пізнавальне узагальнення дав можливість об'єктивно відстежити найважливіші процеси вирішення проблеми використання правових заборон як методів правового регулювання, що, безумовно, є складним і багатогранним за своїм змістовним наповненням.

2. Визначення методологічного сприйняття та інтерпретації предмета дослідження полягає в обґрунтованості, що «інструменталізм» у праві не може і не повинен протиставлятися вже існуючим теоретико-правовим концепціям. Його слід розглядати лише як один із методологічних підходів до дослідження зазначеної проблематики. Як відомо, заборонно-обмежувальні засоби є різними за своєю природою інституційними утвореннями, за допомогою яких реалізується потенціал права. Вони покликані забезпечити свободу (дозволи), чи навпаки, покласти на осіб пасивний обов'язок утримуватися від вчинення тих дій, які перешкоджають інтересам особи (заборони), передбачаючи таку поведінку, будучи гарантією використання суб'єктивних прав іншими суб'єктами (зобов'язання). Вони мають бути спрямовані на досягнення певного результату – забезпечення ефективності правового регулювання.

3. Виділено первинні форми правових заборон та правових обмежень, які мали специфічні форми виразу та які існували ще за часів додержавного періоду. Досліджено їхній вплив на суб'єктів відносин, їхню ефективність та порядок застосування.

З'ясовуючи історичний шлях виникнення заборон враховуємо, що заборона як метод регулювання соціальних відносин з'явилася одночасно з виникненням людського суспільства, підкреслено, що своє юридичне обґрунтування ця категорія отримала лише з виникненням держави. До цього форм вияву заборон було дуже багато, від традицій певної суспільної групи до заборон (табу, приписів, наказів та інших) релігійних громад.

4. Доведено й науково-теоретично обґрунтовано актуальну для сьогодення українського правознавства конвенційну сутність використовуваних у законотворчій діяльності заборонно-обмежувальних засобів, до яких належать визнані загальною теорією права категорії «правова заборона» і «правове обмеження», що здійснено на новаторських засадах формулювання їх як методу правового регулювання, який трактується як використання сукупності всіх доступних засобів юридичного впливу, що застосовуються до будь-якого суб'єкта правовідносин та покликані на підставі встановлення обмежень або чітких меж використання прав та свобод суб'єктів правовідносин забезпечити своє основне призначення, а саме сприяти реалізації прав вищезазначених суб'єктів.

5. Оскільки правові заборони та правові обмеження застосовуються у всіх галузях права, то є підстави всебічно розглядати їх як універсальні юридичні категорії, застосування яких забезпечує оперативне та якісне регулювання тих чи інших суспільних відносин. При цьому сама заборона аж ніяк не перетворюється на безлику, узагальнену, еkleктичну конструкцію, а, навпаки, вбираючи у себе досягнення різних напрямів юридичної науки цей, феномен стає досить конкретно спрямованим елементом, який встановлюється, забезпечується, поліпшується та гарантується (до застосування) державою.

Підтверджено, що дотримання правових заборон у середині суспільства є фактором, який дозволяє класифікувати держави на свідомі (правові) та не правові. Чим вищий рівень дотримання правових (саме правових) заборон, тим вищий рівень життя (у тому числі економічного або матеріального статусу громадян), оскільки заборона, яка порушується та не приводить до відповідальності, руйнує суспільство. Заборона – це право, порушення заборони – це злочин, злочин завжди має привести до відповідальності. Саме така формула має діяти і у сучасній Україні, яка саме на сучасному етапі державотворення починає розбудовуватися як правова, економічно та політично самостійна держава.

6. Юридична заборона виступає як більш широке, ніж чисто правове явище, оскільки у самій своїй субстанції містить риси соціально-правового феномену. У юридичній забороні закладена націленість на те, щоб створити перешкоду недозволеній поведінці, запобігти цій поведінці, не дозволити допустити ту діяльність, яка може нанести шкоду як суспільству, так і державі або окремому суб'єктові правовідносин. Підтверджено важливість урахування співвідношення названих категорій, правозастосовний потенціал яких практично тотожний, оскільки вони встановлюються з урахуванням конкретної ситуації для досягнення однієї і тієї ж мети, а також визнані передумовами інтеграції законодавства України, яке все більше адаптується до законодавства інших європейських країн через фундаментальні цінності – демократію, права людини, верховенство права.

7. Констатовано, що саме правове гарантування реалізації обґрунтованих правових заборон й обмежень засвідчує високий рівень дотримання права у державі. Але при прийнятті нових та застосуванні старих правових заборон необхідно керуватися правовою необхідністю. Тобто, не бездумно приймати більше правових заборон до відносин, що виникають, а приймати їх виважено, задля забезпечення принципу верховенства права. Оскільки бездумне застосування правових заборон може бути використане певними суб'єктами, у тому числі державою або її апаратом задля узурпації влади та перетворення правової держави на таку, яка буде містити ознаки авторитаризму. І перетворить демократію у

дзеркальну кількість прав до кількості обов'язків, на країну заборон, країну зразка «орвелліанства», «1984», у якій заборона сприймається як місія, як основний засіб забезпечення діяльності влади.

8. Запропоновано комплексний нормативний підхід до вимог допустимих правових обмежень, що передбачає наявність необхідної легітимної мети, яка полягає у захисті прав інших осіб, громадського порядку, суспільної безпеки, моралі, здоров'я тощо; у підтриманні балансу між суспільною необхідністю й інтересами носія права. Наголошено, що за своїми юридичними особливостями (формальна закріпленість, можливість використання механізму примусу і т. д.) заборони безумовно тяжіють до державно-правових приписів.

9. За сучасних умов обґрунтованими видаються такі напрями оптимізації: приведення практики встановлення та використання правових обмежень у відповідність до міжнародних стандартів; удосконалення законодавства шляхом подолання прогалин, усунення колізій між актами і суперечностей в самих актах. Притому все це має здійснюватися на основі наукових розробок, даних соціології, політології, правознавства; в умовах ефективного законотворчого процесу необхідні виважені, досвідом перевірені, імплетаційно узгоджені практичні рекомендації, що дозволить озброїти законодавця інструментарієм напрацьованих юридичних засобів. Правові заборони зафіксовані у НПА, мають відповідати реальним умовам життя, це буде сприяти ефективності зазначених вимог; успіх реформ держави, суспільства і правової системи, як правило, залежить від того, які правові заборони та обмеження і в якому обсязі відтворені у законодавстві, наскільки вони відповідають цілям і завданням, що стоять перед суспільством, якою мірою вони схвалені і виконуються суб'єктами права.

10. Загальний характер заборон, їхня спрямованість до всіх суб'єктів права і разом з тим до окремих конкретних учасників правовідносин, глибинні функції в інтегруванні і розвитку правового регулювання – все це дозволяє розглядати заборони як найбільш дієві важелі, методи, способи державного управління, за

допомогою яких позначаються межі правової свободи індивідуума і водночас обмежуються можливості втручання держави у сферу суб'єктивних прав та свобод.

Результати дисертаційного дослідження можуть використовуватися як для формування принципів системного бачення проблеми права, пов'язані із використанням заборони як методу правового регулювання, так і для практичного реформування інститутів українського права з акцентом на герменевтичний пошук альтернативних шляхів правозастосування.

Список використаних джерел

1. Абламська В. В. Законодавчі новели щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 140–148.
2. Аквінський Т. Коментарі до Арістотелевської «Політики». К.: Основи, 2003. 786с.
3. Андрійв В. Соціальна сутність права як регулятора суспільних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 10. С. 44–47.
4. Андрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук. 12.00.02. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2018. 23 с.
5. Багрій Т. Я. Принцип верховенства права як умова розвитку сучасного українського конституціоналізму. *Юридичний часопис НАВС*. 2011. № 2 (2). С. 45–51.
6. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: монографія. Х.: Право. 2008. 220 с.
7. Басов А. В. Теоретико-правовий аналіз визначення поняття «обмеження» URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomerivm/39-2014-jubilee/ite/381-teoretyko-pravovyi-analizvyznachennia-poniattia-obmezhennia-basov-a-v-basova-yu-yu>.
8. Басов А. В. Поняття «обмеження» як юридична категорія: теоретичний аспект. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1. С. 27–33.
9. Белл Деніел. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії. К.: Наш формат, 2017. 389 с.
10. Берман Г. Дж. Право і революція. Формування західної традиції права. Київ: IRIS, 2001. 651 с.
11. Бехруз Хашматулла. Вступ до порівняльного правознавства: навч. посіб. Одеса: Юрид. література. 2002. 328 с.

12. Бич Л. Загальна наука права: курс лекцій. Регенсбург-Франкфурт, 1947. Ч. 2. 186 с.
13. Білас І. Г. Збройна агресія проти України як підґрунтя визнання Росії державою-терористом та її міжнародно-правова відповідальність за воєнні злочини і геноцид. *ПРАВО. UA*. 2022. № 2. С. 5–21.
14. Білоус Т. М. Натуралізм у сучасній філософії науки. Когнітивні основи науки. *Вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 663–664. С. 246–252.
15. Білль про права 1789 URL: <https://www.usa-ino.com.ua/constitution/symbol>
16. Білявський Г. О., Фурдуй Р. С., Костіков І. Ю. Основи екології. К.: Либідь, 2006. 480 с.
17. Бобровник С. В., Оніщенко Н. М. Соціальна та юридична ефективність законодавства. *Законодавство: проблеми ефективності*. К.: Наук. думка, 1995. С. 12–19.
18. Бобровник С. В. Юридична відповідальність: акад. курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 268 с.
19. Бобровник С. В. Правове регулювання суспільних відносин та реалізація права. *Правова держава*. 1996. Вип. 7. С. 101–110.
20. Боровик А. С. Щодо питання про індивідуальне правове регулювання у загальнотеоретичному правознавстві. *Митна справа*. 2013. № 2. С. 34–41.
21. Бурлаков Б.М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичні і практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42-46.
22. Буккё дэндо кёкай (Общество по распространению буддизма) 108-0014 Япония, Токио, Минато-ку, Сиба 4 тёмэ 3–14. E-mail: bdk@bdk.or.jp
<http://www.bdk.or.jp>
23. Буроменська Н. Л. Міжнародно-правове регулювання принципу заборони зловживанням правом: науково-теоретичний аспект. *Вісник Південно регіонального центру НАПрН*. 2019. № 19. С.171–179.

24. Бучма О. Табу. Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис. 2002. 742 с.
25. Буян І. Первісне суспільство–першопроходець у формуванні джерел, умов, чинників задоволення людини у нужденності. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 53-65.
26. Васильєв В. В. Табу як засіб саморегулювання майнових відносин у первісному суспільстві. *Приватне та публічне право*. 2019. № 4. С. 38–41.
27. Вебер М. Соціологія: загальноісторичні аналізи, політика / пер. з нім. О. Погорілого. К.: Основи, 1998. 534 с.
28. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 333 с.
29. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і головн. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТО «Перун», 2005. 1728 с.
30. Веніславський Ф. Спеціально-дозвільний принцип у конституційно-правовому регулюванні. *Правові науки України*. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10078.html>.
31. Висновки Ради з питань зовнішньої політики України. Брюссель, 20 лютого 2014 р. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/141110.pdf
32. Віхров О. П., Віхрова І. О. Теорія держави і права: курс лекцій: навч. посіб. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 389 с.
33. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Х.: ХНУВС. 2020. 544 с.
34. Воронцова Ю. В. Кримінально-правові заборони щодо проведення та організації азартних ігор і лотерей на тлі змін регулятивного законодавства України. *Вісник ЛДУВС*. 2022. Вип.1. С. 207–215.
35. Гаєк Ф. А. Конституція свободи. Львів: Літопис, 2002. 556 с.
36. Гайдамака І. О. Правовий режим: поняття та види. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 15. С. 120–127.

37. Галушко К. Ю. ПОППЕР Карл-Раймунд. URL: [http:](http://)
38. Ганьба Б. Системний підхід та його застосування в дослідженні державно-правових явищ. *Право України*. 2000. № 3. С. 44–52.
39. Ганьба Б. Системний підхід у державно - правових дослідженнях. *Вісник Львівського університету. Юридична*. 2000. Вип. 35. С. 60–71.
40. Гарасимів Т. З. Розбудова громадянського суспільства в Україні: державно-владний підхід. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 86–95.
41. Гаращенко Л. П. Теоретико-правові заборони мобінгу в західних країнах. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 3. С. 95–99.
42. Гетьманцева Н., Митрицька Г. Правові засоби в механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері найманої праці. *Підприємство. Господарство. Право*. 2021. № 3. С. 132–140.
43. Головатий С. Верховенство права: український досвід. У 3-х кн. К.: Фенікс. 2006. Т. 3. 1395 с.
44. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста. К.: Центр учбової літератури, 2009. 264 с.
45. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року. № 436 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print>
46. Гринів Б. В., Гвоздецький В. А. Екологія: теоретичні основи і практикум. Х.: Ісма, 2010. 352 с.
47. Гришук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. К.: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2002. 20 с.
48. Грінченко Б. Д. Словарь української мови. Київ, 1958–1959 (перевиданий). Т. 1–4. 1109 с.
49. ГрїхиІсламі. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%B5%D1%85%D0%B8_%D0%B2_%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5.

50. Грушевський М. Історія і її соціально-виховуюче значення. *На порозі нової України: статті і джерельні матеріали*. К.: Українське Наукове Товариство, 1992. 120 с.
51. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. К.: Знання, 2005. 375 с.
52. Гуцало Л. В. Феномен давньогрецького поліса. Науковий діалог «Схід-Захід»: матеріали IV всеукр. наук. конф. (Кам'янець-Подільський, 25 травня 2015 року). Кам'янець-Подільський, 2015. С. 187–189.
53. Давидів В.Н., Шепель А.О. Порівняльне правознавство: Навч. посіб. К.: Юстініан, 2003. 189 с.
54. Данько Я. М. Проблема виникнення життя: наук. аспекти: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2001. 95 с.
55. Дацюк С. Народ і влада. Українська правда. 31.08.2018. URL: <http://www.facebook.com/sergej.dacuk>
56. Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського НУ. Право*. 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 19–23.
57. Демченко І. Правовий нігілізм в Україні. Шляхи його подолання. *Наукові конференції*. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1838>
58. Денисова А. Н. Правові обмеження: поняття, види, функції. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2011. № 2. С. 51–55.
59. Дзьобань О. П., Жданенко Б. В. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2(33). С. 9–23.
60. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 01 липня 1968 року. приєднання від 16.11.1994. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098/print.
61. Дрижакова Д. Нормативно-правове регулювання у сфері протидії несанкціонованим втручанням у роботу інформаційно-телекомунікаційних

систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. *Право України*. 2023. № 11. С. 116–123.

62. Дружиніна-Сендецька Т. В. Тлумачення у праві: особливості герменевтичного підходу: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2015. 16 с.

63. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем: навч. посіб. Полтава, Астрєя. 2010. 129 с.

64. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо контрабанди деревини: сучасний стан і перспективи. *Юрид. електрон. журн*. 2021. № 2. С. 142–148.

65. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

66. Ейхельман О. Основи права. Прага: УВУ. 1927. 49 с.

67. Екологічне нормування: підручник. В. В. Тарасова та ін. Житомир: Вид. О. О. Євенок. 2017. 344 с.

68. Ерліх Є. Про живуче право. Львів: Т-во українсько-руських правників. 1911. 14 с.

69. Єлісеєв В. С., Кутафіна О. Є. До питання про кількість методів правового регулювання. *Науковий вісник НУ біоресурсів і природокористування*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 10–18.

70. Єрмоленко В. Об'єкт у структурі правовідносин. *Юридична Україна*. 2004. № 1. С. 11–18.

71. Эдельман В. А., Баканов А. А., Фрідріх Август фон Хайєк. Гуманітарний портал. Персоналії. URL: <https://gtmarket.ru/personnels/friedrich-avgust-fon-hayek>

72. Ждиняк Н. П. Забороняюча кримінально-правова норма: проблем змісту. *Наук. вісник Херсонського держ. університету. Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. С. 10–13.

73. Житко А. О. «Вибух популізму» у ХХІ столітті: дослідницькі інтенції щодо визначення «універсальних» характеристик. *Сучасне суспільство: політичні*

науки, соціологічні науки, культурологічні науки: зб. наук. праць / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. Вип. 2(18). С. 72–81.

74. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

75. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. К.: Юрінком, 1997. 320 с.

76. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. Х.: Право, 2009. 584 с.

77. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

78. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»: Редакція від 12.10.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print>.

79. Закон України «Про санкції»: редакція від 17.12.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18/print>

80. Закон про боротьбу із російським впливом у Європі та Євразії від 2017р. (CRIIEEA). URL: <https://www.congress.gov/crec/2017/06/12/CREC-2017-06-12-pt1-PgS3399-2.pdf>

81. Закон України «Про статус народного депутата України»: редакція від 11.10.2017р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12/print>

82. Закон України «Про регламент Верховної ради України»: редакція від 04.11.2018р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

83. Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»: редакція від 16. 04. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14>.

84. Закон України «Про державну службу»: редакція від 01. 01. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

85. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»: редакція від 08.07.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/print>

86. Закон України «Про Конституційний суд України»: редакція від 05.05.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

87. Закон України «Про іпотеку»: редакція від 04.02.2019 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15/print>
88. Закон України «Про Національну поліцію: редакція від 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
89. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»: редакція від 28. 12. 2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14/print>
90. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
91. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
92. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
93. Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» від 06.12.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2643-19#Text>
94. Заповіді Ісуса Христа. URL: <http://isus.ho.ua/privid6.html>.
95. Заржицький О. С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти): монографія. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. 200 с.
96. Зеленський С. М. Утвердження принципів верховенства права і законності у кримінальному судочинстві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2(6). С. 2–12.
97. Земельний кодекс України: редакція від 01.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
98. Зозуля О. І. Економічні, соціальні та культурні права людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 156–163. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/370/287>.
99. Історія держави і права зарубіжних країн. Х.: Майдан, 2020. 618 с.

100. Інструмент. *Вільна енциклопедія «Вікіпедія»* URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82>
101. *Іоффе О. С.* Право приватне й право публічне. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4. С. 7–18.
102. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78–87.
103. Ірха Ю. Б. Поняття, сутність та роль правових заборон і обмежень у запобіганні та протидії корупції в Україні. *Інформація і право*. 2022. №3 (942). С. 97–109.
104. Кавалеров А. А. Цінність у соціокультурній трансформації. Одеса: Астропринт, 2002. 221 с.
105. Кавун В. Ф. Правова природа і особливості міжнародних правозахисних механізмів реалізації конвенцій з прав людини. *Вісник Львівського державного університету ім. Івана Франка.. Міжнародні відносини*. 2000. Вип. 2. С. 286–292.
106. Казанчук І. Д. Уточнення поняття і змісту адміністративно-правової охорони навколишнього середовища. *Право і безпека*. 2012. № 5 (47). С. 72–78.
107. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість і правова культура як об'єкти філософсько-правового дискурсу: монографія. Х.: Право, 2009. 255 с.
108. Калюжний Р. А., Пікуля Т. О. Правові стимули в механізмі правового регулювання. К.: «МПЛеся», 2013. 204с.
109. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник. К.: «МП Леся», 2014. 240 с.
110. Кан Ден Сік. Міжкорейські відносини: сучасний огляд. *Актуальні проблеми політики*, 2020. Вип. 65. С. 103–108.
111. Карманюк О. П. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в українському суспільстві. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 48–52.

112.Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.

113.Кельман М. С. Методологічні проблеми у сучасному правознавстві, перспективи та тенденції розвитку його методології. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 23–32.

114.Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Кондор, 2002. 609с.

115.Кельман М. С., Кельман Р. М. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф. 26 лист. 2021 р. Одеса: ОДУВС, 2021. С. 46–49.

116.Кельман М. С., Токарська А. С., Кельман Р. М. Генеза наукового осмислення поняття «заборона». *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2021. Вип. 10. С. 41–52.

117.Кельман Р. М. Генеза історичних передумов виникнення правових заборон. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 лютого 2021 року). Т. I. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 76–78.

118.Кисель О. М. Функціональне призначення правового регулювання. *Держава і право*. 2001. Вип. 10. С. 27–35.

119.Кіктенко В. О. Дослідження китайської цивілізації: історія, філософія, культура. *Східний світ*. 2018. № 2. 234 с.

120.Кобрін А. Співвідношення правового імунітету та суміжних понять. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня 2011 року). К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. С. 36–40.

121.Ковальчук В. Б. Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці. К.: Логос, 2011. 392 с.

122.Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / наук ред. проф. В. О. Дроздов. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Професіонал, 2004. 208 с.

123.Ковальський В. Функції права: поняття, джерела, динаміка. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 2. С. 3–10.

124.Кодекс Законів України про адміністративні правопорушення: редакція від 02.02.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

125.Кодекс законів про працю України, від 11.10.2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/print>

126.Кодекс Цивільного захисту України: редакція від 01.01.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/print>

127.Кожевникова В. Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 18–21.

128.Козинець О. Г., Толкач А. М. Історичний аспект розвитку теорії розподілу влади. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies* Chernihiv: CNUT, 2017. P. 22–25.

129.Козюбра М. І. Методологія права: концептуальні підходи. *Проблеми методології сучасного правознавства* : матер. міжн. наук.-теор. конфер. К., 1996. С. 23–25.

130.Козюбра М. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання основою найважливіших досягнень сучасної правової теорії та практики. *Право України*. 2021. № 1. С. 12–42; Козюбра М. Практична філософія права : монографія. К. : «Дух і літера», 2024. 496 с.

131.Коментар до Кримінального Кодексу України. URL : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/049.php>

132.Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення. Ратифікація від 16.10.1998 р. URL : http://zakn.rada.gov.ua/laws/show/995_182/print.

133.Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, редакція від 18.10.1907 р. Ратифікація від 24.08.1991. URL: http://zakon.rada.gov.ua/law/show/995_222/print

134.Кондратенко Н. Організація семантичного поля тексту: текстовий та інтерпретаційний зміст: збірник наукових праць з філософії та філології. 2004. Вип. 6. С. 44–49.

135.Конституційне право: підручник. Ю.Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич / за заг. ред. М. І. Козюбри./ К. : Ваіте, 2021. 528 с.

136.Конституція України: редакція від 30.09.2016р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.

136а.Конституція Російської Федерації. URL: <https://www.constitution.ru/10003000/4htm>

137.Корчевна Л. До критики поняття «механізм правового регулювання». *Право України*. 2003. № 1. С. 117–119.

138.Костицький М. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник НАВС*. 2013. № 1. С. 3–11.

139.Костицький М. В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3–17.

140.Костицький М. В. Методологія пізнання української історико-правової дійсності. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Юридичні науки*. 1994. Вип. 30. С. 5–12.

141.Костурка А. Норма права і правоприпинюючі факти в механізмі правового регулювання. *Право України*. 2011. № 3. С. 202–207.

142.Костюк І. Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Вип. 22. Львів: ЛНАМ. 2011. С. 405–416.

143.Кравчук С. Т. Теоретико-правові аспекти регулювання суспільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2022. Вип. 61. С. 29–36.

144.Краковська В. Г. Дія правових стимулів та обмежень в механізмі правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 55–60.

145.Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Елементарний курс: навч. посіб. Х.: Одісей, 2007. 432 с.

146.Кримінальний Кодекс України: редакція від 01.01.2019 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print

147.Кримінальний процесуальний Кодекс України: редакція від 01.01.2019р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print

148.Кротов К. В. Античність і Середньовіччя: порівняльний аналіз вирішення проблеми смислу історії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 11. С. 59–62.

149.Кузнєцов В. В. Сучасні фактори нормотворення у сфері кримінального права. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 12(88). С. 37–40.

150.Кузьминець О. В., Дурнов Є. С., Сокур Ю. В. Історія держави та права зарубіжних країн (схеми, коментарі, термінологічний словник): навч. посіб. К.: Фенікс, 2012. 241 с.

151.Куліш А. М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07. Х., 2003. 279 с.

152.Куракін О. М. Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Х.: ХНУВС, 2016. 40 с.

153.Куракін О. М. Якість норми права як спеціальний критерій ефективності механізму правового регулювання. *Науковий вісник ХНУВС*. 2015. № 3. С. 64–71.

- 154.Кустовська О. В. Методологія системного підходу до наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.
- 155.Кучерявенко М. Правова заборона : податковий аспект. *Право України*. 2023. № 7. С. 128–136.
- 156.Левада О. В. Правові обмеження як засоби попередження зловживання правом (теоретико-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1(88). С. 192–200.
- 157.Левада О. В. Пільги й обмеження в праві: загальнотеоретична характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2019. 175 с.
- 158.Лень В. В. Алкоголізм як соціальне підґрунтя злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського ДУВС*. 2008. № 1. 202 с.
- 159.Лепех Л. Л. Вимоги до правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 21. Ч. 1. С. 67–70.
- 160.Лисюк І. І. Деякі питання виникнення соціальних норм. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С.65–69.
- 161.Левицький К. Теорія політичної думки галицьких українців : 1848-1904. Львів. Друкарня оо. Василян у Жовкві. 1926. 736с.
- 162.Лук'янець Д. Про співвідношення методу адміністративного права та методів адміністративно-правового регулювання. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Право*. 2010. № 845. С. 288–291.
- 163.Любащенко В.І. Теологія. URL: <https://www.history.org.ua/?termin=Teolohiia>
- 164.Лятіна О. І. Поняття правовідносин у контексті законницької та юридичної доктрин. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 403–406.
- 165.Максимов С. Теорія природного права: концептуальний і доктринальний виміри. *Право України*. 2021. № 1. С. 43–65.
- 166.Манько Д. Г. Щодо широкого розуміння категорії застосування права. *Публічне право*. К., 2011. № 1. С. 130–135.

167. *Marcel van der Linden, Western Marxism and the Soviet Union: A Survey of Critical Theories and Debates since 1917, Leiden—Boston: Brill, 2007, pp. 45-98.*

168. Мартинов А. Ю. Загальна декларація прав людини 1948. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2024. ISBN 966 – 02 - 2074 – X.

169. Матвієнко О., Цивін М. Предметне поле досліджень у науковій галузі «соціальні комунікації»: за матеріалами профільних конференцій. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vprc_2016_7_6.pdf С. 41 - 42.

170. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05. 12. 1994 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_158

171. Мерник А. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42–46.

172. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. В. С. Антонюк, Л. Г. Полонський, В. І. Аверченков, Ю. А. Малахов. К. : НТУУ «КПІ», 2015. 276 с.

173. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект): дис... д-ра юрид наук: 12.00.03. К. : 2009. 463 с.

174. Міфи Давньої Греції / пер. К. Гловацька. К. : Веселка; Тернопіль : навч. книга Богдан, 2010. 295 с.

175. Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (10). С. 14–28.

176. Мухін В. В. Індивідуальне правове регулювання в контексті теорії публічного і приватного інтересу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2012. Вип. 51. Т. 1. С. 33–38.

177. Настасяк І. Ю. Загальна характеристика ефективності правового впливу. *Митна справа*. 2012. № 4 (82). Ч. 2. Кн. 1. С. 20–26.

178. Настюк В. Я., Белевцева В. В. Адміністративно-правові режими в Україні : монографія. Х. : Право, 2009. 128 с.

179.Нестерович В. Ф. Верховенство права та забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 85–92.

180.Ніцше Ф. Народження трагедії. Антична світова література: критична думка ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів : вид-во «Світ». 1996. С. 43–44.

181.Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. Проблеми філософії права. 2003. Т. 1. С. 41–44.

182.Окіншевич Л. Вступ до науки про право і державу. *Український Вільний Університет*. Мюнхен, 1987. Ч. 10. 223 с.

183.Осауленко О. І. Конституційні основи формування змісту та системи правового регулювання статусу засуджених до позбавлення волі та їх втілення в законодавстві України (загальнотеоретичні питання) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 1997. 198 с.

184.Осипова Н. П. Специфіка реалізації правосвідомості в процесі правового регулювання. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 95. С. 89–94.

185.Остапенко О. І. Про заборони та обмеження в адміністративному праві. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2018. № 2. Вип. 5. С. 51–59.

186.Пархоменко П. М. Системність як істотна ознака джерел права. *Правова держава*. 2007. Вип. 18. С. 60 – 69.

187.Пашенко М. Нормативне та індивідуальне правове регулювання природних прав людини. *Підприємництво, господарство, право*. 2019. № 9. С. 175–180.

188.Петренко О. А. Поняття та сутність заборон у трудовому праві. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Право*. 2015. Вип. 1(2). С. 213–220.

189.Петришин А. В. Державна служба. Історико-теоретичні передумови, порівняльно-правовий і логіко-понятійний аналіз: монографія. Х.: Факт, 1998. 324 с.

190.Першіц А. І., Монгайт О. Л., Алексеев В. П. Історія первісного суспільства: підручник. К. : Вища школа, 1980. 224 с.

191.Платоненко О. С. Сучасна інтерпретація правових заборон як методів правового регулювання та юридичний механізм їх реалізації. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 30–34.

192.Платоненко О. С. Використання правових заборон у розбудові сучасної правової держави. *Сучасні тенденції розбудови правової держави* : зб. наук. ст. за матеріалами V Міжнар. наук.-практик. конференції (Житомир, 18 травня 2017 р.). Житомир, 2017. С. 70–74.

193.Платоненко О. С. Сучасні тенденції розвитку українського законодавства у площині встановлення правових заборон та обмежень. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 16–19.

194.Платоненко О. С. Заборонні засоби регулювання суспільних відносин. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 16–18.

195.Платоненко О. С. Правові заборони та обмеження у площині сучасної метаантропології права. *Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності* : матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2017 року). Львів: ННІПП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 132–136.

196.Платоненко О. С. Теоретичні та практичні аспекти класифікації правових заборон. Аналіз загальнодозвільного та загальнозаборонного типу правового регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 5. С. 28–31.

197.Платоненко О. С. Роль встановлення правових заборон та обмежень у забезпеченні верховенства права України. Можливості та перспективи забезпечення верховенства права в Україні. Міжнародні науково-практичні інтернетконференції за різними юридичними напрямками. Тернопіль: Юридична лінія, 2017. С. 10–13.

198.Платоненко О. С. Теоретичний та практичний аспект використання правових обмежень та заборон у відносинах на міждержавному рівні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. Т. 1. С. 26–29.

199.Податковий кодекс України: редакція від 01.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>

200.Подоляка А. М. Державний примус як метод впливу на учасників публічно-правових відносин (теоретичний аспект) /Інтернет-база наукових статей і рефератів «www.VuzLib.com» URL: <http://vuzlib.com/content/view/2243/10/>

201.Політологічний словник: навч. посіб. / за ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. К.: МАУП, 2005. 792 с.

202.Полянський Т. Т. Зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Х. : Право, 2013. 376 с.

203.Помогайбо В. М., Петрушов А. В. Генетика людини : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2011. 280 с.

204.Попова В. В. Удосконалення структурно-організаційної моделі податкової політики в умовах євроінтеграції. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. Вип. 11. С. 15–18.

205.Постанова Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 року. № 757-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14/print>.

206.Постанова Кабінету Міністрів України «Про державну фіскальну службу України»: редакція від 27.08.2016 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF/print>.

207.Потильчак О. І. Реалізація принципу верховенства права у рішеннях Верховного Суду України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Ч. 2 (27). С. 163–171.

208.Приймак Л. Система «стримувань і противаг» у взаємовідносинах між виконавчою та законодавчою гілками влади як механізм консолідації політичного

режиму. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Філософсько-політологічні студії*. 2015. Вип. 6. С. 122–129.

209. Припхан І. І. Моральні аспекти судового правозастосування в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 46–56.

210. Прогнозування у праві. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/sotsiologiya/505-panova/10903-35.html>.

211. Процевський О. І. Заборона примусової праці як складова принципу свободи праці : зб. наук. пр. Харків. націон. педаг. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. *Право*. 2014. Вип. 22. С. 30–40.

212. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. К.: Атіка. 2001. 213 с.

213. Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета та методології. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 22–26.

214. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посіб. Львів : ЛОБФ «Медицина і право». 2021. 256 с.

215. Рабінович П. Універсальні стандарти людяності як концептуальні засади антропоцентричного праворозуміння. *Право України*. 2021. № 1. С. 76–87.

216. Рабінович П. На шляху до формування доктрини основоположних прав людини. *Право України*. 2022. № 1. С. 23–38.

217. Рабінович С. У пошуках підстав прав людини: до дискусій у сучасному українському правознавстві. *Право України*. 2023. № 6. С. 19–32.

218. Рабінович Петро, Рабінович Сергій, Панкевич Олег. Праворозуміння – концептуально-методологічний фундамент формування та розвитку правової доктрини (за матеріалами журнальної дискусії). *Право України*. 2003. № 3. С. 18–27.

219. Резолюція Європейського Парламенту від 6 лютого 2014 р. щодо ситуації в Україні. URL : 2014 / 2547 (RSP) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef%2f%2fEP%2f%2fTEXT%2bTA%2bP72014098%2b0%2bDOC%2bXML%2bV0%2f%2fEN&language=EN>.

220.Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ухвалена 7 квітня 2022 року. ES-11/3 «Зупинення прав, пов'язаних з членством Російської Федерації в Раді з прав людини ООН». *Право України*. 2023. № 4. С. 31–32.

221.Рижук Ю. М. Філософія природного права в системі загально-правових засад дотримання прав людини. *Науковий вісник Херсонського університету*. 2017. Вип. 3. Т. 4. С. 26–30.

222.Ріккерт Г. Філософія життя. К. : «Ніка -Центр», «Віст -С», 1998. 496 с.

223.Розгон О. В. Межі та обмеження права власності : монографія. Х. : ФОП Лисяк Л. С, 2006. 234 с.

224.Ромащенко І. О. Зміна та припинення цивільного правовідношення як способи захисту цивільних прав. К. : Алерта, 2016. 242 с.

225.Системний підхід у дослідженні методологічних проблем загальної теорії трудового права: міжгалузевий аспект. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. С. 278–284.

226.Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні : підручник. Х. : Одісей. 2001. 420 с.

227.Сімейний кодекс України: редакція від 28.08.2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>.

228.Сіменко І. В. Еволюція системного підходу як методологічна основа дослідження систем управління. URL : https://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/intelekt/2008_6/53.pdf.

229.Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Х. : Консум. 2001. 656 с.

230. Сергєєва, Г. А. Про склад української правничої термінології з погляду її походження. *Вісник Харківського національного університету. Серія «ілологія»*. 2000. № 473: Праці молодих учених філологічного факультету. С. 183–187.

231.Слабко С. М., Ломоносова Л. Б. Проблемні аспекти визначення методу правового регулювання комплексної галузі права. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 1. С. 47–51.

232.Сливка С. С. Метаантропологія права: абсолютний вимір. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2015. № 824. С. 33–41.

233.Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К. : Наук. думка, 2000. 680 с.

234.Словник української мови. Online. Томи 1-8. Український мовноінформаційний фонд НАН України, 2015–2018. URL: <http://services.ulif.org.ua/expl/viyi43uyuyEntry/index?wordid=27644&page=925>.

235.Словник української мови : в 11 тт. / К. : Наук. думка, 1970–1980.

236.Словник української мови: в 11 тт. К. : Наук. Думка, 1977. Т. 8. С. 480. URL: [twirpx.com toloka.to/t42380/](http://twirpx.com/toloka.to/t42380/)

237.Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 3. К. : Наук. думка, 1972. 744 с.

238.Словник української мови : в 11 тт. Природа-Ряхтливий. К. : Наук. думка. 1977. Т. 8. 927 с.

239.Смолярова М. Л. Поняття та сутність стимулів у трудовому праві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки.* 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 163–166.

240.Сморозинський В. Зміст і межі регулювання людської діяльності правом. *Філософія права і загальна теорія права.* 2013. № 2. С. 252–257.

241.Соціальне явище. URL: [huk.wikipedia /wiki /%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0_%D1%8F%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5](http://uk.wikipedia/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0_%D1%8F%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5).

242.Старчук О. Поняття та види принципів-заборон у системі основоположних засад трудового права України. *Актуальні проблеми цивілістики.* 2014. № 1(3). С. 88–92.

243. Стефанчук Р. О. Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України : монографія. Х. : Хмельницький університет управління та права. 2006. 170 с.

244. Стричинець О. В. Категоричний силогізм. *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2014. № 63 (1105). С. 113–117.

245. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підручник. К. : Консорціум з удоскон. менеджмент-освіти в Україні, 2006. 302 с.

246. Таманага Б. Верховенство права. Історія. Практика. Теорія. К. : ВД «Києво-Могилянська Академія» 2007. 208 с.

247. Тарахонич Т. І. Механізм правового регулювання. *Правова держава*. 2002. Вип. 13. С. 103–109.

248. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правотворчість: співвідношення понять. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 9–16.

249. Тарахонич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права, особливості взаємодії. *Держава і право*. 2011. Вип. 50. С. 12–18.

250. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін. ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2008. 367с.

251. Теорія держави і права: підручник / Є. О. Гіда, А. М. Білозьоров, А. В. Завальний та ін. ; за заг. ред. Є. О. Гіди. К. : ФОП О. С. Ліпкан. 2011. 260 с.

252. Теорія держави і права : підручник. О. В. Шмоткін. К. : НА СБУ, 2016. 432 с.

253. Теорія політичних систем (шпаргалки). Система стримувань і противаг та її втілення у політичній системі України. URL : http://studies.in.ua/polit-sistem_ekzamen/2690-sistema-strimuvan-protivag-ta-yiyi-vtlennya-u-poltichny-sistem-ukrayini.html.

254. Теорія розподілу влади у механізмі держави. Система «стримувань та противаг» як умова реалізації принципу поділу влади. URL :

https://studopedia.com.ua/1_312020_teoriya-rozpodilu-vladi-u-mehanizmi-derzhavi-sistema-strimuvan-i-protivag-yak-umova-realizatsii-printsipu-podilu-vlad.html.

255.Тернопільська облрада вимагає відновити ядерний статус України. Звернення. URL : <https://lviv.comments.ua/country/2009/08/28/094734.html>

256.Тертишник В. Забезпечення верховенства права та концептуальні проблеми гармонізації законотворчого процесу. *Право України*. 2010. № 12. С. 74 – 84.

257.Ткаля О. В. Правовий імунітет у категоріальному апараті юриспруденції. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. МОН України, ОНЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2006. Вип. 29. С. 48–54.

258.Ткаченко І. М. Розмежування термінів «правове життя», «правова категорія» та «правовий концепт» (на прикладі норм Цивільного кодексу України). *Наукові записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Юридичні науки*. 2009. Т. 22 (61). № 1. С. 384–388.

259.Трихліб К. О. Верховенство права: сучасні інтерпретації. *Наукові записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Юридичні науки*. 2013. Т. 26 (65). № 2-1. Ч. 1. С. 150–158.

260.Туляков В. О. Моральна адекватність кримінально-правової заборони. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 23. Вип. 6. С. 257–262.

261.У-цзін – п'ять книг конфуціанського канону. <http://www.china.org.cn/russian/index.htm>.

262.Указ Президента Україна № 320/2018, затвердження рішення РНБО України від 12 жовтня 2018 року. «Про невідкладні заходи щодо захисту національних інтересів на Півдні та Сході України, у Чорному та Азовському морях і Керченській протоці. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/484.html>.

263.Фесенко Є. В. Системний підхід як метод моделювання конструктивних ознак кримінально-правових інститутів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 3 (22). С. 89 – 90.

264. Філософія права : проблеми та підходи / за заг. ред. П. М. Рабіновича. Л. : Юридичний факультет ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 290 с.
265. Філософська антропологія: словник/ під ред. Н. Хамітова. К.: КНТ, 2011. 1340 с.
266. Фрезер Д. Д. «Золота гілка». Додатковий том. / пер. с. англ. К. : «Ваклер», 1998. 464с.
267. Фройд З. Тотем і табу. Х. : Фоліо, 2019. 272с.
268. Хайєк Фрідріх. Дорога к рабству. К : перекладач М. Гнідовського, 2023. 352 с.
269. Харитоновна О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень : монографія. Х. : Право, 2010. 252 с.
270. Хила І. Ю. Конституційні основи обмеження прав і свобод в умовах надзвичайного стану: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2019. Т. 1. Вип. 2. С. 39–44.
271. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
272. Худяков А. И. До питання про предмет і метод регулювання у фінансовому праві. *Проблеми фінансового права*. 1996. Вип. 1. С. 32–36.
273. Цивільний кодекс України, із змінами, поточна редакція від 04.11.2018 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
274. Циппеліус Р. Філософія права / пер. з нім. К.: Тандем, 2000. 300 с.
275. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 262–267.
276. Черній В. В. Реалізація норм права: питання теорії і практики. *Науковий вісник НАВС*. 2011. № 4. С. 47–52.
277. Черчіль Вінстон. Churchill By Himself: The Definitive Collection Of Quotations / ed. Richard Langworth. 1st edition. [Public Affairs](#), October 28, 2008. 627 p. [ISBN 1586486381](#); [ISBN 978-1586486389](#)

278.Чорна В. Г. Адміністративно-правові обмеження в парадигмі права : монографія. К. : ВЦ «Кафедра». 2018. 352 с.

279.Чорна В. Г. Обмеження в адміністративному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Х. : ХНУВС. 2019. 39 с.

280.Чуприна Ю. Ю. Метод адміністративно-правового регулювання як спосіб формування суспільних відносин. Верховенство права – основоположний принцип правової держави: матеріали V наукового круглого столу молодих вчених, аспірантів та магістрів (Харків, 20 грудня 2013 року). Х., 2013. С. 177–179.

281.Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література: від античності до початку XIX сторіччя : історико-естетичний нарис : навч. посіб. К. : КМ «Академія», 2004. 355 с.

282.Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс : підручник : 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2011. 464 с.

283.Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. К. : Знання, 2006. 307 с.

284.Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 6 - те вид., переробл. і допов. К. : Знання, 2008. 310 с.

285.Шелевер Н. В. Співвідношення правових категорій: імунітет та недоторканність. *Форум права*. 2012. № 2. С. 779–784.

286.Шелестов К. О. Праворозуміння та герменевтика. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 108–114.

287.Шимон О. М. Зарубіжний досвід правового регулювання та застосування обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 169–175.

288.Шимон О. М. «Обмеження» і «заборони» як правові категорії, що застосовуються у сфері захисту прав і свобод. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали Всеукраїнської науково-

практичної конференції (Запоріжжя, 9 листопада 2018 року) / за заг. ред. Т. О. Коломoeць. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 56–61.

289.Шимон О. М. Обмеження та заборони як засоби запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у діяльності державних службовців в Україні: дис... д-ра філософії за спеціальністю 081 (Право). Запоріжжя, 2020. URL : <http://phd.znu.edu.ua/page/PhD/Shymon>

290.Шинкар Т. І. Організаційні та правові засади обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки : монографія. Львів : ЛьвДУВС. 2023. 392 с.

291.Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : монографія. Х. : ФІНН, 2009. 216 с.

292.Шульга А. М. Основи теорії держави і права : навч. посіб. Х. : ООО «Прометей-Прес», 2006. 257 с.

293.Щерба С. П. Філософія : підручник. 3-тє вид. Житомир : Полісся, 2009. 548 с.

294.Юдін А. Точка зору «цінності» Генріха Ріккєрта. Ріккєрт Г. Філософія життя. К. : «Ніка - Центр»; «Віст - С», 1998. 496 с.

295.Юдкова К. В. Рівень інформаційного імунітету як складова частина правової моделі інформаційної безпеки. *Правова інформатика*. 2014. № 1(41). С. 58–63.

296.Юридична енциклопедія: в 6 т. / гол. редкол. Ю. С. Шемшученко. К. : Укр. енцикл., 1999. Т. 2. 744 с.

297.Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. К. : Головна редакція УРЕ. АН УРСР. 1974. 689 с.

298.Яковлєв П. Правові заборони як засіб державного регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Право*. Харків, 2020. № 29. С. 232–237.

299. Ярмол Л. В. Світові інституційно-діяльнісні міжнародно-правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів. *Юридична наука*. 2017. № 11 (77). С. 24–37.
300. Ярош В. Актуальні питання визначення кримінально-правової санкції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 117–120.
301. Ball T. *Reappraising Political Theory: Revisionist Studies in the History of Political Thought*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 310 p.
302. *Barbieri-Low and Robin D.S. Law, State and Society in Early Imperial China*. Leiden: Brill, 2015. 1416 p.
303. Desmond John *Morris*. *Law in Imperial China: Exemplified by 190 Ch'ing Dynasty Cases*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967. 615 p.
304. Timothy Brook. *Crime and Punishment in Early Modern China*. Cambridge University Press, 1999. 279 p.
305. Engisch K. *Beiträge zur Rechtstheorie*. Frankfurt a M.: V. Klostermann, 1984. 338 s.
306. Grai J. C. *The Nature and Sources of the Law*. 1902. P. 275–276
307. Hobnes O. W. *The Path of Law*. *Harvard Law Review*. 1897. Vol. X. № 8. P. 457–478.
308. Dworkin R. *Justice for Hedgehogs*. Harvard University Press, 2011. P. 405.
309. Huber E. *Die Realien der Gesetzgebung/ Schweizerische Beiträge zur Rechtssoziologie*. Berlin: Duncker & Humblot, 1984. P. 35–40.
310. Frank J. *Law and the Modern Mind*. New York, Brentano's Publishers. 1930. 368 p.
311. Kość A. *Starożytne kodyfikacje prawa chińskiego a współczesna kultura prawna*. *Starożytne kodyfikacje prawa*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2000. S. 75-116.
312. Peter John Rhodes. *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia* (Oxford University Press), 1981, 1993: introduction, pp. 2–5.
313. Plant R. *Modern Political thought*. Oxford: Blackwell, 1992. 412 p.

314.Simon K.W. *Civil Society in: the Legal Framework from Ancient Times to the «New Reform Era»*. New York: Oxford University Press, 2013. 234 p.

315.Steven J. Burton. Judge Posner's Jurisprudence of Skepticism. 87 MICH. L.REV. 1988. P. 711 (723).

316.*Systems analysis in ecology* / Ed. By Kenneth E.F., Watt. N.Y, London: Academic Press, 1996. 710 p.

317.Teubner G. *The two Faces of Janus: rethinking legal Pluralism. Law and Power: Critical and Socio-Legal Essays* / K. Tuori, Z. Bankowski, P. Uusitali (eds). Liverpool : Deborah Charles Publications, 1997. P.119–140.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Кельман Р. М. Судова практика як безпосередній прояв реалізації верховенства права. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2021. Вип. 9. С. 36–44.

2. Кельман М., Кельман Р. Принцип верховенства права в діяльності органів судової влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2021. № 3. С. 67–70. (Особистий внесок: обґрунтовано інституційну та функціональну незалежність суду і суддів).

3. Кельман М., Кельман Р. Верховенство права у сфері теорії і практики України. *НІВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право*. 2021. Вип. 12 (24) С. 57–67. (Особистий внесок: визначено соціальну спрямованість концепції верховенства права та відсутність єдності у його розумінні в Україні).

4. Kelman R., Tokarska A. Semantic and etymological essence the concept of «prohibition». ISSN 2353-8406 Knowledge, Education, Law, Management. 2021. № 5 (41) vol. 2. P. 161. (Особистий внесок: досліджено семантико-етимологічну сутність поняття «заборона» в контексті правового регулювання).

5. Кельман Р. М., Токарська А. С. «Заборона» як понятійний елемент правового регулювання. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2022. Вип. 11. С. 11–15. (Особистий внесок: визначено проблеми заборони як одного з методів правового регулювання у правозастосовній практиці).

6. Кельман Р. М., Кельман М. С. Релігія – вагомий чинник правотворчого і правозастосовного процесів. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал*. Львів: ЛьВДУВС. 2022. Т. 5. № 2. С. 77–89. (Особистий внесок: визначено,

що релігія й право попри різні цілі їх існування, виступають як ціннісно-нормативні системи у процесі регулювання відносин в суспільстві).

7. Кельман Р. М. Природа правових обмежень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2023. Вип. 79. Т. 1. С. 52–58.

8. Кельман М.С., Кельман Р. М. Доктринальні підходи щодо розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2023. Т. 10. № 3 (39). С. 13–20. (Особистий внесок: досліджено критерії виміру дієвості правового регулювання).

9. Кельман Р. (2023в) Заборона як метод правового регулювання під час пандемії коронавірусу в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2023. № 3 (39). С. 128–132.

10. Кельман М.С., Кельман Р. М. Засади обмежень у правовому регулюванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №2. С. 583–588. (Особистий внесок: проведено класифікацію обмежень та заборон і запропоновано їх умовно поділити на відповідні групи).

11. Кельман Р. М. (2024б) Правові обмеження – специфічний метод правового регулювання. *Науковий вісник УжНУ. Право*. Вип. 82. 2024. Ч. 1. С. 71–79.

12. Кельман М.С., Кельман Р. М. Підходи щодо розуміння сутності та ролі правових обмежень. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2024. Вип.15. С. 10–19. (Особистий внесок: вивчено можливість обмеження прав людини в умовах воєнного або надзвичайного стану).

13. Kelman M., Kelman R. Legal Prohibition as a Method of Limiting Political Power. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Частина перша. Юридичні науки*. 2024 №3(43). С. 65-73. (Особистий внесок: обґрунтовано створення синтетичної теорії ефективності правового регулювання, яка б включала всі правові засоби та всі варіанти процесу правового регулювання у їх взаємозв'язку).

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

14. Kelman M., Kristinyak M., Andrusiak I., Panchenko S., & Kelman R. The Influence of the Ruling Elite on Political Activity in the Conditions of Destructuring the Essence of the Philosophy of Law.//WISDOM 2021, Vol. 1(1), P. 90–97. (*Особистий внесок: визначено роль еліт у формуванні культурних норм та правових цінностей*).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

15. Кельман М. С., Кельман Р. М. Основна проблема методології як технічної науки. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя: матеріали XI міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (Львів, 28 грудня 2021 року) / відп. ред. П. О. Куцик. Львів: Растр-7. 2021. С. 145–148. (Особистий внесок: обґрунтована проблематика методології як технічної науки в умовах сьогодення).*

16. Кельман М. С., Кельман Р. М. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності: матеріали *Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф. (26 листопада 2021 року). Одеса : ОДУВС, 2021. С. 45–48. (Особистий внесок: охарактеризовані кримінально-правові, заходи запобігання правопорушенням).*

17. Кельман М. С., Кельман Р. М. Методика викладання правничих дисциплін бакалаврам, магістрам, аспірантам XXI століття має опиратися на цінності. *«Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 18-19 березня 2021 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Видавничий дім «Гельветика». 2021. С. 23–29. (Особистий внесок: досліджено співвідношення методології, методики та способів у загальнотеоретичному правознавстві).*

18. Кельман М.С., Кельман Р. М. Генеза історичних передумов виникнення правових заборон. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Національний авіаційний університет (Київ, 26 лютого 2021 року). Тернопіль : Вектор, 2021. С. 78–82. (*Особистий внесок: досліджено появу правових заборон у період формування державних інституцій*).

19. Кельман Р. М. Дискусійність у розумінні трактування поняття «заборона». *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 2 червня 2022 року). Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2022. С. 45–46.

20. Кельман Р. М. Філософія обмежень. *Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність* : матеріали 14-ої Всеукраїнської наукової конференції. Вип. 14. ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів : Л-Прес, 2022. С. 23–24.

21. Кельман Р.М., Кельман М.С. Нові підходи до юридичної методології. *Евристично-правовий потенціал філософсько-освітніх ідей представників Львівсько - Варшавської школи (1895–1939 рр.) та Віденського гуртка (1922 р.)* : збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 27 жовтня 2022 року) / відпов. за вип. В. Б. Ковальчук ; упоряд. Н. А. Гураленко, І. В. Карівець, С. С. Сливка, А. С. Токарська. Львів: «Видавництво «БОНА»», 2022. С. 45–46. (*Особистий внесок: визначено місце та роль методології у науковому пізнанні*).

22. Кельман Р. М. Метод прогнозування та аксіологічний підхід у дослідженні правових заборон (а також правових обмежень). *Конституціоналізм в умовах війни* : збірник матеріалів учасників Четвертої міжнародної науково-практичної конференції. Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, 23 вересня 2022 року). Львів, 2022. С. 34–35.

23. Кельман Р. М., Кельман М. С. Методологія як категорія науки та

культури. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 25 листопада 2022 року). Львів, 2023. С. 126–129. (*Особистий внесок: досліджено методологія як категорію науки та культури*).

24. Кельман Р. М. Право як масштаб, міра свободи, і водночас властивість та необхідність її обмеження в умовах війни. *Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні*: збірник матеріалів учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22. вересня 2023 року). Львів, 2023. С. 128–131.

25. Кельман Р. М. Правові заборони та обмеження як гарантії захисту суб'єктивних прав та свобод. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : збірник матеріалів Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 12 квітня 2024 року). Національний університет «Львівська політехніка» / упоряд. проф. Л. В. Ярмол, Я. С. Олійник. Київ: КНТ, 2024. С. 238–240.

26. Кельман Р.М. Зв'язок між правами та обов'язками людини в умовах глобалізації. *Сучасні загрози миру в Європі*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції.(Львів, 25 жовтня 2024 року) Національний університет «Львівська політехніка»; упорядн.: проф. Ковальчук В.Б., проф. Мельниченко Б.Б. Львів: ПП «Видавництво «БОНА»», С.109–110.

27.Кельман Р.М. Право на охорону баз даних: європейська практика. *Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні*: збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22 листопада 2024 року). 2024. С. 223–227.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційного дослідження Р. М. Кельмана «Заборона як метод
правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти»
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Дисертація Р. М. Кельмана виконана на високому науковому рівні, відображені у ній висновки мають наукову цінність і не тільки розвивають національну правову доктрину, а й можуть бути застосовані на практиці, зокрема у здійсненні своїх повноважень Вищою радою правосуддя.

Слід відзначити, що теоретичне дослідження проблем заборон дозволить розвинути новий напрям в українському загальнотеоретичному правознавстві, що дасть змогу узгоджувати різні правові інститути з огляду на правообмежувальні конструкції. Це сприятиме належному правовому регулюванню й охороні прав фізичних осіб.

Науково-теоретичне обґрунтування актуальної для сьогодення українського правознавства конвенційної сутності використовуваних у законотворчій діяльності заборонно-обмежувальних засобів, до яких належать визнані загальною теорією права категорії «правова заборона» і «правове обмеження», здійснено на новаторських засадах формулювання їх як методу правового регулювання, під яким розуміється використання сукупності всіх доступних засобів юридичного впливу, що застосовуються до будь-якого суб'єкта правовідносин та покликані шляхом встановлення обмежень або чітких меж використання прав і свобод суб'єктів правовідносин забезпечити своє основне призначення, а саме – реалізацію прав зазначених суб'єктів.

Запровадження аргументовано виправданих заборон та обмежень доказує свою дієвість не тільки теоретично, а й практично. Це пов'язано з тим, що заборони, обмеження дають змогу чітко встановити межі у правовідносинах, вихід за які тягне за собою передбачену відповідальність. А також саме такий підхід унеможливорює створення колізій і неточностей під час використання правових норм у здійсненні правовідносин, відтак вказує на корисність тих чи інших активних (пасивних) дій зацікавлених суб'єктів.

Наукове дослідження має логічну структуру, яка дозволила дисертанту всебічно розкрити досліджувану тему, що охоплює такі аспекти, як: заборонно-обмежувальна проблематика – актуальний предмет студій у сучасному правознавстві; правова заборона як метод захисту суб'єктивних прав і свобод; теоретико-прагматичні засади класифікації правових заборон; місце та роль правових заборон у забезпеченні ефективності праворегулювальних процесів.

Дисертант у науковій роботі наголошує, що головний принцип, на якому мають ґрунтуватися заборонно-обмежувальні заходи, – пропорційності. Основне його призначення – це регламентація відносин між встановленою метою і засобами та способами її досягнення.

Висновки, зроблені у дисертаційній роботі Р. М. Кельмана «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти», можуть бути використані секретаріатом Вищої ради правосуддя під час підготовки проєктів консультативних висновків на законопроєкти, проєктів локальних нормативно-правових актів Вищої ради правосуддя та в іншій діяльності у межах, визначених законами.

Керівних секретаріату
Вищої ради правосуддя

*Підпис Шумило
Керівний управліня
зітїтань персоналу
секретаріату Вищої
ради правосуддя*

М. Шумило

Михайло ШУМИЛО

Ю.Л. Дудченко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Національної академії

внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

25.09.2024 року

АКТ

25.09.2024

м. Київ

№ 147-07

Про впровадження результатів дисертації Кельмана Ростислава Михайловича «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;

– начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника підполковника поліції Корольчука Віктора Володимировича;

– завідувача кафедри історії та філософії навчально-наукового інституту права та психології, кандидата юридичних наук, доцента Шкуратенко Олени Володимирівни;

– т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Містюка Андрія Петровича;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула основні положення та результати, викладені в дисертації Кельмана Ростислава Михайловича «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти». 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. Право – 081. Проаналізовано також основні результати дослідження Кельмана М.С., у яких опубліковані теоретичні положення дисертації, зокрема:

1. Kelman, M., Kristinyak, M., Andrusiak, I., Panchenko, S., & Kelman, R. (2021). The Influence of the Ruling Elite on Political Activity in the Conditions of Destructuring the Essence of the Philosophy of Law.//WISDOM 2021, Vol. 1(1), P. 90–97.

2. Кельман Р. М. Судова практика як безпосередній прояв реалізації верховенства права. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2021. Вип. 9. С. 36–44.

3. Кельман М. С., Токарська А. С., Кельман Р. М. Генеза наукового осмислення поняття «заборона». *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2021. Вип. 10. С. 41–52.

4. Кельман Р. М., Котуха О. С. Особа – Право – Громадянське суспільство – Держава як логіка предмета дослідження. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2021. Вип.10. С. 33–44.

5. Кельман М., Кельман Р. Принцип верховенства права в діяльності органів судової влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2021. № 3. С. 67–70.

6. Кельман М., Кельман Р. Верховенство права у сфері теорії і практики України. *НІВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. *Право*. 2021. Вип. 12 (24) С. 57–67.

7. Kelman R., Tokarska A. Semantic and etymological essence the concept of «prohibition». ISSN 2353-8406 Knowledge, Education, Law, Management. 2021. № 5 (41) vol. 2. P. 161.

8. Кельман Р. М., Токарська А. С. «Заборона» як понятійний елемент правового регулювання. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2022. Вип. 11. С. 11–15.

9. Р. М. Кельман, М. С. Кельман. Релігія – вагомий чинник правотворчого і правозастосовного процесів. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал*. Львів: ЛьвДУВС. 2022. Т. 5. № 2. С. 77–89.

10. Кельман Р. М. Природа правових обмежень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Право*. 2023. Вип. 79. Т. 1. С. 52–58.

11. Кельман Р. М. Доктринальні підходи щодо розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2023. Т. 10. № 3 (39). С. 13–20.

12. Кельман Р. Заборона як метод правового регулювання під час пандемії коронавірусу в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2023. № 3 (39). С. 128–132.

13. Кельман Р. М. Засади обмежень у правовому регулюванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2024. С. 583–588.

14. Кельман Р. М. Правові обмеження – специфічний метод правового регулювання. *Науковий вісник УжНУ*. *Право*. Вип. 82. Ч. 1. 2024. С. 71–79.

15. Кельман Р. М. Підходи щодо розуміння сутності та ролі правових обмежень. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2024. Вип.15. С. 10–19.

16. Кельман М. С., Кельман Р. М. Основна проблема методології як технічної науки. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя* : матеріали XI міжнародної науково-

практичної Інтернет конференції (Львів, 28 грудня 2021 року) / відп. ред. П. О. Куцик. Львів : Растр-7, 2021. С. 145–148.

17. Кельман М. С., Кельман Р. М. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф. (26 листопада 2021 року). Одеса : ОДУВС, 2021. С. 45–48.

18. Кельман М. С., Кельман Р. М. Методика викладання правничих дисциплін бакалаврам, магістрам, аспірантам XXI століття має оператися на цінності. *«Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті»* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 18-19 березня 2021 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Видавничий дім «Гельветика». 2021. С. 23–29.

19. Кельман М. С., Кельман Р. М. Генеза історичних передумов виникнення правових заборон. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Національний авіаційний університет (Київ, 26 лютого 2021 року). Тернопіль : Вектор, 2021. С. 78–82.

20. Кельман Р. М. Дискусійність у розумінні трактування поняття «заборона». *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 2 червня 2022 року). Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2022. С. 45–46.

21. Кельман Р. М. Філософія обмежень. *Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність* : матеріали 14-тої Всеукраїнської наукової конференції. Вип. 14. ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів : Л-Прес, 2022. С. 23–24.

22. Ростислав Кельман, Михайло Кельман. Нові підходи до юридичної методології. *Евристично-правовий потенціал філософсько-освітніх ідей представників Львівсько Варшавської школи (1895–1939 рр.) та Віденського гуртка (1922 р.)* : збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 27 жовтня 2022 року) / відпов. за вип. В. Б. Ковальчук ; упоряд. Н. А. Гураленко, І. В. Карівець, С. С. Сливка, А. С. Токарська. Львів: «Видавництво «БОНА»», 2022. С. 45–46.

23. Кельман Р. Метод прогнозування та аксіологічний підхід у дослідженні правових заборон (а також правових обмежень). *Конституціоналізм в умовах війни* : збірник матеріалів учасників Четвертої міжнародної науково-практичної конференції. Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, 23 вересня 2022 року). С. 34–35.

24. Кельман Р. М., Кельман М. С. Методологія як категорія науки та культури. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 25 листопада 2022 року). 2023. С. 126–129.

25. Кельман Р. М. Право як масштаб, міра свободи, і водночас властивість та необхідність її обмеження в умовах війни. *Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні*: збірник матеріалів учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22. вересня 2023 року). 2023. С. 128–131.

26. Кельман Р. М. Правові заборони та обмеження як гарантії захисту суб'єктивних прав та свобод. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : збірник матеріалів Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 12 квітня 2024 року). Національний університет «Львівська політехніка» / упоряд. проф. Л. В. Ярмол, Я. С. Олійник. Київ: КНТ, 2024. С. 238–240.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що конспективна форма змісту вищезазначених наукових праць Кельмана Ростислава Михайловича містить науково обґрунтовані теоретичні та практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час викладання, підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Вступ у спеціальність», «Юридична компаративістика», а також рекомендувати його здобувачам вищої освіти для вивчення під час самостійної роботи, передбаченої тематичними планами.

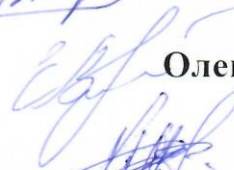
Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Віктор КОРОЛЬЧУК

Олена ШКУРАТЕНКО

Андрій МІСТЮК

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Львівського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Ольга БАЛИНСЬКА

30.09. 2024

АКТ

30.09. 2024

м. Львів

№ 50

Про впровадження результатів дисертації Кельмана Ростислава Михайловича «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- директора Інституту права кандидата юридичних наук, професора Івана КРАСНИЦЬКОГО;
- завідувача кафедри загально-правових дисциплін доктора юридичних наук, професора Дмитра ЗАБЗАЛЮКА;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 № 270, розглянула й узагальнила основні положення і результати дисертації Кельмана Ростислава Михайловича «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Проаналізовано також основні результати дослідження Кельмана М.С., у яких опубліковані теоретичні положення дисертації, зокрема:

1. Kelman, M., Kristinyak, M., Andrusiak, I., Panchenko, S., & Kelman, R. (2021). The Influence of the Ruling Elite on Political Activity in the Conditions of Destructuring the Essence of the Philosophy of Law.//WISDOM 2021, Vol. 1(1), P. 90–97.

2. Кельман Р. М. Судова практика як безпосередній прояв реалізації верховенства права. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*, 2021. Вип. 9. С. 36–44.
3. Кельман М. С., Токарська А. С., Кельман Р. М. Генеза наукового осмислення поняття «заборона». *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*, 2021. Вип. 10. С. 41–52.
4. Кельман Р. М., Котуха О. С. Особа – Право – Громадянське суспільство – Держава як логіка предмета дослідження. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*, 2021. Вип. 10. С. 33–44.
5. Кельман М. С., Кельман Р. М. Принцип верховенства права в діяльності органів судової влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні наук*, 2021. № 3. С. 67–70.
6. Кельман М. С., Кельман Р. М. Верховенство права у сфері теорії і практики України. *НІВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право*, 2021. Вип. 12 (24) С. 57–67.
7. Kelman R., Tokarska A. Semantic and etymological essence the concept of «prohibition». ISSN 2353-8406 Knowledge, Education, Law, Management, 2021. № 5 (41) vol. 2. P. 161.
8. Кельман Р. М., Токарська А. С. «Заборона» як понятійний елемент правового регулювання. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*, 2022. Вип. 11. С. 11–15.
9. Кельман Р. М., Кельман М. С. Релігія – вагомий чинник правотворчого і правозастосовного процесів. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал*. Львів: ЛьВДУВС, 2022. Т. 5. № 2. С. 77–89.
10. Кельман Р. М. Природа правових обмежень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*, 2023. Вип. 79. Т. 1. С. 52-58.
11. Кельман Р. М. Доктринальні підходи щодо розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*, 2023. Т. 10. № 3 (39). С. 13–20.
12. Кельман Р. М. Заборона як метод правового регулювання під час пандемії коронавірусу в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*, 2023. № 3 (39). С. 128–132.
13. Кельман Р. М. Засади обмежень у правовому регулюванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2, 2024. С. 583–588.
14. Кельман Р. М. Правові обмеження – специфічний метод правового регулювання. *Науковий вісник УжНУ. Право*. Вип. 82. Ч. 1, 2024. С. 71–79.
15. Кельман Р. М. Підходи щодо розуміння сутності та ролі правових обмежень. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*, 2024. Вип. 15. С. 10–19.
16. Кельман М. С., Кельман Р. М. Основна проблема методології як технічної науки. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя* : матеріали XI міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (Львів, 28 грудня 2021 року) / відп. ред. П. О. Куцик. Львів: Растр-7, 2021. С. 145–148.

17. Кельман М. С., Кельман Р. М. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф. (26 листопада 2021 року). Одеса: ОДУВС, 2021. С. 45–48.

18. Кельман М. С., Кельман Р. М. Методика викладання правничих дисциплін бакалаврам, магістрам, аспірантам ХХІ століття має оператися на цінності. *«Актуальні проблеми юридичної науки та практики в ХХІ столітті»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 18-19 березня 2021 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 23–29.

19. Кельман М. С., Кельман Р. М. Генеза історичних передумов виникнення правових заборон. *Сучасне право в епоху соціальних змін*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Національний авіаційний університет (Київ, 26 лютого 2021 року). Тернопіль: Вектор, 2021. С. 78–82.

20. Кельман Р. М. Дискусійність у розумінні трактування поняття «заборона». *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 2 червня 2022 року). Львів: Львівський торговельно-економічний університет, 2022. С. 45–46.

21. Кельман Р. М. Філософія обмежень. *Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність*: матеріали 14-тої Всеукраїнської наукової конференції. Вип. 14. ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Л-Прес, 2022. С. 23–24.

22. Кельман Р. М., Кельман М. С. Нові підходи до юридичної методології. *Евристично-правовий потенціал філософсько-освітніх ідей представників Львівсько-Варшавської школи (1895–1939 рр.) та Віденського гуртка (1922 р.)*: збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 27 жовтня 2022 року) / відпов. за вип. В. Б. Ковальчук; упоряд. Н. А. Гураленко, І. В. Карівець, С. С. Сливка, А. С. Токарська. Львів: БОНА, 2022. С. 45–46.

23. Кельман Р. М. Метод прогнозування та аксіологічний підхід у дослідженні правових заборон (а також правових обмежень). *Конституціоналізм в умовах війни*: збірник матеріалів учасників IV міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 23 вересня 2022 року). Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2022. С. 34–35.

24. Кельман Р. М., Кельман М. С. Методологія як категорія науки та культури. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи*: збірник матеріалів учасників VI міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 25 листопада 2022 року), 2023. С. 126–129.

25. Кельман Р. М. Право як масштаб, міра свободи, і водночас властивість та необхідність її обмеження в умовах війни. *Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні*: збірник матеріалів учасників V міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22 вересня 2023 року). Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2023. С. 128–131.

26. Кельман Р. М. Правові заборони та обмеження як гарантії захисту суб'єктивних прав та свобод. *Незалежність України: права людини та національна безпека*: збірник матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 12 квітня 2024 року). Національний університет «Львівська політехніка» / упоряд. проф. Л. В. Ярмол, Я. С. Олійник. Київ: КНТ, 2024. С. 238–240.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Кельмана Ростислава Михайловича містять науково-аналітичне з'ясування сутнісних підстав теоретично-методологічного і нормативно-прагматичного використання поняттєвих категорій «правова заборона» і «правове обмеження» у сучасному українському правознавстві і на цій основі напрацювання рекомендаційних пропозицій щодо застосування отриманих результатів у законотворчій та правозастосовній діяльності. Це дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Нормотворча техніка», «Правові системи сучасності» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Людмила Павлик
Людмила ПАВЛИК

Іван КРАСНИЦЬКИЙ

Дмитро ЗАБЗАЛЮК

Ірина КРАВЕЦЬ